

2020

$\beta\ddot{y} \quad \zeta^1 \frac{1}{4} \pm \frac{1}{2} \ddot{A}^1 0 - \hat{A} \quad \hat{A} \acute{A} \zeta \tilde{A} \mu^3 3^- \tilde{A} \mu^1 \hat{A} \quad \ddot{A} .$

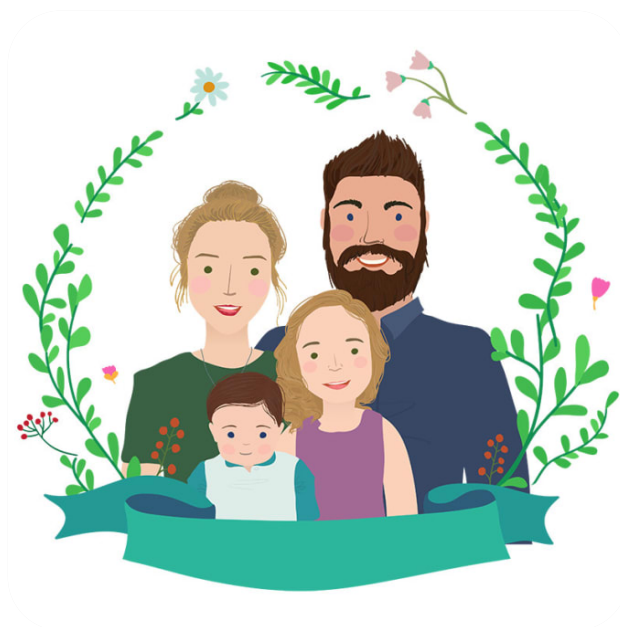
$\beta\ddot{y} \quad \check{s} \zeta^0 \zeta \gg \neg^0 . \hat{A} , \quad \S \pm \acute{A} \neg \gg \pm \frac{1}{4} \hat{A} \zeta \hat{A}$

$\beta\ddot{y} \quad \acute{A} \grave{A}^3 \acute{A} \pm \frac{1}{4} \frac{1}{4} \pm \sim \mu \zeta \gg \zeta^3 1^0 \hat{1} \frac{1}{2} \quad \pounds \hat{A} \zeta \acute{A} \hat{1} \frac{1}{2} , \quad \pounds \zeta \zeta \gg \textcircled{R} \cdot \hat{A}^1 \tilde{A} \tilde{A} \cdot \frac{1}{4} \hat{1} \frac{1}{2} \quad \pounds^3 \mu^- \pm \hat{A} , \quad \pm \frac{1}{2} \mu \hat{A}^1 \tilde{A} \tilde{A} \textcircled{R} \frac{1}{4} 1$

<http://hdl.handle.net/11728/11647>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ



ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΣ ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ

Αθήνα 2020

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ



ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ

Αθήνα 2020

Πανεπιστήμιο "Νεάπολις" Πάφου
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογικών Σπουδών

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία του π. Χαραλάμπους Κοκολάκη

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ο Σεβασμιώτατος

Μητροπολίτης Ιλίου, Αχαρνών και Πετρούπολεως κ. κ. Αθηναγόρας Δικαϊάκος,

Επίκουρος Καθηγητής Ποιμαντικής Θεολογίας

*Στους οσίους γέροντες,
Παΐσιο Αγιορείτη, Πορφύριο Κασσοκαλυβίτη
& Ιάκωβο τον εν Ευβοία*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση και ανάπτυξη των ποιμαντικών προσεγγίσεων της σύγχρονης οικογένειας. Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο *«Τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης οικογένειας»*, αναλύεται ο θεσμός, οι μορφές και οι κοινωνικές λειτουργίες της οικογένειας, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί σήμερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο *«Η οικογένεια ως “Εκκλησία μικρά”»*, εξετάζεται η σωτηριολογική διάσταση της οικογένειας και τα κοινά της γνωρίσματα με την Εκκλησία. Το τρίτο κεφάλαιο με τίτλο *«Οι ρόλοι των συζύγων και η ισοτιμία των φύλων»*, εστιάζει στους ρόλους και στην ισοτιμία των συζύγων, στην παρουσία του Χριστού ανάμεσα στους συζύγους και στον ασκητικό χαρακτήρα της συζυγική ζωής. Στο τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο *«Ποιμαντική της οικογένειας: Αρχές και λειτουργίες»*, παρουσιάζεται ο σκοπός της ποιμαντικής της Εκκλησίας, η εξέλιξη και η διαμόρφωση του ποιμαντικού λόγου στη σύγχρονη κοινωνία, και οι αρχές και λειτουργίες της ποιμαντικής της οικογένειας. Στο πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο *«Τεκνογονία: Ποιμαντικές προσεγγίσεις»*, αναπτύσσονται οι θέσεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας και των Πατέρων για την τεκνογονία, οι σύγχρονοι ποιμαντικοί τύποι τεκνογονίας, ο οικογενειακός προγραμματισμός, και τα χαρακτηριστικά της μετάβασης των συζύγων στη γονικότητα και των γονικών ρόλων που καλούνται να αναλάβουν. Στο έκτο κεφάλαιο με τίτλο *«Ποιμαντικές προσεγγίσεις των γονέων και των παιδιών - Η ποιμαντική ευθύνη των γονέων για την αγωγή των παιδιών»*, καταγράφονται οι ποιμαντικές προσεγγίσεις των γονέων και των παιδιών, και οι ποιμαντικές κατευθύνσεις αγωγής των παιδιών από τους γονείς. Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο με τίτλο *«Η κρίση στη σύγχρονη οικογένεια - Διαζύγιο: Ποιμαντικές προσεγγίσεις»*, παρατίθενται στοιχεία για την κρίση της οικογένειας σήμερα, για το διαζύγιο και την ποιμαντική του προσέγγιση.

ABSTRACT

The purpose of this postgraduate thesis is the presentation and analysis of the contemporary family through a deep pastoral approach. In the first chapter named “*The characteristics of the modern family*”, there is a presentation of the institution, the forms and the social functions of family as they are formed nowadays. In the second chapter titled “*Family as a small Church*”, is analyzed thoroughly the way marriage leads to the salvation of the individual and the common aspects of church with the ideal of the family. The third part called “*The roles of spouses and the equality of genders*”, develops how each role can be equally respected and appreciated within this sacred institution. Furthermore, we see the ascetic features a marriage may have and the influence of Jesus Christ on the couple’s life. In the fourth chapter referred as “*Pastoral approach of Family: Principles and functions*”, we see a depiction of the aim and the evolution of religious perspective in modern society and the aspects of the pastoral approach of family. In the fifth chapter which is called “*Childbearing: Pastoral approaches*”, there is a meticulous analysis of the way Orthodox Church and Fathers view childbearing, the contemporary pastoral directions of having a child, family programming, and finally the characteristics of the transition of spouses to their parental roles which they are called to undertake. In the sixth chapter titled “*Pastoral approaches of parents and kids - The pastoral responsibility of parents on their children’s conduct*”, the pastoral approaches of parents and kids alike are listed, and the liability and guidance of the parent to the kid. In the last chapter named “*The crisis in the modern family - Divorce: Pastoral approaches*”, is focused on the decadence of the ideals of today’s household, divorce and its pastoral viewings.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό την παρουσίαση των ποιμαντικών προσεγγίσεων της οικογένειας. Η Εκκλησία σήμερα καλείται να διακονήσει τη σύγχρονη οικογένεια, αξιοποιώντας τις αρχές και λειτουργίες της Ποιμαντικής Θεολογίας, καθώς και τα εργαλεία και δεδομένα που προσφέρει η κοινωνική πρόοδος.

Στα κείμενα αναπτύσσονται θέματα που αφορούν την οικογένεια και τις ποιμαντικές μεθόδους προσεγγίσεως της. Εξετάζεται ο θεσμός της οικογένειας, οι κοινωνικές της λειτουργίες, οι σωτηριολογικές της προεκτάσεις, η τεκνογονία, οι συζυγικοί και γονικοί ρόλοι, και ζητήματα της οικογενειακής ζωής.

Θα ήθελα να υποβάλλω ταπεινά τα σέβη μου και να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Γλυφάδας, Ελληνικού, Βούλας, Βουλιαγμένης και Βάρης κ. κ. Αντώνιο Αβραμιώτη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και με εισήγαγε στις τάξεις του ιερού κλήρου, γεγονός που συνέπεσε με την περίοδο της αφετηρίας της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Επιπλέον θα ήθελα να υποβάλλω ταπεινά τα σέβη μου και να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ιλίου, Αχαρνών και Πετρούπολεως κ. κ. Αθηναγόρα Δικαίακο, Επίκουρο Καθηγητή Ποιμαντικής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου, για την ανεκτίμητη βοήθεια του στην πορεία της ανάπτυξης της διπλωματικής μου εργασίας, τον Αξιότιμο Διευθυντή του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου κύριο Μαρτζέλο Γεώργιο και την Αξιότιμο Διδάκτορα Θρησκευολογίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου κυρία Κουτρομπέλη Αφροδίτη, για την άμεση ανταπόκριση τους σε όποια ζητήματα προέκυπταν κατά την περίοδο φοιτήσεως μου, καθώς επίσης τον Πανοσιολογιώτατο Αρχιμανδρίτη π. Θεολόγο Αλεξανδράκη, αναπληρωτή Διευθυντή του Ιδρύματος Ποιμαντικής Επιμορφώσεως της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, για το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έδειξε για την έναρξη των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου.

Τέλος ευχαριστώ τον πνευματικό μου πατέρα Αιδεσιμολογιώτατο Πρωτοπρεσβύτερο Απόστολο Θεολόγου, ο οποίος διακριτικά και στοργικά βρίσκεται πάντοτε δίπλα μου οδηγός και σύμβουλος, τη σύζυγο μου Άννα που η παρουσία της στη ζωή μου αποτελεί πηγή αγάπης και δύναμης, τον υιό μου Θεόδωρο-Νεκτάριο που μαζί του αναβιώνω τη χαρά της παιδικής αθωότητας, την αδελφή μου Ευγενία που ως σκηνοθέτης μου έχει μεταδώσει την αξία της αποστασιοποιημένης παρατήρησης των πραγμάτων, και τους γονείς μου Θεόδωρο και Αναστασία, που σαν άλλοι ασκητές καθημερινά θυσιάζουν την προσωπική τους άνεση στον

αγώνα της ζωής. Όλα τα παραπάνω έχουν συντελέσει στη διαμόρφωση του τρόπου σκέψης μου, τον οποίο αποτύπωσα στη διπλωματική μου εργασία.

Το πόνημα αυτό αφιερώνεται στους τρεις οσίους γέροντες της εποχής μας, Παΐσιο Αγιορείτη, Πορφύριο Καυσοκαλυβίτη και Ιάκωβο τον εν Ευβοία.

Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	8
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1.1. Ο θεσμός της οικογένειας	19
1.2. Μορφές της σύγχρονης οικογένειας	20
1.2.1. Από την πατριαρχική στην πυρηνική οικογένεια	20
1.2.1.1. Πατριαρχική οικογένεια	20
1.2.1.2. Πυρηνική οικογένεια	20
1.2.2. Εναλλακτικές μορφές οικογένειας	21
1.2.2.1. Μονογονεϊκή οικογένεια	21
1.2.2.2. Οικογένειες που δημιουργούνται από τον δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων	22
1.2.2.3. Οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας	23
1.2.2.4. Χωλή οικογένεια	24
1.3. Οι κοινωνικές λειτουργίες της οικογένειας	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΙΚΡΑ»

2.1. Η οικογένεια ως θεσμός αγάπης	26
2.2. Ο σωτηριολογικός χαρακτήρας της οικογένειας	26
2.3. Η οικογένεια ως «Εκκλησία μικρά»	27
2.3.1. Η οικογένεια ως «μικρή Εκκλησία»	27
2.3.2. Τα γνωρίσματα της «μικρής Εκκλησίας»	28
2.3.2.1. Ενότητα	28
2.3.2.2. Αγιότητα	28

2.3.2.3. Καθολικότητα	30
2.3.2.4. Αποστολικότητα	30
2.3.3. Διαστάσεις των γνωρισμάτων της «μικρής Εκκλησίας»	31
2.3.4. Οι δυσκολίες της «μικρής Εκκλησίας»	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

3.1. Η ισοτιμία των δύο φύλων	34
3.1.1. Η ισοτιμία των δύο φύλων και η υπέρβαση των στερεοτύπων	34
3.1.2. Η ισοτιμία των δύο φύλων στην οικογένεια	36
3.1.3. Η δυνατότητα συμμετοχής των δυο φύλων στο ποιμαντικό έργο	37
3.1.4. Πνευματική μητρότητα	38
3.2. Συζυγική ζωή	39
3.2.1. Οι ρόλοι των συζύγων	39
3.2.1.1. Ο ρόλος του συζύγου	39
3.2.1.2. Ο ρόλος της συζύγου	40
3.2.2. Η άσκηση στη συζυγική ζωή	42
3.2.3. Η παρουσία του Χριστού ανάμεσα στους συζύγους	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ: ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

4.1. Σκοπός της Ποιμαντικής	45
4.2. Ο ποιμαντικός λόγος της Εκκλησίας σήμερα	47
4.2.1. Ο ποιμαντικός λόγος της Εκκλησίας σήμερα	47
4.2.2. Στοιχεία μετάδοσης του μηνύματος	48
4.2.2.1. Καθορισμός του περιεχομένου του μηνύματος	48
4.2.2.2. Μονοσήμαντο λεξιλόγιο	48
4.2.2.3. Προγραμματισμός ή προδιαγεγραμμένη ευαισθησία	49
4.2.2.4. Επιλογή των πληροφοριών	49
4.2.2.5. Αμφίδρομη επικοινωνία	50
4.2.3. Η γλώσσα της αγάπης, λόγος της Εκκλησίας	50
4.2.4. Συμβουλευτική ποιμαντική: Βασικές αρχές και στάσεις	51

4.3. Ποιμαντική της οικογένειας: Αρχές και λειτουργίες	53
4.3.1. Τέσσερις λειτουργίες	53
4.3.2. Τέσσερις αρχές	54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΕΚΝΟΓΟΝΙΑ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

5.1. Η θέση της Ορθοδόξου Εκκλησίας για την τεκνογονία	55
5.1.1. Η Αγία Γραφή για την τεκνογονία	55
5.1.2. Η θέση των αγίων Πατέρων για την τεκνογονία	56
5.2. Ποιμαντικές προσεγγίσεις της τεκνογονίας - Σύγχρονοι ποιμαντικοί τύποι	58
5.2.1. Η παραδοσιακή ποιμαντική γραμμή	59
5.2.1.1. Αυστηρός τύπος	59
5.2.1.2. Επιεικής τύπος	60
5.2.2. Η νεωτερίζουσα ποιμαντική γραμμή	61
5.3. Οικογενειακός προγραμματισμός	62
5.4. Όταν οι σύζυγοι περιμένουν το πρώτο τους παιδί	64
5.4.1. Η μέλλουσα μητέρα	66
5.4.2. Ο μελλοντικός πατέρας	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ - Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

6.1. Οι γονείς μετά τη γέννηση του παιδιού	70
6.1.1. Οι γονείς μετά τη γέννηση του παιδιού	70
6.1.2. Ποιμαντική προσέγγιση των γονέων μετά τη γέννηση του παιδιού	71
6.2. Το παιδί κατά τη νηπιακή και την παιδική ηλικία	72
6.2.1. Το παιδί κατά το στάδιο της νηπιακής ηλικίας	72
6.2.2. Το παιδί κατά το στάδιο της παιδικής ηλικίας	72
6.2.3. Επισημάνσεις σχετικά με τη σχέση γονέων και παιδιών	73
6.2.4. Οι γονείς με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας	74
6.2.5. Ποιμαντική προσέγγιση των οικογενειών με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας	75

6.3. Οι διαστάσεις της αγωγής κατά τον Ιερό Χρυσόστομο	76
6.3.1. Σωματική αγωγή	76
6.3.2. Νοητική και θρησκευτικο-ηθική αγωγή	77

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΔΙΑΖΥΓΙΟ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

7.1. Η κρίση στο γάμο και στην οικογένεια σήμερα	78
7.1.1. Η κρίση στην οικογένεια	78
7.1.2. Η κρίση της οικογένειας στην ελληνική κοινωνία	78
7.1.3. Η κρίση της οικογένειας ως παγκόσμιο φαινόμενο	80
7.2. Η κρίση στην οικογένεια σήμερα: Διαζύγιο	81
7.2.1. Διαζύγιο	81
7.2.2. Ποιμαντική προσέγγιση του διαζυγίου	83
 ΕΠΙΛΟΓΟΣ	 85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	88

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

PG J. P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, Parisiis 1857-1866.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός του ποιμαντικού έργου είναι η συγκρότηση ενός Ποιμνίου στον ένα Ποιμένα, στον Χριστό. Για τη σάρκωση αυτού του ιερού έργου απαραίτητη είναι η προσέγγιση και η ανάπτυξη των γνωρισμάτων και λειτουργιών της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με το Σύμβολο της Πίστεως η Εκκλησία είναι μία, αγία, καθολική και αποστολική. Το είναι της Εκκλησίας, δηλαδή το «ὄν» της, αποτελεί ταυτόχρονα το «δέον» το οποίο ορίζει τον επί της γης προορισμό της¹.

Στο Σύμβολο της Πίστεως αποκαλύπτονται τα εξής οντολογικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Εκκλησίας²:

- Η ενότητα.
- Η αγιότητα.
- Η καθολικότητα.
- Η αποστολικότητα.

Σύμφωνα με τον παραπάνω συλλογισμό, ότι η οντολογία πρέπει παράλληλα να αποτελεί δεοντολογία, μπορούμε να συμπεράνουμε πως η εικόνα «*ὕποχρεώνει σέ ὁμοίωση*»³.

Η Εκκλησία είναι ένα οικοδόμημα, το οποίο διαρκώς ανεγείρεται και προοδευτικά καλλιεργεί τα γνωρίσματα της. Από το γεγονός αυτό φανερώνεται η ενεργητική οντολογία της, της οποίας η πραγμάτωση εξαρτάται από τη «*θεανθρώπινη συνεργία*»⁴. Η πραγμάτωση δηλαδή της συγκρότησης μίας Ποίμνης στον ένα Ποιμένα, είναι εξαρτώμενη από τις ενέργειες του Θεού, αλλά και των ανθρώπων.

Παράλληλα το ποιμαντικό έργο οφείλει να αναπτύσσει τις βασικές λειτουργίες της Εκκλησίας, οι οποίες αποτελούν⁵:

- Τη μαρτυρία.
- Τη λατρεία.
- Την κοινωνία.
- Τη διακονία.

Οι λειτουργίες αυτές δεν ενεργούν αυτόνομα και ανεξάρτητα, αλλά όλες μαζί προς την επίτευξη του ποιμαντικού σκοπού, της συγκρότησης μίας Ποίμνης στον ένα Ποιμένα.

¹ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 1997, σ. 57.

² Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, ό.π., σ. 57.

³ ό.π., σ. 57.

⁴ ό.π., σ. 58.

⁵ ό.π., σ. 58.

Η μαρτυρία αναπτύσσεται στο πλαίσιο του κηρύγματος, της κατήχησης και της διδασκαλίας. Η λατρεία εκφράζει τη μετοχή στα ιερά μυστήρια της Εκκλησίας, τα οποία αποτελούν πηγή φιλοκαλικής μεταμορφώσεως και αγιασμού για τον κάθε άνθρωπο. Η κοινωνία αφορά την επικοινωνία και τη συνύπαρξη των ανθρώπων. Τέλος, η διακονία συντελείται σε πράξεις αγάπης, όπως αυτή αφήνει το αποτύπωμα της σε ενέργειες αλληλοσυμπάραστασης και αλληλεγγύης. Η συμπάρασταση αυτή εκδηλώνεται σε περιπτώσεις όπως ασθένεια, φτώχεια, μετανάστευση κ.ά.

Μέσα από αυτές τις ενέργειες οι άνθρωποι πλησιάζουν ο ένας τον άλλο, και παράλληλα τον ένα Ποιμένα. Κατά τον συμβολισμό του αββά Δωροθέου, ο άνθρωπος βρίσκεται στη περιφέρεια ενός κύκλου και ο Θεός στο κέντρο του. Όσο οι άνθρωποι πλησιάζουν προς το κέντρο, τόσο έρχεται κοντά ο ένας με τον άλλο, «για να γίνουν τελικά όλοι ένα» σε μία ασύγχυτη, άτρεπτη, αδιαίρετη και αχώριστη ένωση με το Θεό⁶.

Στην ποιμαντική της οικογένειας, οι ποιμένες καλούνται να καθοδηγήσουν με πατρική αγάπη τα μέλη της οικογένειας στην Αλήθεια, στο Χριστό· «*Εγώ είμι (...) ή αλήθεια*»⁷.

Σκοπός του ποιμαντικού αυτού έργου είναι οι σύζυγοι και τα παιδιά, να ζήσουν το μυστήριο της Εκκλησίας. Να ενταχθούν στο σώμα του Χριστού και να δημιουργήσουν τη δική τους μικρή Εκκλησία, όπως την χαρακτηρίζει ο ιερός Χρυσόστομος⁸: «*ή οίκια εκκλησία έστι μικρά*».

Η οικογένεια καλείται να καλλιεργήσει τα παραπάνω γνωρίσματα της Εκκλησίας, ώστε σταδιακά να αναπτύσσεται η πνευματική της διάσταση και ωρίμανση, και να γεύεται τους ζωοποιούς καρπούς της θείας αγάπης, την παρουσία του Χριστού ανάμεσα τους.

Η συμμετοχή των μελών της οικογένειας στο ποιμαντικό έργο της μεταμορφώσεως τους, αποκαλύπτει τη δυναμική υπόσταση της οικογένειας, την ενεργητική της οντολογία ως μικρή Εκκλησία.

Η ποιμαντική της οικογένειας έχει χαρακτήρα πολυδιάστατο. Είναι Ποιμενοκεντρική, καθώς η Εκκλησία αναλαμβάνει τη δημιουργία κατάλληλων δομών ώστε να καθοδηγεί και να συμπαραστέκεται στην οικογένεια. Είναι Ποιμνιοκεντρική, καθώς τα ποιμενόμενα μέλη είναι υπεύθυνα για την πορεία της οικογένειας προς τον αγιασμό και τη μεταξύ τους ιερή αγάπη. Είναι Ποιμενοκεντρική, καθώς βασίζεται στη «*χωρο-χρονική αρχή*» πως ο καλός Ποιμήν Χριστός βρίσκεται διαρκώς παρόν ανάμεσα μας, δίπλα μας, παραστάτης και συνοδοιπόρος⁹.

⁶ ό.π., σ. 58-59.

⁷ Ιωάν. ιδ' 6.

⁸ Αναφέρεται από το Σταυρόπουλο Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2008, σ. 18.

⁹ Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 18 και 23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1.1. Ο θεσμός της οικογένειας

Η οικογένεια έχει τη μορφή της κοινότητας και αποτελεί κύριο βιοκοινωνικό θεσμό. Η ύπαρξη της συντίθεται από το ζευγάρι και τουλάχιστον από ένα παιδί¹⁰. Η οικογένεια είναι καθοριστικός παράγοντας της ψυχοσωματικής και συναισθηματικής ανάπτυξης του ατόμου. Αποτελεί κοινωνικό θεμέλιο, καθώς σε αυτή συντελείται το σπουδαίο έργο της κοινωνικοποίησης του ατόμου.

Στη διαμόρφωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της οικογένειας, υπεύθυνοι είναι οι εξής παράγοντες:

- Πολιτιστικό πλαίσιο.
- Οικονομικό πλαίσιο.
- Νομικό πλαίσιο.
- Θρησκευτικό πλαίσιο.

Στο σύγχρονο πολιτισμό της Δύσης, αλλά και της Ανατολής, οι μεγάλες αλλαγές του κοινωνικού ιστού διαφοροποίησαν τις οικογενειακές δομές.

Σημαντικές κοινωνικές αλλαγές αποτελούν:

- Η υπογεννητικότητα.
- Η δημιουργία εναλλακτικών τρόπων έγγαμης ζωής.
- Η μείωση του αριθμού των γάμων.
- Η «είσοδος της γυναίκας» στην εργασία.
- Η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων. Η αυξητική πορεία τους δημιουργεί παράλληλα αύξηση των δεύτερων γάμων και των μονογονεϊκών οικογενειών.
- Η αύξηση των «ανύπαντρων μητέρων».
- Η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών.

Τα σημερινά κοινωνικά δεδομένα αναδιαμόρφωσαν τους κανόνες της ανατροφής-διαπαιδαγώγησης των παιδιών. Σημαντικές αλλαγές έχουν επέλθει στους όρους διαβίωση, ανατροφή, μόρφωση, υγιεινή, ενδυμασία, ψυχαγωγία και συμπεριφορά. Κάθε ένας από τους παραπάνω όρους έχει πλέον αποκτήσει σύνθετο χαρακτήρα¹¹.

¹⁰ Καλλιακμάνη Ι. Β. (Πρωτοπρ.), *Γάμος και οικογενειακή ζωή*, 2^η έκδοση, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2017, σ. 123.

¹¹ Νιζαρλίδου Ε., *Μονογονεϊκές οικογένειες: Ποιμαντικοψυχολογική θεώρηση*, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 7-12.

1.2. Μορφές της σύγχρονης οικογένειας

1.2.1. Από την πατριαρχική στην πυρηνική οικογένεια

Η οικογένεια είναι ένα σύστημα ψυχοκοινωνικής φύσεως, και ως εκ τούτου όπως κάθε ζωντανό σύστημα εξελίσσεται διαρκώς. Από την αρχαία εποχή μέχρι σήμερα η οικογένεια συναντάται σε διάφορες μορφές. Το πατριαρχικό μοντέλο του 19^{ου} αιώνα, εξελίσσεται στο μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας, το οποίο είναι το επικρατέστερο στη σύγχρονη κοινωνία.

1.2.1.1. Πατριαρχική οικογένεια

Η «*πατριαρχική οικογένεια*» αποτελούσε οικογενειακή μορφή της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας. Σε αυτή ανήκαν τρεις γενιές («*παππούδες – γονείς - εγγόνια*»)¹². Η οικογενειακή αυτή μορφή λειτουργούσε ομαδικά, καθώς κάθε μέλος της ανάλογα με το φύλο και την ηλικία είχε το «*δικό του ρόλο*». Την εξουσία της οικογένειας την είχε ο σύζυγος. Η σύζυγος ήταν σε εξάρτηση από τον σύζυγο και τα παιδιά από τα ενήλικα μέλη.

Στην πατριαρχική οικογένεια την ευθύνη της διαπαιδαγώγησης των παιδιών την είχε η μητέρα. Η μητέρα αποτελούσε το μέσο επικοινωνίας των παιδιών με τον πατέρα και με τον «*έξω κόσμο*», καθώς και το μέσο έκφρασης της συναισθηματικής ζωής της οικογένειας. Ο πατέρας δεν είχε ενεργό ρόλο σε ό,τι αναφέραμε πιο πάνω, καθώς ήταν ο υπεύθυνος για τα έσοδα της οικογένειας και αφιέρωνε το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του στην εργασία. Η ενασχόληση του με τις εργασίες του σπιτιού ήταν «*απαγορευτική*». Τα παιδιά έπρεπε από νωρίς να μάθουν να διαχωρίζουν τους ρόλους τους και τους ρόλους των γονέων. Ο ρόλος του αγοριού ήταν ταυτισμένος με τον πατέρα, και του κοριτσιού με την μητέρα.

Στους δεσμούς των συζύγων κυριαρχούσε το στοιχείο της αλληλεξάρτησης και όχι της στενής συναισθηματικής επαφής. Συγκεκριμένα ο σύζυγος στηριζόταν στη σύζυγο για την ανατροφή των παιδιών, και η σύζυγος στηριζόταν στο σύζυγο για την επιβίωση και την προστασία της οικογένειας. Τα παιδιά υιοθετούσαν τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων, και αργότερα τα εκδήλωναν με τους ανάλογους ρόλους στις δικές τους οικογένειες¹³.

1.2.1.2. Πυρηνική οικογένεια

Μεταγενέστερα, στην αστική κοινωνία εμφανίστηκε η «*πυρηνική ή μικρή οικογένεια*». Σε αυτή ανήκουν δύο γενιές, οι γονείς και τα άγαμα παιδιά τους¹⁴. Στην πυρηνική οικογένεια

¹² Καλλιακμάνη Ι. Β., «*Γάμος...*», ό.π., σ. 123.

¹³ Νιξαρλίδου Ε., «*Μονογονεϊκές οικογένειες...*», ό.π., σ. 12-13.

¹⁴ Καλλιακμάνη Ι. Β., «*Γάμος...*», ό.π., σ. 123.

πρωτεύοντα ρόλο έχει το παιδί. Κατά τη Χάρις Κατάκη¹⁵ η οικογενειακή αυτή μορφή είναι «η βασιλεία του παιδιού». Στην πυρηνική οικογένεια επιδιώκεται η κοινωνική πρόοδος των μελών της. Η οικογένεια προωθείται «ως σύνολο». Οι γονείς δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο για την μόρφωση και κατ' επέκταση την κοινωνική πρόοδο των παιδιών τους. Η υπερβολική αφοσίωση των γονέων προς τα παιδιά σε κάποιες περιπτώσεις αποτελεί πρόβλημα, καθώς λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας της ανεξαρτητοποίησης των παιδιών.

Στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής σχέσης και επικοινωνίας κυριαρχεί ισοτιμία. Κατά αυτόν τον τρόπο ο αυταρχισμός που επικρατούσε στην πατριαρχική οικογένεια μεταμορφώνεται. Μετατρέπεται σε σχέση ουσιαστική, σχέση που αναδεικνύεται από τον διάλογο των μελών της. Η επικοινωνία πλέον καταλαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις στο ζωτικό χώρο της οικογένειας από την απλή ανταλλαγή υλικών αγαθών. Το οικογενειακό αυτό μοντέλο διαθέτει ευνοϊκές συνθήκες παροχής συναισθημάτων αγάπης, κατανόησης, ασφάλειας και υποστήριξης προς τα παιδιά¹⁶.

1.2.2. Εναλλακτικές μορφές οικογένειας

Ο οικογενειακός θεσμός επηρεάζεται από τα κοινωνικά δεδομένα και τις εξελίξεις της κάθε εποχής. Κατ' αυτόν τον τρόπο υπάρχουν διάφορα «σχήματα οργάνωσης» της ιδιωτικής ζωής, από το συμβατικό σχήμα της πυρηνικής οικογένειας μέχρι το ανατρεπτικό σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας¹⁷. Οι διάφορες μορφές οικογένειας που έχουν αναπτυχθεί στις σύγχρονες κοινωνίες ονομάζονται σύμφωνα με την Λουκία Μουσούρου¹⁸ «εναλλακτικές μορφές οικογένειας».

1.2.2.1. Μονογονεϊκή οικογένεια

Οι παράγοντες που συνθέτουν το μοντέλο της μονογονεϊκής οικογένειας είναι οι εξής:

- Θάνατος ενός συζύγου (χηρεία).
- Διαζύγιο.
- Μη σύναψη γάμου.

¹⁵ Αναφέρεται από τη Νιζαρλίδου Ε., ό.π., σ. 13.

¹⁶ ό.π., σ. 13-14.

¹⁷ ό.π., σ. 15.

¹⁸ Αναφέρεται από τους Γιασανακοπούλου Μ, Τέσση Δ. Κ., & Τραγουδάρα Χ., Συμβουλευτική οικο-γένειας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, Πάτρα, 2015, σ. 23.

Το υπεύθυνο γονικό μέλος είναι είτε ο πατέρας, είτε η μητέρα, η οποία συναντάται στις περισσότερες περιπτώσεις. Τα τελευταία έτη παρατηρείται διαρκής αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών.

Οι παράγοντες αύξησης της οικογενειακής αυτής μορφής είναι οι εξής:

- Αύξηση των διαζυγίων.
- Δημιουργία δεύτερων γάμων.
- Περιορισμός των γάμων.
- Άμβλυση των προκαταλήψεων για τις άγαμες μητέρες.
- Αυτονομία των γυναικών.

Οι δυσκολίες που παρουσιάζει το μοντέλο της μονογονεϊκής οικογένειας διαφέρουν ανάλογα με το «υπεύθυνο μέλος». Στις περιπτώσεις όπου η μητέρα βρίσκεται στην υπεύθυνη θέση, παρουσιάζονται συνήθως προβλήματα οικονομικής φύσεως. Στις περιπτώσεις όπου υπεύθυνο μέλος είναι ο πατέρας, παρουσιάζονται συνήθως προβλήματα πρακτικής και συναισθηματικής φύσεως, καθώς παρατηρείται ως επί των πλείστων ότι οι άνδρες δεν είναι προετοιμασμένοι για την ανατροφή των παιδιών.

Τα παραπάνω προβλήματα δεν είναι τα πιο σημαντικά που αντιμετωπίζει το οικογενειακό αυτό μοντέλο. Το βασικότερο πρόβλημα αφορά τη «γενικότερη ανάπτυξη του παιδιού», καθώς δεν διαθέτει τις απαραίτητες προϋποθέσεις σωστής ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης του παιδιού¹⁹.

1.2.2.2. Οικογένειες που δημιουργούνται από τον δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων

Οι «οικογένειες που δημιουργούνται από τον δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων» προέρχονται από:

- Χηρεία.
- Διαζύγιο.

Το ποσοστό των διαζυγίων δεν αποτελεί παράγοντα επιρροής του αριθμού των δεύτερων γάμων, καθώς ένα μεγάλο μέρος των διαζευγμένων δεν συνάπτει άλλο γάμο.

Το οικογενειακό αυτό μοντέλο παρουσιάζει τους εξής τύπους:

1. Οι σύζυγοι δεν έχουν αποκτήσει παιδιά από τον προηγούμενο γάμο.
2. Η σύζυγος έχει αποκτήσει από τον προηγούμενο γάμο παιδιά των οποίων έχει την κηδεμονία. Ο προηγούμενος σύζυγος έχει το δικαίωμα ή όχι να επισκέπτεται τα

¹⁹ Γιασανακοπούλου Μ., Τέσση Δ. Κ., & Τραγουδάρα Χ., «Συμβουλευτική οικογένειας...», ό.π., σ. 23.

παιδιά του, και ενδέχεται να πληρώνει ή όχι τη διατροφή των παιδιών. Ο νυν σύζυγος ονομάζεται «πατριός των παιδιών».

3. Ο σύζυγος έχει αποκτήσει από τον προηγούμενο γάμο παιδιά των οποίων έχει την κηδεμονία. Η προηγούμενη σύζυγος έχει το δικαίωμα ή όχι να συναντάει τα παιδιά της, καθώς και να μένει ένα ορισμένο χρονικό διάστημα ή όχι με αυτά. Η νυν σύζυγος ονομάζεται «μητριά των παιδιών».
4. Η σύζυγος έχει αποκτήσει παιδιά από τον προηγούμενο γάμο τα οποία δε ζουν μαζί της. Η ίδια έχει το δικαίωμα ή όχι να συναντάει τα παιδιά της, καθώς και να μένει ένα ορισμένο χρονικό διάστημα ή όχι με αυτά. Ο νυν σύζυγος ονομάζεται «πατριός των παιδιών».
5. Ο σύζυγος έχει αποκτήσει από τον προηγούμενο γάμο παιδιά των οποίων δεν έχει την κηδεμονία. Ο ίδιος έχει το δικαίωμα ή όχι να επισκέπτεται τα παιδιά του, και ενδέχεται να πληρώνει ή όχι τη διατροφή των παιδιών. Η νυν σύζυγος ονομάζεται «μητριά των παιδιών».
6. Οι δύο σύζυγοι έχουν ή όχι παιδιά από τους προηγούμενους γάμους. Οι σύζυγοι έχουν το δικαίωμα ή όχι να συναντάνε τα παιδιά τους, καθώς και να μένουν ένα ορισμένο χρονικό διάστημα ή όχι με αυτά.

Κατά το δεύτερο γάμο οι σύζυγοι ενδέχεται να αποκτήσουν δικά τους παιδιά.

Σε όλες της παραπάνω περιπτώσεις, πλην της πρώτης, τα δεδομένα των οικογενειακών και συγγενικών σχέσεων «περιπλέκονται». Το οικογενειακό αυτό μοντέλο εμφανίζει δυσκολίες σε σχέση με την συγγένεια, την διαπαιδαγώγηση των παιδιών και τα νομικά ζητήματα. Ιδιαίτερες δυσκολίες παρουσιάζονται στο συναισθηματικό κόσμο των παιδιών, όπως:

- Η αντιμετώπιση του διαζυγίου.
- Η δημιουργία των νέων οικογενειακών δεσμών με τον πατριό ή τη μητριά.
- Η σχέση τους με τους γονείς που αποχωρίστηκαν²⁰.

1.2.2.3. Οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας

Στις «οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας», η επαγγελματική πορεία κατέχει σημαντικό ρόλο στη ζωή και των δύο συζύγων.

Οι τύποι που παρουσιάζει η οικογενειακή αυτή μορφή είναι οι εξής:

²⁰ ό.π., σ. 24-25.

1. «Παραδοσιακές οικογένειες»: Στον τύπο αυτό οι δύο σύζυγοι έχουν ως κύριο σκοπό το επάγγελμα. Προτεραιότητα για την σύζυγο αποτελεί η οικογένεια.
2. «Οικογενειοκεντρικές»: Στον τύπο αυτό και οι δύο σύζυγοι έχουν ως προτεραιότητα την οικογένεια.
3. «Επαγγελματοκεντρικές»: Στον τύπο αυτό και οι δύο σύζυγοι έχουν ως προτεραιότητα την επαγγελματική σταδιοδρομία.
4. «Επαναστατική οικογένεια»: Στον τύπο αυτό η σύζυγος έχει ως προτεραιότητα την επαγγελματική σταδιοδρομία, ενώ η προτεραιότητα του συζύγου είναι η ανατροφή των παιδιών.

Στο οικογενειακό αυτό μοντέλο οι οικογενειακοί ρόλοι κατανέμονται βάσει των αναγκών και των επιθυμιών, και όχι βάσει του φύλου και της ηλικίας.

Τα προβλήματα που προκύπτουν στο οικογενειακό αυτό μοντέλο σχετίζονται με τις δυσκολίες συμβιβασμού μεταξύ των επιθυμιών και των υποχρεώσεων των συζύγων, καθώς και με τον περιορισμένο χρόνο ο οποίος επηρεάζει την κοινωνική τους ζωή²¹.

1.2.2.4. Χωλή οικογένεια

Η χωλή οικογένεια είναι η οικογενειακή αυτή μορφή στην οποία οι σύζυγοι αναγκάζονται να βρίσκονται σε απόσταση λόγω διαφόρων παραγόντων. Σε μία τέτοια «διάσπαση του οικογενειακού θεσμού»²² μπορούν να οδηγήσουν κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες²³, όπως οικονομική δυσχέρεια, ανεργία και κοινωνικές απαιτήσεις. Οι συνήθεις λόγοι είναι οι εξής:

- Απαιτήσεις του επαγγέλματος. Αφορά τις περιπτώσεις όπου ο ένας εκ των δύο συζύγων αναγκάζεται να βρίσκεται σε απόσταση από την οικογένεια του λόγω της φύσεως του επαγγέλματος (π.χ. οικονομικός μετανάστης, καλλιτέχνης, αθλητής, ναυτικός).
- Άλλοι παράγοντες (π.χ. στρατιωτική θητεία, ασθένεια)²⁴.

1.3. Οι κοινωνικές λειτουργίες της οικογένειας

Οι κοινωνικές λειτουργίες της οικογένειας συνοψίζονται σε τέσσερις κατηγορίες:

1. Αναπαραγωγική λειτουργία:

²¹ ό.π., σ. 25.

²² Νιζαρλίδου Ε., «Μονογονεϊκές οικογένειες...», ό.π., σ. 14.

²³ Γιασανακοπούλου Μ., Τέσση Δ. Κ., & Τραγουδάρα Χ., «Συμβουλευτική οικογένειας...», ό.π., σ. 26.

²⁴ Νιζαρλίδου Ε., «Μονογονεϊκές οικογένειες...», ό.π., σ. 14.

Η πρώτη κατηγορία αφορά την αναπαραγωγική λειτουργία της οικογένειας, μέσω της οποίας εξασφαλίζεται η βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Η οικογένεια μέσω των παιδιών αποκτά ομαδική διάσταση και εξασφαλίζονται οι συγγενικοί δεσμοί. Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι όσο περισσότερο παραδοσιακή είναι η κοινωνία, τόσο ο βιολογικά διαφορετικός ρόλος των φύλων καθορίζει και τον ρόλο τους στις υπόλοιπες λειτουργίες.

2. Οικονομική λειτουργία:

Η δεύτερη κατηγορία σχετίζεται με την οικονομική λειτουργία της οικογένειας. Η οικιακή βιοτεχνία που κυριαρχούσε στην παραδοσιακή αγροτική κοινωνία εκσυγχρονίστηκε σε βιομηχανία, όπου η οικογένεια καταναλώνει αγαθά και υπηρεσίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο η οικογένεια από μία ολοκληρωμένη οικονομική μονάδα (παραγωγή και κατανάλωση), εξελίχθηκε σε μονάδα κατανάλωσης.

3. Εκπαιδευτικές λειτουργίες:

Η τρίτη κατηγορία αφορά την εκπαιδευτική λειτουργία της οικογένειας, μέσω της οποίας εξασφαλίζεται η «πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας».

Οι λειτουργίες αυτές χωρίζονται στις εξής υποκατηγορίες:

- Στις γνώσεις και στις ικανότητες που αφορούν την παραγωγή.
- Στην κοινωνικοποίηση, μέσω της οποίας το άτομο εντάσσεται στην κοινωνία. Στην οικογένεια τα μέλη της μαθαίνουν να συμπεριφέρονται σαν ομάδα και να συνυπάρχουν με άλλα άτομα.

Στην σύγχρονη κοινωνία η εκπαίδευση και η κοινωνικοποίηση διακρίνονται. Την εκπαίδευση αναλαμβάνουν εξειδικευμένοι θεσμοί, όπως το σχολείο και το πανεπιστήμιο, ενώ η κοινωνικοποίηση συνεχίζει να αποτελεί βασική λειτουργία της οικογένειας.

4. Ψυχολογική λειτουργία:

Η τελευταία κατηγορία σχετίζεται με την ψυχολογική λειτουργία της οικογένειας. Μέσω της οικογένειας ικανοποιείται η συναισθηματική ανάγκη του ατόμου για στοργή και ασφάλεια. Η λειτουργία αυτή έχει ιδιαίτερη αξία σήμερα, καθώς οι διαρκείς κοινωνικοί μετασχηματισμοί συνιστούν ρευστές κοινωνικές σχέσεις²⁵.

²⁵ Δασκάλου Β., *Η παρουσίαση της οικογένειας στην κοινωνική και πολιτική αγωγή. Έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια από την εισαγωγή του μαθήματος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ως σήμερα*, Ιωάννινα, 2017, σ. 38-42.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΙΚΡΑ»

2.1. Η οικογένεια ως θεσμός αγάπης

Η οικογένεια για την Εκκλησία είναι ένας θεσμός που στηρίζεται στην αγάπη. Η οικογενειακή αγάπη εκδηλώνεται στη σχέση μεταξύ των συζύγων και στη σχέση των γονέων με τα παιδιά. Η βίωση και η έκφραση της οικογενειακής αγάπης είναι εμπειρία μοναδική, υπαρξιακή και παγκόσμια²⁶.

Ο π. Μιχαήλ Καρδαμάκης στο συγγραφικό του έργο «*Ο γάμος μυστήριο μέγα*» αναφέρει πως οι άνθρωποι δεν έχουν αγάπη, είναι αγάπη. Η αγάπη είναι η ουσία της χριστιανικής ζωής και λατρείας. Η Εκκλησία είναι πλούσια από θεολογικά συγγράμματα τα οποία αναφέρονται στην αγάπη.

Ο άγιος Ισαάκ ο Σύρος στους ασκητικούς του λόγους γράφει για την αγάπη: «*παράδεισον, ὅπου ἡ τρυφή πάντων τῶν μακαρισμῶν (..) ἐὰν καθ' ἡμέραν δεκάκις εἰς καῦσιν παραδοθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τῶν ἀνθρώπων, οὐ κορρέννται ἐκ τούτων*»²⁷. Αξιοσημείωτος είναι επίσης ο λόγος του σπουδαίου λογοτέχνη Φιόντορ Ντοστογιέφσκι²⁸ στο έργο του «*Αδελφοί Καραμαζόβ Β΄*»: «*κόλαση εἶναι το μαρτύριο τοῦ να μὴν ἀγαπάει κανείς*».

Οι άνθρωποι έχουν κληθεί να πορεύονται στο δρόμο της αγάπης²⁹, ως την «*καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν*»³⁰. Η αγάπη αποτελεί την είσοδο τους στη νέα ζωή, στη ζωή του Χριστού. Με την αγάπη η «*φύση τῶν πραγμάτων*» μεταβάλλεται και κάθε δύσκολη κατάσταση μεταμορφώνεται³¹.

2.2. Ο σωτηριολογικός χαρακτήρας της οικογένειας

Πνευματικό θεμέλιο για την οικογένεια αποτελεί ο γάμος. Η οικογένεια ενταγμένη στον πνευματικό χώρο της Εκκλησίας, υπερβαίνει τα στενά όρια του φυσικού της θεσμού, που την καθιστούν ένα μηχανισμό βιολογικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Υπερβαίνει τα όρια της κοινωνικής της διάστασης, όπου κυριαρχεί ο παράγοντας της κοινωνικής γνώμης και

²⁶ Αθανασίου Δ. (Πρωτοπρ.), *Η χριστιανική οικογένεια. Προσεγγίζοντας ποιμαντικά την «μικρά Εκκλησία»*, εκδ. Μύρτος, Αθήνα, 2016, σ. 230.

²⁷ Όπως αναφέρεται από τον π. Μιχαήλ Καρδαμάκη στο βιβλίο του: *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα, 2004, σ. 109.

²⁸ Όπως αναφέρεται στον π. Μιχαήλ Καρδαμάκη, *ό.π.*, σ. 110.

²⁹ Καρδαμάκη Μ. Σ. (Πρεσβ.), *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα, 2004, σ. 107-109.

³⁰ Α΄ Κορ., ιβ΄ 31.

³¹ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, *ό.π.*, σ. 107-108.

των οικογενειακών ή οικονομικών συμφερόντων. Μέσω του μυστηρίου του γάμου ελκύεται η θεία χάρη, από την οποία τα μέλη της οικογένειας ενισχύονται, φωτίζονται και αγιάζονται. Η οικογένεια που βιώνει το μυστήριο της Εκκλησίας υπερβαίνει την ανθρώπινη νομοτέλεια, καθώς θέτει ως κεντρικό της στόχο τη σωτηρία των μελών της, την ένωση τους με το Χριστό.

Η οικογένεια αποτελεί σωτηριολογικό και εκκλησιαστικό θεσμό. Στην ακολουθία του γάμου ο ιερέας εύχεται να προστατεύει ο Θεός το ζεύγος, όπως προστάτευσε το Νώε στην κιβωτό. Σύμφωνα με τον π. Δημήτριο Αθανασίου η Εκκλησία σοφά επέλεξε να αναφερθεί στην κιβωτό, καθώς ως μέσο σωτηρίας από τον κατακλυσμό συμβολίζει την Εκκλησία. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι σύζυγοι καλούνται να αποτελέσουν μία μικρή «κιβωτό-Εκκλησία», που θα οδηγήσει με ασφάλεια τη νέα οικογένεια στην οντολογική ένωση της με το Χριστό. Για το λόγο αυτό κατά την αρχαία εκκλησιαστική παράδοση, το μυστήριο του γάμου τελούνταν μαζί με τη θεία λειτουργία³².

2.3. Η οικογένεια ως «Εκκλησία μικρά»

2.3.1. Η οικογένεια ως «μικρή Εκκλησία»

Η οικογένεια χαρακτηρίζεται ως «Εκκλησία μικρά» ή «κατ' οίκον Εκκλησία». Η οικογένεια είναι ένας ζωτικός χώρος καλλιέργειας του εκκλησιαστικού ήθους, ανάπτυξης της εκκλησιαστικής συμπεριφοράς, μετάδοσης των εκκλησιαστικών πεποιθήσεων, καθιέρωσης των εκκλησιαστικών συμβόλων και κατήχησης των μελών της. Κατά αυτόν τον τρόπο η οικογένεια αποτελεί μία Εκκλησία σε μικροκλίμακα. Ο συμβολικός αυτός παραλληλισμός αποκαλύπτει τη σωτηριολογική της διάσταση.

Στο Σύμβολο της Πίστεως αναφέρονται οι ιδιότητες της Εκκλησίας: «εις μίαν αγίαν, καθολικήν και αποστολικήν Εκκλησίαν». Εφόσον η οικογένεια είναι μικρή Εκκλησία, τα παραπάνω γνωρίσματα της Εκκλησίας αποτελούν παράλληλα γνωρίσματα της οικογένειας³³.

Η Εκκλησία έχει δυναμικό χαρακτήρα, καθώς διατηρείται αμετάβλητη μέσα στο χώρο και το χρόνο. Βασιζόμενοι στην αλήθεια αυτή μπορούμε να καταλήξουμε στο θεολογικό στοχασμό, ότι η οικογένεια ως μικρή Εκκλησία οφείλει να αναπτύσσει και να διατηρεί αυτά τα γνωρίσματα σε μία διαρκή και αδιάλειπτη πορεία.

Στις παρακάτω ενότητες προσεγγίζονται οι ιδιότητες της Εκκλησίας και η συσχέτιση τους με την οικογένεια (ενότητα - αγιότητα - καθολικότητα - αποστολικότητα)³⁴.

³² Αθανασίου Δ., «Η χριστιανική οικογένεια...», ό.π., σ. 228-229.

³³ ό.π., σ. 230.

³⁴ Σταυροπούλου Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2008, σ. 39.

2.3.2. Τα γνωρίσματα της «μικρής Εκκλησίας»

2.3.2.1. Ενότητα

Οι σύζυγοι καλούνται να γίνουν ένα σώμα, μία σάρκα, όπως μία είναι και η Εκκλησία³⁵. Το χωρίο της Γενέσεως «και ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» (Γεν. β' 24)³⁶, φανερώνει την πορεία της αδιάλυτης, ισόβιας, οντολογικής ένωσης που το ζεύγος καλείται να ακολουθήσει³⁷.

Η ενότητα του ζεύγους έχει πρότυπο την ενότητα του Χριστού με την Εκκλησία, και την ενότητα των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδας³⁸. Ο Χριστός αποχωρίστηκε τον Πατέρα του και ήρθε στην ανθρωπότητα, ώστε να ενωθεί με τη «νύμφη-Εκκλησία». Κατά τον ίδιο τρόπο ο άνδρας καλείται να εγκαταλείψει τους γονείς του και να προσκολληθεί στη γυναίκα του³⁹, όπως παραθέτει το απόσπασμα από τη Γένεση⁴⁰ ο απόστολος Μάρκος: «ἐνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»⁴¹.

Για να μπορεί να υφίσταται η αγαπητική αυτή ένωση ως «μία σάρξ», πρέπει σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο οι σύζυγοι να μετέχουν στο ζωοποιό μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, καθώς «μόνο σ' ἓνα τέτοιο πλαίσιο εἶναι δυνατό να σταθεῖ ἡ διδασκαλία περί μονογαμίας, περί τοῦ ἑνός καὶ ἀδιαλύτου γάμου»⁴².

2.3.2.2. Αγιότητα

Επιπλέον γνώρισμα της Εκκλησίας και κατ' επέκταση της οικογένειας είναι η αγιότητα. Η οικογένεια καλείται να αφιερωθεί στο Τριαδικό Θεό και να ξεχωρίσει τη θέση της απέναντι στην πτωτική κατάσταση του κόσμου⁴³ ο οποίος «κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ»⁴⁴.

Όταν οι σύζυγοι αναπτύξουν την ενότητα μεταξύ τους και δημιουργήσουν την κοινωνία τους, η Αγία Τριάδα τους προσκαλεί να έρθουν σε κοινωνία μαζί της και να κάνουν τη σχέση τους κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος. Το Πνεύμα το Άγιο θα φωτίζει και θα ενισχύει τις ψυχικές τους δυνατότητες για την απόκτηση των αρετών, ώστε να οδηγούνται ασφαλώς στην αγιότητα. Η αγιότητα της Εκκλησίας πηγάζει από την κοινωνία της με το

³⁵ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 230.

³⁶ Γεν. β' 24.

³⁷ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 230.

³⁸ Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 39.

³⁹ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 230-231.

⁴⁰ Γεν. β' 24.

⁴¹ Μαρκ. ι' 7.

⁴² Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 39.

⁴³ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 232.

⁴⁴ Α' Ιω. ε' 19.

Χριστό, ο οποίος την αλλάζει σε «μεταμορφωμένο κόσμο»⁴⁵. Η κλήση των συζύγων να είναι ενωμένοι με την Αγία Τριάδα, αποκαλύπτει την επιθυμία του Θεού να είναι ενωμένοι με Αυτόν. Τα παραπάνω δεδομένα αποτελούν μαρτυρία για την αγιότητα του γάμου⁴⁶.

Η Εκκλησία στον αρραβώνα εύχεται για «*ἀγάπην τελείαν, (...) ἐν ὁμοιοῖα (...) ἐν ἀμέμπτῳ βιοτῇ καὶ πολιτείᾳ*»⁴⁷. Τις ευχές αυτές τις συνέταξε η Εκκλησία με την πατρική της σοφία, ώστε το ζεύγος να κατανοήσει τον ιερό σκοπό της συζυγίας και της οικογένειας που καλούνται να δημιουργήσουν. Να προετοιμαστούν για την πορεία του αγιασμού τους.

Ανάμεσα στις ατομικές αιτήσεις είναι τοποθετημένες και οι αιτήσεις υπέρ του σύμπαντος κόσμου, της σταθερότητας των Εκκλησιών, της ενότητας όλων, του κλήρου και του λαού. Το γεγονός αυτό φανερώνει την ένταξη της οικογένειας στη ζωή και στο σχέδιο της Εκκλησίας και τον αλληλένδετο δεσμό ανάμεσα τους. Το ζεύγος με το μυστήριο του γάμου γίνεται κομμάτι της ιστορίας όλων των νυμφευμένων αγίων της Αγίας Γραφής, λαμβάνει μέρος στο θαύμα που έκανε ο Κύριος στο γάμο της Κανά και συνδέεται με τα ιστορικά ζεύγη της Εκκλησίας. Τα παραπάνω αναφερθέντα αποτελούν το κάλεσμα στο ζεύγος να βιώσει και να χαράξει την προσωπική του ιστορία αγιότητας, τη μεταμόρφωση του⁴⁸ σε «*καινή κτίση*»⁴⁹.

Στην ακολουθία του γάμου η Εκκλησία εύχεται για «*σπέρμα μακρόβιον*», «*καρπὸν κοιλίας*», «*καλλιτεκνίαν*», «*εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν*»⁵⁰. Οι ευχές αυτές αποκαλύπτουν την πνευματική φύση της συζυγίας, που υπερβαίνει τη βιολογική απλώς διατήρηση του ανθρώπινου γένους. Ο Δημιουργικός Λόγος του Θεού⁵¹ «*αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*»⁵², κατά την Τατιάνα Γκορίτσεβα αφορά πρωτίστως την αύξηση των μελών του σώματος του Χριστού, των μελών της Εκκλησίας, τα οποία έχουν κληθεί να αποτελέσουν τους «*πολίτες*» του ουρανού πολιτεύματος⁵³. «*ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν ουρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*»⁵⁴. Η οικογένεια καλείται να φέρει στον κόσμο αγίους, για το λόγο αυτό η Εκκλησία εύχεται στο νέο ζεύγος την «*καλλιτεκνία*». Για την επίτευξη ενός τέτοιου ιερού σκοπού οι γονεῖς θα πρέπει να θέσουν ως πρωτεύοντα ρόλο την ορθή αγωγή των

⁴⁵ Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 39.

⁴⁶ Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 39.

⁴⁷ Μικρόν Ευχολόγιον, *Ακολουθία του Αρραβώνος*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2019, σ. 99.

⁴⁸ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 232-233.

⁴⁹ Β΄ Κορ., ε΄ 17 και Γαλ. στ΄ 15.

⁵⁰ Μικρόν Ευχολόγιον, *Ακολουθία του Γάμου*, ό.π., σελ. 108 και 111-112.

⁵¹ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 232-233.

⁵² Γεν. α΄ 28.

⁵³ Όπως αναφέρεται από τον π. Δημήτριο Αθανασίου, ό.π., σ. 233.

⁵⁴ Φιλίπ. γ΄ 20.

παιδιών τους και την ενστάλαξη του Ορθοδόξου πνευματικού βιώματος, και ως δευτερεύοντα ρόλο τις υλικές τους ανάγκες⁵⁵.

2.3.2.3. Καθολικότητα

Επιπλέον η Εκκλησία είναι καθολική. Συνεπώς το τρίτο γνώρισμα που χαρακτηρίζει την οικογένεια είναι η καθολικότητα, η οποία αφορά την ποσοτική⁵⁶ και την ποιοτική.

Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο η παρουσία του Χριστού ανάμεσα στο ζεύγος αναδεικνύεται στο χωρίο του αποστόλου Ματθαίου⁵⁷: «οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν»⁵⁸. Η ένωση του ζεύγους είναι εκκλησιαστικό γεγονός και κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελεί κομμάτι της ποιοτικής καθολικότητας της Εκκλησίας. Οι σύζυγοι καλούνται να ζήσουν το ὄλον της «παρουσίας τοῦ Χριστοῦ» και το ὄλον της γαμήλιας ένωσης τους ως ανδρόγυνο. Να διανύσουν την ίδια πορεία με τους συζύγους που βίωσαν το μυστήριο της Εκκλησίας, τους συζύγους κάθε χρονικής περιόδου και γεωγραφικής περιοχῆς⁵⁹.

Η Εκκλησία εκτός από το ενδιαφέρον της για την ποιοτική ανάπτυξη των μελών της, ταυτόχρονα ενδιαφέρεται για την ποσοτική της αύξηση. Η οικογένεια κατά αυτόν τον τρόπο καλείται να δείχνει ανάλογο ενδιαφέρον για την αύξηση των μελών της⁶⁰.

2.3.2.4. Αποστολικότητα

Τέλος η οικογένεια πρέπει να είναι αποστολική, ὅπως είναι και η Εκκλησία. Η αποστολικότητα αφορά τη διδαχή των αποστόλων, η οποία αποτελεί αιώνια και αμετάβλητη αρχή για τη ζωή των μελών της Εκκλησίας. Επιπρόσθετα, χαρακτηρίζεται από το ζήλο των αποστόλων να διαδώσουν το μήνυμα του ευαγγελίου σε κάθε άνθρωπο. Χωρίς την ιεραποστολή καταργείται ο σκοπός της Εκκλησίας⁶¹. Τον ιερό αυτό ζήλο τον εμφύσησε στους αποστόλους ο ίδιος Χριστός, καθώς τους παρήγγειλε: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, (..) διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως της συντελείας τοῦ αἰῶνος»⁶².

⁵⁵ Αθανασίου Δ., «Η χριστιανική οικογένεια...», ὁ.π., σ. 233-234.

⁵⁶ ὁ.π., σ. 234.

⁵⁷ Σταυροπούλου Α. Μ., «Ποιμαντική γάμου...», ὁ.π., σ. 40.

⁵⁸ Ματθ. ιη' 20.

⁵⁹ Σταυροπούλου Α. Μ., «Ποιμαντική γάμου...», ὁ.π., σ. 40.

⁶⁰ Αθανασίου Δ., «Η χριστιανική οικογένεια...», ὁ.π., σ. 234.

⁶¹ ὁ.π., σ. 234.

⁶² Ματθ. κη' 19-20.

Κατά αυτόν τον τρόπο στον πυρήνα κάθε οικογένειας ενυπάρχει η ιεραποστολική επιθυμία η οποία προσμένει την εξωτερική της. Υπόδειγμα αγίας οικογένειας με αποστολικό ζήλο, είναι η οικογένεια του Ακύλα και της Πρίσκιλλας⁶³. Ο απόστολος Παύλος τους ονομάζει συνεργούς του και εκφράζει τη βαθιά του ευγνωμοσύνη για την καταλυτική τους παρουσία: «*Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν*»⁶⁴. Ο απόστολος φιλοξενήθηκε από το ιερό ζεύγος στην Κόρινθο, όπου ασκούσε την τέχνη της σκηνοποιίας. Η συμμετοχή και συμπράξη τους στο ιεραποστολικό έργο του αποστόλου ξεκινάει από την Κόρινθο, συνεχίζει στην Έφεσο και ολοκληρώνεται στην πατρίδα τους Ρώμη όπου προετοίμασαν το έδαφος για το έργο του αποστόλου των εθνών Παύλου⁶⁵.

Οι σύζυγοι καλούνται δηλαδή να γίνουν ως άλλοι απόστολοι, να κινηθούν προς τους αδελφούς τους με εν Χριστῷ αγάπη για να διαδώσουν το μήνυμα του Ευαγγελίου. Για ένα τέτοιο ιερό έργο κινητήρια δύναμη αποτελεί η ενεργοποίηση του χαρίσματος της αγάπης, το οποίο εμφυτεύεται στις ψυχές του ζεύγους κατά τη γαμήλια ένωση τους. Η αγάπη των συζύγων λειτουργεί από μόνη της ως μαρτυρία και εικόνα της Θείας αγάπης προς τους ανθρώπους. Το στοιχείο της αγάπης αποτελεί την εκπλήρωση του απαραίτου όρου «*(condition sine qua non)* ενός αποστολικού ὄντος»⁶⁶.

Τέλος, η αποστολική λειτουργία των συζύγων εκδηλώνεται στο ενδιαφέρον τους να διευρύνουν τη μικρή τους Εκκλησία και να οδηγηθούν με αυτόν τον τρόπο στην ιερή αποστολή της μητρότητας και της πατρότητας⁶⁷.

2.3.3. Διαστάσεις των γνωρισμάτων της «μικρής Εκκλησίας»

Οι τέσσερις αυτές ιδιότητες της Εκκλησίας-μικρής Εκκλησίας φανερώνουν τις πολλαπλές σχέσεις και τα ανοίγματα του ζεύγους. Το ζεύγος στην αφετηρία της κοινωνίας του εμβαθύνει στη μοναδικότητα της σχέσης του, όπου μέσα από αυτή αποκαλύπτεται η καθολικότητα του, η οποία το συνδέει με το «*σύνολο τῶν ζευγαριῶν*». Όταν το ζεύγος ανακαλύψει την ταυτότητα του ανοίγεται προς το Θεό, τα παιδιά και την κοινωνία.

⁶³ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 234-235.

⁶⁴ Ρωμ. ιστ' 3-4.

⁶⁵ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 235.

⁶⁶ Σταυροπούλου Α. Μ., «*Ποιμαντική γάμου...*», ό.π., σ. 40.

⁶⁷ ό.π., σ. 40.

Από τα γνωρίσματα της οικογένειας ως μικρής Εκκλησίας που αναπτύχθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, πηγάζουν οι «θεμελιώδεις διαστάσεις» που χαρακτηρίζουν την κοινωνία των συζύγων.

Οι θεμελιώδεις αυτές διαστάσεις σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο συνοψίζονται ως εξής:

- Ενότητα, από την οποία απορρέει η «*δυαδική διάσταση*».
- Αγιότητα, από την οποία απορρέει η «*σωτηριολογική διάσταση*».
- Καθολικότητα, από την οποία απορρέει η «*διαχρονική διάσταση*».
- Αποστολικότητα, από την οποία απορρέει η «*δημιουργική, έτεροκεντρική διάσταση*»⁶⁸.

2.3.4. Οι δυσκολίες της «μικρής Εκκλησίας»

Στα γνωρίσματα της μικρής Εκκλησίας μπορούν να ενταχθούν οι δυσκολίες που προκύπτουν στην οικογένεια, ώστε η αντιμετώπιση τους να είναι συστηματικότερη.

- Η ενότητα μπορεί να κλονιστεί από συναισθηματικές και άλλες δυσκολίες και να οδηγήσει τους συζύγους σε διαζύγιο. Σημαντικό παράγοντα του προβλήματος μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να αποτελέσει η δυνατότητα ευκολίας παροχής διαζυγίου και πολυγαμίας. Η ενότητα μπορεί επίσης να κλονιστεί από τις άσκοπες διεκδικήσεις και τον ανταγωνισμό. Οι ενέργειες αυτές προβλέπονται από το Σύνταγμα, στο πλαίσιο της ισότητας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες.
- Η αγιότητα καλλιεργείται με τη συμμετοχή του ζεύγους στα μυστήρια της Εκκλησίας. Εμπόδιο στην πορεία του αγιασμού, μπορεί να σταθεί η διακοπή της μυστηριακής ζωής του ζεύγους και η απομάκρυνση του από το εκκλησιαστικό ήθος. Η προώθηση της αντίληψης ότι ο «*γάμος μπορεί να τελείται*» εκτός Εκκλησίας, έχει ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση των ζευγαριών από τη ζωή της Εκκλησίας, την όντως ζωή.
- Η καθολικότητα που αφορά τη δυνατότητα των συζύγων να βιώσουν την πληρότητα της κοινωνίας αγάπης ανάμεσα τους, μπορεί να διασπαστεί είτε από το ενδεχόμενο μερικής δέσμευσης, είτε από πιθανές συζυγικές αποκλίσεις. Προβληματικός μπορεί να σταθεί ο παράγοντας του χάσματος των γενεών. Μέσω

⁶⁸ ό.π., σ. 40-41.

αυτού δημιουργείται ρωγμή στη γενεαλογική πορεία, γεγονός που δυσχεραίνει τη δυνατότητα ανοίγματος στην κοινωνία της αγιότητας.

- Η αποστολικότητα μπορεί να τραυματιστεί από την απουσία αγάπης. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο εκδηλώνεται με τον αντικοινωνικό τρόπο ζωής, την απομάκρυνση δηλαδή από τον πλησίον, καθώς και την αποφυγή της τεκνογονίας. Κύρια αιτία τέτοιων προβλημάτων είναι σε πολλές περιπτώσεις οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες⁶⁹.

⁶⁹ ό.π., σ. 165-166.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

3.1. Η ισοτιμία των δύο φύλων

3.1.1. Η ισοτιμία των δύο φύλων και η υπέρβαση των στερεοτύπων

Το ζήτημα της ισοτιμίας των δύο φύλων είναι εξαιρετικά σημαντικό για την ποιμαντική της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Είναι ζήτημα ανθρωπολογικό και θεολογικό ταυτόχρονα, καθώς εστιάζει στην «ουσία του ανθρώπου»⁷⁰. Η θεολογία της Εκκλησίας εστιάζει όχι μόνο σε θέματα που σχετίζονται με την «άλλη ζωή»⁷¹, αλλά και στις πνευματικές πτυχές ζητημάτων που απασχολούν την καθημερινότητα, της «*ἐδῶ καὶ τώρα ζωῆς*»⁷².

Κατ' αυτόν τον τρόπο η ισοτιμία των φύλων μέσα από το πρίσμα της Ορθοδόξου θεολογίας έχει πνευματική διάσταση, η οποία βιώνεται στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας.

Ο Αλέξανδρος Σταυρόπουλος στο πόνημα του «*Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*», αναφέρει πως στη διδασκαλία της Εκκλησίας προσφέρονται «*διαχρονικὰ πρότυπα σχέσεων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ δόγματα τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανισμοῦ εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἶναι μοναδικὰ καὶ ἀνεπανάληπτα πρόσωπα, τὰ ὅποια σὲ καμία περίπτωση δὲν ὑπολείπονται σὲ ἀξία μεταξύ τους. Αὐτὸ πὸν τοὺς διαφοροποιεῖ εἶναι ὁ διαφορετικὸς ρόλος πὸν καλοῦνται νὰ διακονήσουν, καθὼς καὶ νὰ διαχειριστοῦν ὀρθὰ τὰ διαφορετικὰ χαρίσματα, μὲ τὰ ὅποια τοὺς ἔχει προικίσει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα*»⁷³.

Βασιζόμενοι στην παραπάνω θεολογική τοποθέτηση μπορούμε να συμπεράνουμε πως η ποιμαντική προσέγγιση των φύλων οφείλει να αναδεικνύει την αξία του κάθε φύλου ξεχωριστά. Να καλλιεργεί στα μέλη της Εκκλησίας, στους άνδρες και στις γυναίκες, έναν ισορροπημένο τρόπο σκέψης απέναντι στο ζήτημα του φύλου. Να αντιμετωπίζουν, δηλαδή, το φύλο τους χωρίς αίσθηση υπεροχής ή κατωτερότητας και ταυτόχρονα να αγωνίζονται απέναντι στον πειρασμό της κυριαρχίας του ενός στον άλλο.

Η θεολογία των φύλων αναδεικνύει τον σεβασμό στις ιδιαιτερότητες του άνδρα και της γυναίκας, καθώς τους αντιμετωπίζει ως πρόσωπα μοναδικά, όντα αυτεξούσια και εικόνες Θεού.

Στα Μηναία και στα συναξάρια αποκαλύπτεται η αξία της προσωπικότητας των δύο φύλων. Τα στερεότυπα της σημερινής εποχής περιφρονούν τις ιδιαιτερότητες των προσώπων.

⁷⁰ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2012, σ. 215.

⁷¹ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 215.

⁷² ό.π., σ. 215.

⁷³ ό.π., σ. 216.

Οι άγιοι της Εκκλησίας αγωνίστηκαν σε συνθήκες δύσκολες ώστε να αναδείξουν, ότι μέσα από την διαφορετικότητα των φύλων φανερώνεται η ισοτιμία και η αλληλοσυμπλήρωση τους. Ένας βασικός σκοπός της Εκκλησίας είναι η προώθηση σχέσεων εκτίμησης, αγάπης, σεβασμού και αλληλοκατανόησης⁷⁴.

Ο Μέγας Βασίλειος⁷⁵ στον βίο της αγίας Ιουλίτας προσεγγίζει θεολογικά την ισοτιμία των δύο φύλων: «*Από τὸ ἴδιο φύραμα μὲ τοὺς ἄνδρες εἴμαστε. Κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πλασθήκαμε, ὅπως κι ὁ ἄνδρας ἀπὸ τὸ Θεὸ γίναμε. Εἴμαστε συγγενεῖς μὲ τοὺς ἄνδρες. Ὅχι μόνο σάρκα πάρθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς γυναίκα ἀλλὰ καὶ ὅστᾳ ἀπὸ τὰ ὅστᾳ. Ὅστε στερεές, δυνατὲς καὶ ὑπομονετικὲς ὅπως οἱ ἄνδρες ὀφείλουμε νὰ εἴμαστε στὸ Δεσπότη μας*».

Πολλοί Πατέρες της Εκκλησίας των παλαιών χρόνων, καθώς και σύγχρονοι γέροντες αναφέρονται εκτενώς στο ζήτημα της ισοτιμίας των φύλων. Αξιοσημείωτο παράδειγμα σύγχρονου γέροντα, που με πατρική αγάπη και αδιάκοπο ενδιαφέρον συμβούλευε για τις συζυγικές σχέσεις και την οικογενειακή ζωή, είναι ο άγιος Παῖσιος ο αγιορείτης.

Οι θέσεις των παλαιών και σύγχρονων Εκκλησιαστικών Πατέρων λειτουργούν διορθωτικά στους αρνητικούς λογισμούς των συμβουλευομένων και στις λανθασμένες τοποθετήσεις που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με την ισότιμη μεταχείριση των φύλων.

Η «*διακριτικὴ διόρθωση λογισμῶν*»⁷⁶ που παρατηρείται στη ποιμαντική συμβουλευτική τους, κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο, θα μπορούσε να συσχετιστεί με τη γνωσιακή αναδόμηση του επιστημονικού κλάδου της συμβουλευτικής ψυχολογίας.

Πολλά είναι τα παραδείγματα των αγίων που ο βίος τους υπερβαίνει τα κοινωνικά στερεότυπα και τους κοινωνικούς ρόλους. Παρακάτω παρατίθενται σύντομα αποσπάσματα από τη ζωή τέτοιων αγίων προσώπων.

Πρώτο αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η οσία Ολυμπιάδα η διακόνισσα, της οποίας η μνήμη εορτάζεται στις 25 Ιουλίου. Η αγία έζησε την εποχή του Μεγάλου Θεοδοσίου. Έμεινε χήρα σε σύντομο χρονικό διάστημα από το γάμο της, και αφιέρωσε την περιουσία της στις φιλανθρωπικές δραστηριότητες της Εκκλησίας.

Λόγω της σύνεσης και της αρετής της ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεκτάριος τη συμβουλευόταν στα διάφορα εκκλησιαστικά ζητήματα. Το ίδιο συνέβαινε και με τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, ο οποίος κατά την περίοδο της εξορίας του της έστειλε εγκωμιαστικές επιστολές. Η ισότιμη επικοινωνία και οι τιμές που λάμβανε η οσία Ολυμπιάδα ακόμη και από Πατριάρχες, αποτελούν στοιχεία που θέτουν την γυναίκα έξω από τα κοινωνικά

⁷⁴ ό.π., σ. 216-217.

⁷⁵ Αναφέρεται από τον Σταυρόπουλο Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 217.

⁷⁶ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 217-218.

στερεότυπα που κυριαρχούσαν στην εποχή της οσίας, τα οποία απέκλειαν τη γυναίκα από την κοινωνική ζωή.

Σημαντικό επίσης είναι το παράδειγμα κάποιων γυναικών μοναχών, όπως η οσία Ανθούσα, οι οποίες έζησαν σε ανδροκρατούμενες και πατριαρχικές εποχές και ταυτόχρονα υπήρξαν πνευματικοί οδηγοί σε άνδρες και γυναίκες, με τη φήμη τους να ξεπερνά πολλούς σημαντικούς πνευματικούς άνδρες της εποχής.

Επίσης συναντάμε οσίες γυναίκες που μεταμφιέζονταν σε άνδρες μοναχούς, ώστε να προστατευτούν από διάφορους εχθρούς. Η μεταμφίεση αυτή ήταν αναγκαία, για τον λόγο αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί υποτίμηση του φύλου τους. Κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο ο βίος τους αποτελεί παράδειγμα ισοτιμίας μεταξύ των δύο φύλων, καθώς η ασκητική τους πολιτεία ως ανδρών ασκητών δεν διέφερε από αυτήν των ανδρών.

Αξιοσημείωτος είναι ο βίος της αγίας Αναστασίας της Πατρικίας, η οποία έζησε κατά την περίοδο του Ιουστινιανού (527-565). Εορτάζει στις 10 Μαρτίου. Ο τίτλος της Πατρικίας της δόθηκε για τον λόγο, ότι υπήρξε η πρώτη ακόλουθος της Αυτοκράτειρας Θεοδώρας. Εξ αιτίας της αρετής της η αγία φθονήθηκε και κατέφυγε στην Αλεξάνδρεια. Επειδή ο Ιουστινιανός την αναζητούσε οδηγήθηκε στη σκήτη του Αββά Δανιήλ, ο οποίος την μετονόμασε σε Αναστάσιο. Η αγία έμενε σε ένα σπήλαιο πλησίον της σκήτης. Λίγο πριν το τέλος της ο Αββάς την κοινώνησε και έβαλε τον μαθητή του να την ασπαστεί γονατιστός, γεγονός που μαρτυρά την πνευματική της ανωτερότητα⁷⁷.

3.1.2. Η ισοτιμία των δύο φύλων στην οικογένεια

Στο πλαίσιο της χριστιανικής οικογένειας είναι απαραίτητος ο διακριτός ρόλος κάθε φύλου. Ο αλληλοσεβασμός και ο σύνδεσμός της αγάπης πρέπει να αποτελούν οδηγούς στη σχέση των συζύγων, καθώς είναι στοιχεία που αμβλύνουν τις όποιες διαθέσεις κυριαρχίας του ενός στον άλλο⁷⁸.

Ο άγιος Νεκτάριος έχει συγγράψει ένα κείμενο⁷⁹ που αναφέρεται στις σχέσεις του ανδρόγυνου. Το σύγγραμμα του αγίου αποτελεί ερμηνεία του λόγου του αποστόλου Παύλου «ή δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα»⁸⁰, τον οποίο λόγο η Εκκλησία τοποθέτησε στην ακολουθία του γάμου⁸¹.

⁷⁷ ό.π., σ. 218-219.

⁷⁸ ό.π., σ. 219.

⁷⁹ Αναφέρεται από τον Σταυρόπουλο Α. Μ., «Ορθόδοξη συμβουλευτική...», ό.π., σ. 219-220.

⁸⁰ Εφεσ. ε' 33.

⁸¹ Μικρόν Ευχολόγιον, *Ακολουθία του Γάμου*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2019, σ. 114.

Ο άγιος σημειώνει⁸² πως για να προσεγγίσουμε ορθά το παραπάνω απόσπασμα, πρέπει να το συνδέουμε με το αμέσως προηγούμενο κείμενο. Σε αυτό ο απόστολος θέτει ως πρότυπο αγάπης του άνδρα προς την γυναίκα, την αγάπη του Χριστού προς την Εκκλησία.

Κατά τον άγιο⁸³ «δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζει τίποτα πὸν νὰ φοβίζει καὶ νὰ τρομάζει τὴ γυναίκα». Ο άγιος με πατρική σοφία και αγάπη συστήνει στη σύζυγο το σεβασμό, ο οποίος αποτελεί ερμηνεία της λέξης του φόβου⁸⁴. «ἢ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα»⁸⁵. Ο αγνός σεβασμός της γυναίκας προς τον άνδρα, κατά τον άγιο, πηγάζει από την ευαισθησία και την μέριμνα της προς τον αγαπημένο της⁸⁶.

Στον παραπάνω λόγο του αποστόλου Παύλου αξιοσημείωτη είναι η προσέγγιση του Χρήστου Γιανναρά στο έργο του «Σχόλιο στο Άσμα Ασμάτων»⁸⁷. Θεωρεί πως η αδιάκριτη εμμονή που κυριαρχεί σήμερα σχετικά με την προώθηση των δικαιωμάτων και την ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα, η σχέση παγιδύεται σε μία στείρα διαμοίραση υποχρεώσεων. Ο κ. Γιανναράς παρατηρεί ότι στον πυρήνα των λόγων του αποστόλου αποκαλύπτεται η υπόσταση μίας αληθινής σχέσης αγάπης, όπου ο ένας υποτάσσεται με δέος και συγκίνηση ενώπιον της ολοκληρωτικής αυτοπαράδοσης του άλλου.

3.1.3. Η δυνατότητα συμμετοχής των δυο φύλων στο ποιμαντικό έργο

Λαϊκοί πιστοί άνδρες και γυναίκες συμμετέχουν ενεργά στο ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας. Υπάρχουν ποικίλα παραδείγματα αγίων ανδρών και γυναικών οι οποίοι αφιερώθηκαν στην πνευματική ανύψωση των μελών της Εκκλησίας μέσω του ποιμαντικού τους έργου, όπως αυτό της συμβουλευτικής, του κηρύγματος και της αλληλεγγύης-συμπράστασης.

Παράδειγμα διαφυλικών σχέσεων αποτελούν ο όσιος Θεοφάνης και η οσία Πανσέμνη. Η μνήμη τους τιμάται στις 12 Ιουνίου. Ο όσιος Θεοφάνης υπήρξε έγγαμος, όμως χήρεψε νωρίς και ακολούθησε τον ασκητικό βίο. Όταν ο όσιος έμαθε ότι μία γυναίκα η Πανσέμνη εργαζόταν ως πόρνη, αποφάσισε να τη ζητήσει σε γάμο ώστε να την προστατεύσει από την αμαρτία. Η Πανσέμνη δέχτηκε και έζησε τον υπόλοιπο χρόνο της ζωής της ως ασκήτρια, στο κελί που έκτισε ο όσιος δίπλα από το δικό του. Με τον τρόπο αυτό ο όσιος κινούμενος από θυσιαστική

⁸² Αναφέρεται από τον Σταυρόπουλο Α. Μ., «Ορθόδοξη συμβουλευτική...», ό.π., σ. 220.

⁸³ ό.π., σ. 220.

⁸⁴ ό.π., σ. 220.

⁸⁵ Εφεσ. ε' 33.

⁸⁶ Αναφέρεται από τον Σταυρόπουλο Α. Μ., «Ορθόδοξη συμβουλευτική...», ό.π., σ. 220.

⁸⁷ Γιανναρά Χ., Σχόλιο στο Άσμα Ασμάτων, εκδ. Δόμος, Αθήνα, 2008, σ. 66.

ποιμαντική αγάπη, οδήγησε μία παγιδευμένη από την αμαρτία ψυχή στον Χριστό⁸⁸, ο οποίος είναι η μόνη «*ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή*»⁸⁹.

Επιπλέον, παράδειγμα ποιμαντικής προσφοράς αποτελεί η οσία Φιλοθέη η Αθηναία. Η αναγνώριση της μαρτυρείται από τα ποικίλα τοπωνύμια στην Αθήνα που φέρουν το όνομα της. Η οσία έζησε τον 16^ο μ. Χ. αιώνα, υπέστη μαρτυρικό θάνατο και η μνήμη της εορτάζεται στις 19 Φεβρουαρίου. Ήταν έγγαμη, όμως μετά το θάνατο του συζύγου της έγινε μοναχή σε μοναστήρι του οποίου την ανέγερση ανέλαβε η ίδια.

Η οσία κινούμενη από αγάπη και ποιμαντική ευαισθησία ανέγειρε ξενοδοχεία και νοσοκομεία για τους πτωχούς και τους αρρώστους, τους οποίους επισκεπτόταν παρηγορώντας τους και μιλώντας τους για το Χριστό⁹⁰. Κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο⁹¹ «*θεωρεῖται ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἑλληνίδες φεμινίστριες, ἀφοῦ ἀγωνίστηκε γιὰ τὰ δικαιώματα καὶ τὴν προστασία τῶν γυναικῶν τῆς ἐποχῆς της καθὼς καὶ γιὰ τὴν σχολικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση τῶν νεαρῶν γυναικῶν*».

Τέλος, η οσία Φιλοθέη έλαβε το χάρισμα να θεραπεύει τις σωματικές και ψυχικές νόσους⁹².

3.1.4. Πνευματική μητρότητα

Σύμφωνα με τα παραπάνω αναφερθέντα φανερώνεται πως η ποιμαντική διακονία μπορεί να ασκηθεί και από τα δύο φύλα, σε διάφορες μορφές.

Τα αποφθέγματα των αμμάδων («*Μητερικά*»), δηλαδή οι λόγοι μητέρων και ασκητριών, αποκαλύπτουν την ποιμαντική ευαισθησία και τη διάκριση των σοφών αυτών γυναικών. Κατά αυτόν τον τρόπο μαρτυρείται η ύπαρξη της πνευματικής μητρότητας. Για το λόγο αυτό σε κάποιες περιπτώσεις, κυρίως σε γυναικείες μονές, στο τέλος της Θείας Λειτουργίας λέγεται το «*Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ Μητέρων ἡμῶν...*»

Σύγχρονοι γέροντες, όπως ο άγιος Παΐσιος, ο άγιος Πορφύριος και η μοναχή Γαβριηλία υπογραμμίζουν με πολύ σεβασμό και αγάπη τον δύσκολο και πολυδιάστατο ρόλο των γυναικών στη σημερινή εποχή. Οι σοφές διδαχές τους αποτελούν διακονία συμβουλευτική, αλλά και στήριξη ψυχολογική και πνευματική, για τις γυναίκες και το ρόλο τους στη σύγχρονη κοινωνία, στην οικογένεια και την εργασία⁹³.

⁸⁸ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 220-221.

⁸⁹ Ίω. ιδ' 6.

⁹⁰ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 221-222.

⁹¹ Αναφέρεται από τον Σταυρόπουλο Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 221.

⁹² Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ορθόδοξη συμβουλευτική...*», ό.π., σ. 221.

⁹³ ό.π., σ. 222.

3.2. Συζυγική ζωή

3.2.1. Οι ρόλοι των συζύγων

Η συζυγική ζωή απαιτεί αρμονική συνεργασία, η οποία αφορά την προσφορά των ταλέντων και των ικανοτήτων των συζύγων για την επιδίωξη κοινών στόχων. Η αξιοποίηση των γνώσεων, των δυνατοτήτων και των φυσικών χαρισμάτων και από τους δύο συζύγους διευκολύνει την εκπλήρωση των σκοπών τους⁹⁴.

Η συνεργασία πρέπει να λαμβάνει χώρα σε όλες τις πτυχές της οικογενειακής ζωής, όπως⁹⁵:

- Στην ανατροφή των παιδιών.
- Στη ρύθμιση των υποθέσεων και στη λύση των προβλημάτων της οικογένειας.
- Στην οικονομική διαχείριση και στήριξη του σπιτιού.
- Στον προγραμματισμό.
- Στις κοινωνικές τους σχέσεις και επαφές.
- Στις εξωτερικές απειλές κ.ά.

Για μία αρμονική συνεργασία ανάμεσα στους συζύγους, η κατανομή των ρόλων είναι παράγοντας καθοριστικός. Το κάθε μέλος της οικογένειας έχει συγκεκριμένη θέση και ευθύνη⁹⁶.

3.2.1.1. Ο ρόλος του συζύγου

Βασικό συστατικό για μία αρμονική συζυγική ζωή είναι η αγάπη. Ο απόστολος Παύλος συμβουλεύει τους άνδρες να αγαπάνε τις γυναίκες τους, όπως αγάπησε ο Χριστός την Εκκλησία⁹⁷. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι»⁹⁸. Ο Χριστός για την Εκκλησία θυσίασε κάθε δικαίωμα, εξουσία και δόξα. Ταπεινώθηκε εκουσίως και θυσιάστηκε για την Εκκλησία Του.

Μία τέτοια αγάπη, θυσιαστική, θέτει ως πρότυπο ο απόστολος Παύλος στους άνδρες για τις γυναίκες τους. Η αγάπη και η ταπείνωση είναι τα μέσα υπέρβασης του εγωκεντρισμού, ώστε ο σύζυγος να μπορεί να εφαρμόσει το λόγο του αποστόλου Παύλου, να γίνει δηλαδή ο

⁹⁴ Αθανασίου Δ. (Πρωτοπρ.), *Η χριστιανική οικογένεια, Προσεγγίζοντας ποιμαντικά την «μικρά Εκκλησία»*, εκδ. Μύρτος, Αθήνα, 2016, σ. 45.

⁹⁵ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 45.

⁹⁶ ό.π., σ. 45.

⁹⁷ ό.π., σ. 46.

⁹⁸ Εφεσ. ε' 25.

ίδιος θυσία για το καλό της αγαπημένης του⁹⁹. Η θυσία στις σχέσεις συνεπάγεται με την παραίτηση από δικαιώματα, όπως ακριβώς μας διδάξε αυτή η πράξη αγάπης του Χριστού.

Η γερόντισσα Γαβριηλία στο έργο *«Η Ασκητική της Αγάπης»*, συμβουλεύει πως στις ανθρώπινες σχέσεις έχει μεγάλη πνευματική αξία να ταπεινώνουμε τον εαυτό μας απέναντι στο «δίκηο του ἄλλου»: «Όταν ὁ ἄνθρωπος ἔχει Αγάπη, Ὑπομονή, Ὑπακοή και Ταπείνωση, ἔχει κερδίσει καὶ αὐτόν τὸν κόσμον καὶ τὸν Παράδεισον. Αλλά ποιο εἶναι τὸ δύσκολο; Εἶναι πάντα αὐτὴ ἡ Δύναμις τοῦ Σκότους, ποὺ μᾶς λέει ὅτι ἐμεῖς ἔχουμε δίκηο. Ἔτσι;»¹⁰⁰.

Εἶναι σημαντικό ο σύζυγος να εκδηλώνει την αγάπη και τη στοργή του προς τη σύζυγο του, καθώς και να τη θεωρεί κομμάτι του εαυτού του¹⁰¹.

Τέλος ο απόστολος Παῦλος αναφέρει, πως ο ἄνδρας εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς γυναίκας: «θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός»¹⁰². Ο σύζυγος δεν καλείται να κατεξουσιάζει τη σύζυγο του. Καλείται να την προστατεύει και να την καθοδηγεί διακριτικά και αγαπητικά, ὡπως και τα παιδιά του¹⁰³.

3.2.1.2. Ο ρόλος της συζύγου

Για τον ρόλο της γυναίκας-συζύγου μπορούμε να αντλήσουμε σημαντικές πληροφορίες από το βιβλίο της Γενέσεως. Για τη δημιουργία και το ρόλο της υπάρχον διαφόρες θεολογικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις¹⁰⁴.

«Και εἶπεν Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλόν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν»¹⁰⁵. Η φράση «βοηθόν κατ' αὐτόν» φανερώνει την ανάπτυξη της σχέσης ανάμεσα στα δύο φύλα, του ἄνδρα και της γυναίκας. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο αποκαλύπτεται ο οικογενειακός θεσμός και κατ' επέκταση ο θεσμός τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Η φράση «κατ' αὐτόν» προσδιορίζει την υλική και πνευματική ομοιότητα τῆς γυναίκας με τὸν ἄνδρα.

Για τον ρόλο της γυναίκας ὡς βοηθού του ἄνδρα υπάρχουν διάφορες θεολογικές τοποθετήσεις. Η πλειοψηφία τῶν θεολόγων τάσσεται με τὴν ἄποψη ὅτι ἡ βοήθεια δεν αφορά οὔτε τὴν εργασία, οὔτε τὴν τεκνογονία, ἀλλὰ τὴν υποστήριξη με τὴν ευρύτερη ἔννοια. Η

⁹⁹ Αθανασίου Δ., *«Η χριστιανική οικογένεια...»*, ὁ.π., σ. 46-47.

¹⁰⁰ Γαβριηλίας Μοναχῆς, *Η ασκητική της αγάπης*, ἐπιμέλεια Γεωργίου Δ., ἐκδ. Ἐπτάλοφος, Αθήνα, 1998, σ. 217.

¹⁰¹ Αθανασίου Δ., *«Η χριστιανική οικογένεια...»*, ὁ.π., σ. 47.

¹⁰² Α' Κορ., ια' 3.

¹⁰³ Αθανασίου Δ., *«Η χριστιανική οικογένεια...»*, ὁ.π., σ. 47.

¹⁰⁴ Καλαντζάκη Σ. Ε., *Η θεολογία της Δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη*, ἐκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 314-315.

¹⁰⁵ Γεν. β' 18.

ανθρώπινη ύπαρξη μπορεί να εκπληρώσει το σκοπό της μέσω της αλληλοϋποστήριξης και της αμοιβαίας συμπαράστασης¹⁰⁶.

Τη θεολογική αυτή προσέγγιση για τις συζυγικές σχέσεις τη συναντάμε στον Εκκλησιαστή¹⁰⁷. «ἀγαθοί οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα... ὅτι ἐάν πέσωσιν, ὁ εἷς ἐγερεῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ, καὶ οὐαὶ αὐτῷ τῷ ἐνί, ὅταν πέσῃ καὶ μὴ ἦ δεύτερος τοῦ ἐγεῖραι αὐτόν. Καὶ γε ἐάν κοιμηθῶσι δύο καὶ θέρμῃ αὐτοῖς καὶ ὁ εἷς πῶς θερμανθῆ;».

Αντίστοιχη αναφορά υπάρχει στη Παλαιά Διαθήκη, σε χωρίο του βιβλίου του Γωβίτ¹⁰⁸. «σὺ ἐποίησας Ἀδὰμ καὶ ἔδωκας αὐτῷ βοηθὸν Εὐὰν στήριγμα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· ἐκ τούτων ἐγεννήθη τὸ ἄνθρωπον σπέρμα. σὺ εἶπας· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον, ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν ὅμοιον αὐτῷ».

Άλλοι ερμηνευτές θεωρούν ότι ο άνδρας χρειαζόταν βοηθό ώστε να εκπληρώσει την αποστολή του. Αυτή αφορά τη διαιώνιση και τον πολλαπλασιασμό του ανθρώπινου είδους, καθώς και την κυριαρχία του ανθρώπου επί της γης¹⁰⁹. «καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς»¹¹⁰.

Η θεώρηση της γυναίκας ως βοηθού δεν σημαίνει ταυτόχρονα υποτίμηση ή υποταγή ή εκμετάλλευση από τον άνδρα. Η γυναίκα είναι ισάξια και ισότιμη με τον άνδρα¹¹¹, καθώς και οι δύο δημιουργήθηκαν «κατ' εικόνα»¹¹² του Θεού και «μετέχουν τῶν θείων προνομίων του»¹¹³. Κατά τον Προκόπιο Γαζαίο¹¹⁴ «τῷ θῆλει μηδὲν ἐλαττωμένῳ τοῦ ἄρρενος (...) βοηθὸν δε φησὶ κοινωνὸν τῶν κατὰ τὸν βίον ἀπάντων, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν δὲ τὴν τῆς φύσεως ὁμοτιμίαν παρίστησιν».

Σύμφωνα με τα παραπάνω αναφερθέντα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο άνθρωπος έχει ανάγκη την ανθρώπινη σχέση και κοινωνία. Η μοναχικότητα του πρώτου ανθρώπου κρίθηκε ανεπαρκής από το Θεό, για το λόγο αυτό και ευλογήθηκε η «διαφοροποίηση των φύλων»¹¹⁵, σε «ἄρσεν καὶ θῆλυ»¹¹⁶.

¹⁰⁶ Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 314-315.

¹⁰⁷ Όπως αναφέρεται από τον Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 315.

¹⁰⁸ Γωβ. η' 6.

¹⁰⁹ Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 315.

¹¹⁰ Γεν. α' 28.

¹¹¹ Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 316.

¹¹² Γεν. α' 27.

¹¹³ Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 316-317.

¹¹⁴ Prokop von Gaza, Eclogarum in libros historicos Veteris Testamenti epitome, Teil 1: Der Genesiskommentar, pub. Walter de Gruyter, Berlin/München/Boston 2015, σ. 112.

¹¹⁵ Καλαντζάκη Σ. Ε., «Η θεολογία της Δημιουργίας...», ό.π., σ. 316.

¹¹⁶ Γεν. α' 27.

3.2.2. Η άσκηση στη συζυγική ζωή

Σημαντικό στοιχείο της συζυγικής ζωής αποτελεί η εγκράτεια. Ο άγιος γέροντας Παΐσιος συμβούλευε τα εξής: «Ὁ Θεός “ἐποίησε τὰ πάντα, καλὰ λίαν”¹¹⁷». Ὁ ἄνδρας νιώθει μιὰ φυσικὴ ἔλξη πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ ἡ γυναῖκα πρὸς τὸν ἄνδρα. Ἄν δὲν ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ ἔλξη, ποτὲ δὲν θὰ ξεκινούσε κανεὶς νὰ κάνῃ οἰκογένεια. (...) Μετὰ τὴν πτώση τῶν Πρωτοπλάστων τὸ σαρκικὸ φρόνημα σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ πέντε τοῖς ἑκατό, σὲ ἄλλους δέκα, τριάντα κ.λπ. (...) Δὲν δικαιολογοῦνται οἱ ἔγγαμοι, ἐπειδὴ ἀκολούθησαν τὸν ἔγγαμο βίον, νὰ ξεχνοῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνο σάρκα, ἀλλὰ εἶναι καὶ πνεῦμα, καὶ νὰ ἀφήνουν τὸν ἑαυτὸ τους ἀχαλίνωτο. Πρέπει νὰ ἀγωνίζονται νὰ ὑποτάξουν τὴν σάρκα στὸ πνεῦμα. Ἄν προσπαθοῦν νὰ ζοῦν πνευματικά, μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Πνευματικοῦ τους, θὰ ἀρχίσουν νὰ γεύονται σιγὰ-σιγὰ καὶ ἀνώτερες χαρές, πνευματικές, οὐράνιες, καὶ δὲν θὰ ἀναζητοῦν τίς σαρκικές. Ἔχουν ὑποχρέωση νὰ ἀγωνίζονται νὰ ἐγκρατεύονται, γιὰ νὰ μὴ μεταδώσουν τὸ σαρκικὸ πάθος καὶ στὰ παιδιὰ τους»¹¹⁸.

Σε μία ἐπιστολὴ του ἐπίσης ἔλεγε: «Διὰ τὸ θέμα τῶν συζυγικῶν σχέσεων τῶν ἐγγάμων ἱερέων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν, ποὺ μοῦ ἀναφέρεις, ἀφοῦ δὲν καθορίζουν οἱ Ἅγιοι Πατέρες τὸ πῶς ἀκριβῶς, σημαίνει ὅτι εἶναι κάτι ποὺ δὲν καθορίζεται, γιὰτὶ δὲν μποροῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ μποῦν σὲ ἓνα καλούπι. Οἱ Πατέρες τὸ ἀφήνουν στὴ διάκριση, τὸ φιλότιμο, τὴν πνευματικὴ εὐαισθησία καὶ τὴ δύναμη τοῦ καθενός. Διὰ νὰ γίνω πιὸ ἀντιληπτός, γράφω περιπτώσεις ἀγωνιστῶν ἐγγάμων ἱερέων καὶ λαϊκῶν ποὺ ζοῦν καὶ γνωρίζω. Ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι ποὺ ἦρθαν σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸν γάμο καὶ ἀποκτήσανε ἓνα, δύο, τρία παιδιὰ καὶ μετὰ ζοῦν ἐν παρθενίᾳ. Ἄλλοι ἔρχονται μιὰ φορὰ τὸν χρόνο γιὰ τεκνογονία καὶ μετὰ ζοῦν σὰν ἀδέλφια πάλι. Ἄλλοι ἀπέχουν τίς περιόδους τῶν νηστειῶν καὶ μετὰ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ»¹¹⁹.

Ἡ ἀσκηση δὲν ἀφορᾷ μόνο τὸ μοναχισμό. Ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ εἶναι προορισμένη γιὰ ὅλους, καὶ κατὰ τὸν π. Μιχαὴλ Καρδαμάκη¹²⁰ εἶναι «ἡ ὁδὸς ὅλου τοῦ Χριστιανισμοῦ». Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο καλοῦνται καὶ οἱ σύζυγοι νὰ καλλιεργοῦν τὸ ἀσκητικὸ φρόνημα στὸν ἔγγαμο βίον τους. Ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἀσκήσεως καθρεφτίζεται ὄχι στα μέσα που εφαρμόζει, ἀλλὰ στο σκοπὸ τῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀγιασμός του ἀνθρώπου καὶ ἡ ἔνωση με τὸ Δημιουργό του.

¹¹⁷ Γεν. α' 31.

¹¹⁸ Παΐσιου Ἀγορείτου, *Λόγοι Δ', Οικογενειακὴ Ζωή*, εκδ. Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον Μοναζουσῶν Ευαγγελιστῆς Ἰωάννης ο Θεολόγος, Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 62-63.

¹¹⁹ Παΐσιου Ἀγορείτου, *Λόγοι Δ', «Οικογενειακὴ Ζωή...»*, ὁ.π., σ. 63.

¹²⁰ Καρδαμάκη Μ. Σ. (Πρεσβ.), *Ὁ γάμος μυστήριον μέγα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα, 2004, σ. 274.

Η ασκητική αυτή πορεία στο γάμο με προορισμό τη θέωση των συζύγων, αποτελεί πράξη υπερβατικής αγάπης. Αυτό φανερώνεται στη θυσία που ενυπάρχει στην άσκηση, δηλαδή στη σταύρωση της ατομικής επιδίωξης, στην άρνηση του «δικού μου»¹²¹.

Η άσκηση της εγκράτειας στο πεδίο του γάμου έχει ιδιαίτερες δυσκολίες. Κατά τον π. Μιχαήλ Καρδαμάκη¹²² είναι «περισσότερο πολύπλευρη και πολύπονη από τη μοναχική ή μοναστική άσκηση». Σύμφωνα με αυτόν τον συλλογισμό κατανοούμε πως η συζυγική ζωή δε διαφέρει από το μοναχισμό. Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο σύζυγος και η σύζυγος είναι ο «γέροντας στό γάμο»¹²³.

Τα παραπάνω αναφερθέντα δεν πρέπει να θεωρηθούν ως λόγοι υποτίμησης ή περιφρόνησης της συζυγικής επαφής. Το κάθε ζεύγος ασκείται κατά τις δυνατότητες του. Στο κεφάλαιο «Τεκνογονία: Ποιμαντικές προσεγγίσεις» προσεγγίζεται η αξία της συζυγικής επαφής.

3.2.3. Η παρουσία του Χριστού ανάμεσα στους συζύγους

Η αγάπη, ο σεβασμός, η εμπιστοσύνη, η αρμονική συμβίωση, η αλληλοσυμπάρσταση και η συζυγική επαφή είναι στοιχεία που συνθέτουν την κοινωνία των δύο φύλων, τη συζυγική σχέση¹²⁴.

Η ποιμαντική μέριμνα της Εκκλησίας οφείλει να είναι οδοδείκτης προς την ελευθερία της χάριτος, η οποία λύνει το ζεύγος από τα δεσμά της ιδιοτελούς απόλαυσης, της αυταρέσκειας, της ασφαλούς διαβίωσης και της αυτάρκειας. Οφείλει να υπενθυμίζει διαρκώς στο ανδρόγυνο την αξία της τιμιότητας, της αμοιβαίας πιστότητας και του ανοίγματος τους προς το μυστήριο της πίστης, στην αγάπη του Χριστού¹²⁵.

Ο Χριστός στο γάμο της Κανά φανέρωσε ότι έχει τη δύναμη να προσφέρει νέο κρασί, να μεταμορφώσει τον άνθρωπο. Το μυστήριο του γάμου ενώνει τον άνδρα με τη γυναίκα, αναδημιουργεί και ανυψώνει τη σχέση των δύο ανθρώπων προς το θείο.

Η νέα αυτή σχέση καλείται να αποτελεί νοητό χώρο καλλιέργειας της αγάπης, της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας. Η αληθινή αγάπη πηγάζει μέσα από τους κόλπους της θείας αγάπης, της αγάπης του Χριστού.

¹²¹ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 274.

¹²² ό.π., σ. 274.

¹²³ ό.π., σ. 275.

¹²⁴ Καλαντζάκη Σ. Ε., «*Η θεολογία της Δημιουργίας...*», ό.π., σ. 316.

¹²⁵ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 275-276.

Οι σύζυγοι καλούνται να θέσουν ως οδηγό στη σχέση τους το Χριστό και την Εκκλησία Του. Μέσω της εμπιστοσύνης της ζωής τους σε Αυτόν, ελκύεται ο φωτισμός του Αγίου Πνεύματος και οδηγούνται ασφαλώς στο θέλημα Του¹²⁶.

Αυτός είναι ο Δημιουργός του άνδρα και της γυναίκας, ο οποίος «έγκαινίασε» το συζυγικό βίο¹²⁷. Αυτός είναι που διακριτικά περιμένει να μπει στη ζωή των ανθρώπων και να τη μεταμορφώσει· «*Ἴδου ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ*»¹²⁸. Όταν οι σύζυγοι ανοίξουν τις θύρες της καρδιάς τους, τότε έρχεται ως Τρίτος ανάμεσα τους, ως συνοδοιπόρος στο μεγάλο τους ταξίδι.¹²⁹

¹²⁶ Αθανασίου Δ., «*Η χριστιανική οικογένεια...*», ό.π., σ. 51-52.

¹²⁷ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 276.

¹²⁸ Αποκ. γ' 19.

¹²⁹ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 276.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ: ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

4.1. Σκοπός της Ποιμαντικής

Ποιμαντική είναι η θεολογική επιστήμη που ασχολείται με το ποιμαντικό έργο στο πλαίσιο¹³⁰:

- Των Αρχών του.
- Των Προϋποθέσεων του.
- Των Μορφών του.

Με εξειδικευμένες μεθόδους συγκροτείται η γνώση και η θεωρία. Συγκεντρώνεται το διδακτικό περιεχόμενο, το οποίο απευθύνεται στους ποιμένες και τους συνεργάτες τους.

Σκοπός είναι να προετοιμαστούν και να αναπτύξουν «σέ ὄλο τό φάσμα τους τίς βασικές λειτουργίες τῆς Ἐκκλησίας»¹³¹, ώστε να ενεργοποιηθούν τα χαρίσματα των μελών του πληρώματος της. Οι βασικές λειτουργίες της Εκκλησίας αφορούν¹³²:

- Τη Μαρτυρία.
- Τη Λατρεία.
- Την Κοινωνία.
- Τη Διακονία.

Με τη δραστηριοποίηση αυτή προσκαλείται ο κάθε άνθρωπος, ολόκληρη η ανθρωπότητα, στην ένταξη τους στη μία Ποίμνη, της οποίας Ποιμένας είναι ο Χριστός. Στόχος της ποιμαντικής είναι η συγκρότηση και η καλλιέργεια του σώματος της Εκκλησίας, ώστε τα μέλη της να οδηγούνται ασφαλώς στη σωτηρία.

Η ποιμαντική καλείται να δημιουργεί κατάλληλες συνθήκες, ώστε το σωτηριολογικό έργο της Εκκλησίας να είναι αποτελεσματικό. Κατά αυτόν τον τρόπο αναπτύσσονται μέθοδοι, μέσω των οποίων επιχειρείται η υπέρβαση των εμποδίων και των προβλημάτων που προκύπτουν στη ζωή της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο η ποιμαντική «είναι ένας όρισμός “πολυσυλλεκτικός”, που επιχειρεί κατά τρόπο γενικό νά καταστήσει σαφή τά έννοιολογικά πλαίσια, τό ὄνομα, το περιεχόμενο, τις ἀρχές και τους στόχους τῆς θεολογικῆς αὐτῆς ἐπιστήμης.

¹³⁰ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 1997, σ. 21.

¹³¹ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, ό.π., σ. 21.

¹³² ό.π., σ. 21.

(...) Ὁ ὀρισμὸς αὐτός, πέρα τοῦ “πολυσυλλεκτικοῦ” τοῦ χαρακτήρα, ἐμπεριέχει στοιχεῖα ἐνὸς “ἐμπειρικοῦ ἐνεργητικοῦ” ἢ “ἐκτελεστικοῦ” ὀρισμοῦ τῆς Ποιμαντικῆς¹³³.

Ὁ ὀρος Ποιμαντική ἔχει διττὴ ἀναφορά¹³⁴:

- Θεωρία: Αναφέρεται στο θεωρητικὸ πλαίσιο τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου (Ποιμαντικὴ ὡς Επιστήμη).
- Πράξις: Αναφέρεται στις εφαρμογές τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου (Ποιμαντικὴ ὡς Τέχνη).

Κατὰ το Γρηγόριο το Θεολόγο¹³⁵ «τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον τῶν ζώων, καὶ ποικιλώτατον».

Οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς Δ' (451 μ.Χ.) καὶ τῆς Ζ' (787 μ.Χ.) Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τις αἰρέσεις, κατὰ τὰ προσόμοια τῶν Αἰνῶν τῶν ἀντίστοιχων εορτῶν, συγκρότησαν «ὅλην τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην» καὶ συνέλεξαν «ὅλην τὴν ποιμαντικὴν ἐπιστήμην», «ὅλην τὴν ποιμαντικὴν ἐμπειρίαν»¹³⁶.

Ἡ σύγχρονη ποιμαντικὴ βασιζόμενη στο παράδειγμα τῶν ἁγίων Πατέρων συλλέγει καὶ συστηματοποιεῖ τὴν ποιμαντικὴ ἐπιστήμη καὶ ἐμπειρία, ὥστε νὰ καταλήγει σὲ συμπεράσματα καὶ νὰ διαμορφώνει ἀναλόγως τὰ θεωρητικὰ τῆς δεδομένα: «πρᾶξις γὰρ θεωρίας ἐπίβασις»¹³⁷.

Ὅταν φορέας τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἶναι ὁ ποιμένας-κληρικός, τότε κυριαρχεῖ ἡ «ποιμενοκεντρικὴ νοοτροπία»¹³⁸. Στὴν περίπτωση ποῦ φορέας τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἶναι τὸ ευρύτερο πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἀξιοποιούνται τὰ χαρίσματα καὶ οἱ δεξιότητες τῶν μελῶν τῆς, τότε ἡ ποιμαντικὴ νοοτροπία χαρακτηρίζεται ὡς «ποιμνιοκεντρικὴ»¹³⁹.

Παλαιότερα ἡ ποιμαντικὴ ἀφορούσε μόνο τὸν κλῆρο. Ὁ ιερέας θεωροῦταν ὡς ὁ μοναδικὸς υπεύθυνος φορέας τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου. Σήμερα ἡ ποιμαντικὴ ἔχει διαμορφώσει μίᾶ ταυτότητα διαφορετικὴ, ἔχει ἀποκτήσει χαρακτήρα ευρύτερο καὶ πολὺπλευρο.

Εἶναι βεβαίως αὐτονόητο, ὅτι τὸ ποιμαντικὸ ἔργο συνεχίζει νὰ ἀφορᾶ ἄμεσα τὸν κλῆρο¹⁴⁰. «τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ

¹³³ ὁ.π., σ. 21-22.

¹³⁴ ὁ.π., σ. 22.

¹³⁵ L. Pelt & H. Rheinwald, *Homiliarium Patristicum, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ τοῦ Θεολόγου, Λόγος Γ', Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν, μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα*, εκδ. Bibliotheca Concionatoria, Βερολίνο, 1829, σ. 411.

¹³⁶ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 23.

¹³⁷ ὁ.π., σ. 25.

¹³⁸ ὁ.π., σ. 26.

¹³⁹ ὁ.π., σ. 26.

¹⁴⁰ ὁ.π., σ. 27.

Θεοῦ»¹⁴¹. Ο ιερέας είναι ο βασικός υπεύθυνος για το συντονισμό του σωτηριώδους ποιμαντικού έργου, το οποίο ταυτόχρονα διακονείται από λαϊκούς.

Η εργασία αυτή δεν επιτελείται για τον ποιμένα, αλλά αποτελεί συν-εργασία με τον ποιμένα για το ποίμνιο. Κατά αυτόν τον τρόπο κάθε μέλος της Εκκλησίας έχει τη δυνατότητα να γίνει συνεργός στην οικοδομή της Εκκλησίας¹⁴². «Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε»¹⁴³.

Οι λαϊκοί πλέον συμμετέχουν στο ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας ως συν-υπεύθυνοι. Επειδή επιτελούν έργο για το ποίμνιο, θεωρείται κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο πως και αυτοί «ποιμαίνουν», όχι όμως με την ιδιότητα του ποιμένα. Οι ιερείς αποτελούν κομμάτι του «Λαοῦ τοῦ Θεοῦ» και οι λαϊκοί του «βασιλείου ἱερατεύματος»¹⁴⁴.

Ο κλήρος έρχεται στη θέση του λαού και αντιστρόφως. Η κάθε ομάδα συναισθάνεται τη θέση της άλλης, χωρίς όμως να υπάρχει ταύτιση ή αντικατάσταση των ρόλων. Κατά αυτόν τον τρόπο την ευθύνη στην ιερή αποστολή της ποιμαντικής διακονίας έχουν οι κληρικοί και οι λαϊκοί.

Η δυνατότητα συμμετοχής των πιστών στο ποιμαντικό έργο αλλάζει την οπτική για την επιστήμη της ποιμαντικής και την τέχνη της διαποίμανσης. Ανοίγονται νέοι δρόμοι για το πεδίο της έρευνας, της διδασκαλίας και των εφαρμογών της ποιμαντικής.

Στο πεδίο της διδασκαλίας, η ποιμαντική θεολογική κατάρτιση των λαϊκών απαιτεί διαφορετικές προσεγγίσεις. Η συμμετοχή πολλών προσώπων με διάφορες αρμοδιότητες στο έργο της ποιμαντικής αναδιαμορφώνουν τα δεδομένα.

Τέλος παράλληλα με την αξιοποίηση των παραδοσιακών μεθόδων, είναι σημαντική η προσέγγιση νέου τύπου μεθόδων στο πλαίσιο της συγκρότησης ποιμαντικής γνώσης και θεωρίας, έρευνας, διδασκαλίας και εφαρμογής¹⁴⁵.

4.2. Ο ποιμαντικός λόγος της Εκκλησίας σήμερα

4.2.1. Ο ποιμαντικός λόγος της Εκκλησίας σήμερα

Η Εκκλησία έχει ως αποστολή να φανερώνει το Θεό στον κόσμο, αξιοποιώντας όλες τις δυνάμεις της. Οι δυνάμεις αυτές αφορούν το θεωρητικό και πρακτικό πεδίο, την ποιμαντική ως τέχνη και επιστήμη που προαναφέραμε.

¹⁴¹ Πράξ. κ' 28.

¹⁴² ό.π., σ. 27.

¹⁴³ Α' Κορ., γ' 9.

¹⁴⁴ ό.π., σ. 29.

¹⁴⁵ ό.π., σ. 29-31.

Ο λόγος της Εκκλησίας πρέπει να έχει ως πρότυπο τον λόγο του ιδρυτή της, Ιησού Χριστού¹⁴⁶. «*ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχάς*»¹⁴⁷. Λόγος γνήσια ποιμαντικός, που ως σκοπό έχει την συγκρότηση μίας ποιμνής σε έναν ποιμένα¹⁴⁸.

Ο ευαγγελιστής Ματθαίος μας πληροφορεί πως για κάθε αργό λόγο θα μας ζητηθεί λόγος: «*λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι πᾶν ρῆμα ἀργὸν δ' ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως*»¹⁴⁹. Κατά αυτόν τον τρόπο μπορούμε να αντιληφθούμε την αξία του λόγου του ποιμένα. Ο λόγος στην Εκκλησία σαρκώνεται στο πλαίσιο της κατήχησης, της ιεράς εξομολόγησης, της συμβουλευτικής πράξης, των ποιμαντικών επισκέψεων και των επίσημων κειμένων της Εκκλησίας με τις διάφορες μορφές τους, όπως οι εγκύκλιοι.

Κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο τη μετάδοση του μηνύματος στο σύγχρονο άνθρωπο μπορεί να ευνοήσει σημαντικά η αξιοποίηση στοιχείων από τη *Θεωρία της Πληροφόρησης ή της Επικοινωνίας*¹⁵⁰.

4.2.2. Στοιχεία μετάδοσης του μηνύματος

4.2.2.1. Καθορισμός του περιεχομένου του μηνύματος

Σε πρώτη φάση πρέπει να καθοριστεί το περιεχόμενο του μηνύματος που θέλουμε να μεταδώσουμε στο συνομιλητή μας. Η φάση αυτή προϋποθέτει να επεξεργαστούμε τις θεολογικές αλήθειες σε βάθος, ώστε να διαμορφώσουμε μία σφαιρική αντίληψη για τις προσεγγίσεις των διαφόρων πτυχών των ανθρώπινων προβλημάτων, υπό το πρίσμα της Ορθόδοξης παράδοσης¹⁵¹.

4.2.2.2. Μονοσήμαντο λεξιλόγιο

Στη δεύτερη φάση θα πρέπει να φροντίσουμε να πραγματοποιηθεί η μετάδοση του μηνύματος μέσω ενός μονοσήμαντου λεξιλογίου. Δεν πρέπει να περιοριστούμε στον καθορισμό του περιεχομένου του μηνύματος, αλλά καλούμαστε να το εκφράσουμε μέσω όρων, εικόνων, λέξεων και στάσεων.

¹⁴⁶ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Η γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας με τον σύγχρονο άνθρωπο, Ημερίδα: «Εις απολογία του Ευαγγελίου (Φιλ. 1,17) - Απαντήσεις σε σύγχρονες προκλήσεις»*, 2010, σ. 1.

¹⁴⁷ Ψαλμ. 18, 8.

¹⁴⁸ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Η γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας με τον σύγχρονο άνθρωπο...*», ό.π., σ. 2.

¹⁴⁹ Ματθ. ιβ' 36.

¹⁵⁰ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Η γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας με τον σύγχρονο άνθρωπο...*», ό.π., σ. 2-3.

¹⁵¹ ό.π., σ. 3.

Η σημερινή εποχή κινείται στο «χώρο του πολυσήμαντου»¹⁵². Οι λέξεις έχουν πολλαπλά νοήματα που είναι ικανά να διαταράξουν τη μετάδοση του μηνύματος και την επικοινωνία γενικότερα. Λέξεις που συναντάμε συχνά σήμερα, όπως αγάπη, λιτότητα, κατανάλωση, δικαιώματα έχουν πολλαπλές διαστάσεις και μπορούν να υπονοήσουν ποικίλα νοήματα.

Καλούμαστε να αποκωδικοποιήσουμε την τρέχουσα ερμηνεία των όρων-λέξεων, με το συγκεκριμένο τρόπο που τις αντιλαμβάνονται οι διάφορες κοινωνικές ομάδες και τάξεις. Αν δεν πραγματοποιηθεί αυτή η εξατομικευμένη προσέγγιση στις διάφορες και διαφορετικές νοοτροπίες, τότε άλλα θα προσπαθούμε να εκφράσουμε, άλλα θα αντιλαμβάνονται οι αποδέκτες του μηνύματος.

Σκοπός του ποιμένα είναι να μπορεί να ανταποκριθεί με ανάλογο τρόπο στις διάφορες κοινωνικές κατηγορίες. Να κατανοήσει και να αφουγκραστεί τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα δεδομένα¹⁵³.

4.2.2.3. Προγραμματισμός ή προδιαγεγραμμένη ευαισθησία

Ο αποδέκτης κατανοεί την πληροφορία κατά τον τρόπο που έχει «προγραμματιστεί»¹⁵⁴. Ο βαθμός της ευαισθησίας στη δεκτικότητα κάθε πληροφορίας ποικίλλει.

Η προδιαγεγραμμένη ευαισθησία των διαφόρων κοινωνικών ομάδων των πιστών, όπως νέοι, ενήλικες, έγγαμοι, άγαμοι, αδιάφοροι στα πνευματικά ζητήματα κ.λπ., διαμορφώνεται από τις δεξιότητες, τις ανάγκες, τα προβλήματα, τις ιδέες και τις προτιμήσεις¹⁵⁵.

Παρακάτω παραθέτονται οι κατηγορίες των ατόμων που συναντάμε ως δέκτες ενός μηνύματος¹⁵⁶:

- Οι αποδεχόμενοι το μήνυμα.
- Οι σκεπτόμενοι.
- Οι συ-σκεπτόμενοι.
- Οι σκεπτικιστές.
- Οι αμφιβάλλοντες.
- Οι εναντιούμενοι.

4.2.2.4. Επιλογή των πληροφοριών

¹⁵² ό.π., σ. 3.

¹⁵³ ό.π., σ. 3-4.

¹⁵⁴ ό.π., σ. 4.

¹⁵⁵ ό.π., σ. 4.

¹⁵⁶ ό.π., σ. 7-8.

Η αντίληψη της πληροφορίας είναι «εκλεκτική»¹⁵⁷. Η πληροφορία που μεταδίδεται από τον πομπό δε φτάνει αυτούσια στον αποδέκτη, καθώς είναι ανάμικτη με πολλές πληροφορίες που σε πολλές περιπτώσεις είναι αντίθετες μεταξύ τους.

Ο αποδέκτης του μηνύματος επεξεργάζεται και επιλέγει τις πληροφορίες. Το κάθε μήνυμα που απευθύνουν οι ποιμένες προς τους πιστούς για ζητήματα, όπως ειρήνη, πείνα, ανεργία, εκτρώσεις κ.λπ., συνοδεύεται ταυτόχρονα και από πληροφορίες που οι πιστοί έχουν προσλάβει από την οικογένεια, το σχολείο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Κατά αυτόν τον τρόπο οι πληροφορίες για τα διάφορα ζητήματα δεν είναι πάντοτε ίδιες.

Ο ρόλος των ποιμένων στο σημείο αυτό είναι καθοριστικός, καθώς θα βοηθήσουν τους πιστούς να λάβουν το σωστό προσανατολισμό στα ποικίλα θέματα, να συμπληρώσουν τις όποιες ελλείψεις, να διορθώσουν τις λανθασμένες πληροφορίες και γενικότερα να αποκτήσουν μία σφαιρική γνώση για τις πτυχές του εκάστοτε ζητήματος που τους απασχολεί.

Σκοπός του ποιμένα εδώ είναι όχι τόσο στο να δώσει λύσεις, αλλά στο να βοηθήσει τους πιστούς να αποβάλλουν τις αντιφατικές πληροφορίες. Να διακρίνουν την ορθή από τη μη ορθή πληροφορία, ώστε να κάνουν την κατάλληλη επιλογή¹⁵⁸.

4.2.2.5. Αμφίδρομη επικοινωνία

Ο ποιμένας οφείλει εκτός από πομπός να είναι και δέκτης. Σε κάθε μεταβίβαση μηνύματος από τον πομπό, μεταβιβάζονται πληροφορίες από τον αποδέκτη πίσω στον πομπό. Η πληροφορία δε βρίσκεται σε μονόδρομη πορεία, αλλά σε αμφίδρομη.

Οι πληροφορίες που αποστέλλει πίσω ο αποδέκτης είναι πολύ σημαντικές, εφόσον βοηθάνε στην καλλιέργεια της σχέσης ανάμεσα στους ποιμένες και τους πιστούς. Η παρατήρηση αυτών των πληροφοριών βελτιώνει το ποιμαντικό έργο. Ο ποιμένας λαμβάνει δεδομένα που τον πληροφορούν ποια στάση και συμπεριφορά είναι η κατάλληλη, ανάλογα με το μήνυμα που καλείται να διαδώσει, καθώς και τους ποιμενόμενους που έχει απέναντι του¹⁵⁹.

4.2.3. Η γλώσσα της αγάπης, λόγος της Εκκλησίας

Ο ποιμαντικός λόγος της Εκκλησίας πρέπει να απευθύνεται με αγάπη προς κάθε άνθρωπο, κοινωνική ομάδα κ.λπ.¹⁶⁰

¹⁵⁷ ό.π., σ. 4.

¹⁵⁸ ό.π., σ. 4-5.

¹⁵⁹ ό.π., σ. 5.

¹⁶⁰ ό.π., σ. 8.

Κατά τον Χρήστο Μαλεβίτση ο λόγος της Εκκλησίας «*οφείλει να ανανεώνεται, να εξελίσσεται, να παρακολουθεί κατά πόδας τους νέους έκφραστικούς τρόπους, τὰ νέα συστήματα τῶν ιδεῶν. Καὶ νὰ σπεύδει νὰ συνδέει τὸν λόγο τῆς «σωτηρίας τῆς ψυχῆς» -τῆς διάσωσης τοῦ προσώπου- μὲ ὄλους τους ἄλλους λόγους ποὺ ἐπικαλοῦνται οἱ ἄνθρωποι τῶν μεταβαλλόμενων καιρῶν. (...) Ἡ θεολογικὴ σκέψη ἐπιβάλλεται (...) νὰ κοιτάζει μὲ ποια γλῶσσα θὰ καταστήσει ἰκανὸ τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο νὰ συνειδητοποιήσει τὴν κατάστασή του, νὰ τὸν ἀνυψώσει σὲ εὐρύτερους ὀρίζοντες, ποὺ κορύφωσή τους εἶναι ὁ χριστιανικὸς τρόπος ἐμβίωσης τῆς ἐγκοσμιότητας»¹⁶¹.*

Ἡ Εκκλησία πρέπει νὰ ομολογεί τὴν ἀλήθεια με τὴ γλῶσσα τῆς ἀγάπης¹⁶². «*ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ*»¹⁶³. Κατὰ τὴν Γερόντισσα Γαβριηλία μία τέτοια γλῶσσα εἶναι κατανοητὴ καὶ εκτιμητέα ἀπὸ ὄλους τους ἀνθρώπους¹⁶⁴.

4.2.4. Συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ: Βασικὲς ἀρχές καὶ στάσεις

Οἱ ἀρχές τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης σε ἐπίπεδο θεωρητικὸ, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸ ἀφοροῦν¹⁶⁵:

- Τὴν Πρόσληψη.
- Τὴ Φιλοκαλία.
- Τὴ Συνεργασία.
- Τὴν Εμπειρία.

Τις παραπάνω ἀρχές μπορούμε νὰ τις ἐφαρμόσουμε στο ἔργο τῆς ποιμαντικῆς συμβουλευτικῆς με τους ἐξῆς τρόπους¹⁶⁶:

- **Πρόσληψη:** Ἡ ἀρχὴ τῆς πρόσληψης τῆς Εκκλησίας ἀφορᾷ τὴν ἐνσωμάτωση, τὴν προσοικείωση, τὴ διακονία καὶ τὴ θεραπεία τῶν πάντων στὴ υπηρεσία τῆς.
- **Φιλοκαλία:** Ὅπως ὁ Δημιουργὸς ἐμφύσησε ζωὴ στὸ χῶμα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σκοπὸς τῆς Εκκλησίας εἶναι ἡ ἀναμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ τὸν ἐπαναφέρει στὸ πρωτόκτιστο κάλλος.
- **Συνεργασία:** Σημαντικὴ καὶ ἀπαραίτητη εἶναι ἡ ἐκούσια καὶ συνειδητὴ συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Εκκλησίας. Στὴ διακονία τῆς νὰ

¹⁶¹ Αναφέρεται ἀπὸ τὸ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας τῆς Εκκλησίας με τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο...*», ὁ.π., σ. 8.

¹⁶² Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας τῆς Εκκλησίας με τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο...*», ὁ.π., σ. 8.

¹⁶³ Εφεσ. δ' 15.

¹⁶⁴ Σταυρόπουλου Α. Μ., «*Ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας τῆς Εκκλησίας με τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο...*», ὁ.π., σ. 8.

¹⁶⁵ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ὁρθόδοξη συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ*, ἐκδ. Ἀρμός, Αθήνα, 2012, σ. 29.

¹⁶⁶ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ὁρθόδοξη συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ*, ὁ.π., σ. 29.

μεταμορφώνει και να ενώνει τον άνθρωπο με τον Δημιουργό του¹⁶⁷. Στο σημείο αυτό ο Αλέξανδρος Σταυρόπουλος θέτει ως προϋπόθεση τη συμβουλευτική ανθρωπολογία, που ως πρόταση ζωής έχει τον ενάρετο άνθρωπο, «για την πραγματοποίηση τοῦ ὁποίου ὑποτίθεται ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἀντίδοσης τῶν ἰδιωμάτων μεταξὺ ἐκείνων ποὺ προσλαμβάνουν καὶ ἐκείνων ποὺ προσλαμβάνονται καὶ συνεργοῦν»¹⁶⁸.

- Εμπειρία: Η συμβουλευτική ποιμαντική της Εκκλησίας έχει ως στόχο την προώθηση της εμπειρικής γνώσης. Μία τέτοια γνώση εμπεριέχει τη θεωρία και την πράξη, το υλικό και το πνευματικό, το ψυχικό και το σωματικό. Όταν η συμβουλευτική καθοδήγηση κινείται από εμπειρία και αυθεντικότητα, ο άνθρωπος ανακαλύπτει και αναγνωρίζει τον ὄντως αληθινό του εαυτό, αποκτά πραγματική αυτογνωσία. Συγκεκριμένα γνωρίζει:
 - Τον εαυτό του (αυτογνωσία).
 - Τον κάθε άλλο (ετερογνωσία).
 - Τον κόσμο (θεογνωσία).

Αποκτά την εμπειρία της Αλήθειας, γίνεται συμμετοχος της και αξιώνεται να την μεταφέρει ανόθευτη σε όποιον διψά να τη γνωρίσει¹⁶⁹. «λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἐγὼ εἶμι (...) ἡ ἀλήθεια»¹⁷⁰.

Για την εφαρμογή των παραπάνω αρχών απαιτούνται οι κατάλληλες μέθοδοι. Επιπλέον είναι απαραίτητη η ανάλογη «τήρηση στάσεων»¹⁷¹, οι οποίες επισφραγίζουν την αμοιβαιότητα στις συναλλασσόμενες πλευρές, είτε σχετίζονται με πρόσωπα, είτε με περιοχές γνώσεων και ζωής.

Μία γενική στάση αφορά τη «στάση φιλοξενίας»¹⁷². Σε αυτήν ενυπάρχει η «στάση ἀγάπης», η οποία εξυμνήθηκε από τον απόστολο Παύλο¹⁷³. «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον (...)»¹⁷⁴. Παράλληλα εντός της στάσης φιλοξενίας, υπάρχει η «στάση ὑποδοχής»¹⁷⁵. Μία τέτοια στάση προτείνεται από τον κύριο εκπρόσωπο της ανθρωπιστικής ψυχολογίας Carl Rogers.

¹⁶⁷ ὁ.π., σ. 29.

¹⁶⁸ ὁ.π., σ. 30.

¹⁶⁹ ὁ.π., σ. 30.

¹⁷⁰ Ιωάν. ιδ' 6.

¹⁷¹ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*, ὁ.π., σ. 30.

¹⁷² ὁ.π., σ. 30.

¹⁷³ ὁ.π., σ. 30.

¹⁷⁴ Α' Κορ., ιγ' 1.

¹⁷⁵ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*, ὁ.π., σ. 30.

Η τήρηση αυτής της στάσης δημιουργεί «μία κοινή πορεία»¹⁷⁶, μία πορεία συν-χώρησης, συν-οδείας, συν-βουλευτικής και κοινής λήψης αποφάσεων. Σε μία τέτοια σχέση αμβλύνονται οι εμπαιθείς ηγετικές προθέσεις, καθώς κυριαρχεί ένα γνήσιο αίσθημα διακονίας¹⁷⁷. «εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος καὶ πάντων διάκονος»¹⁷⁸.

Στην παραπάνω παράγραφο, μπορούμε κατά τον Αλέξανδρο Σταυρόπουλο επίσης να ψηλαφίσουμε και το συστατικό μίας αρμονικής σχέσης συνεργασίας ανάμεσα στην Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική παράδοση και την επιστήμη της συμβουλευτικής. Οι αρχές της συμβουλευτικής ποιμαντικής, μπορούν να αποτελέσουν το συνδετικό κρίκο μίας τέτοιας κοινής συμβουλευτικής στάσης με τη συμβουλευτική επιστήμη¹⁷⁹.

4.3. Ποιμαντική της οικογένειας: Αρχές και λειτουργίες

4.3.1. Τέσσερις λειτουργίες

Οι λειτουργίες του ποιμαντικού έργου αφορούν τις τέσσερις λειτουργίες της Εκκλησίας που προαναφέραμε: Μαρτυρία, Λατρεία, Κοινωνία-Επικοινωνία, Διακονία.

Τις παραπάνω λειτουργίες μπορούμε να τις εφαρμόσουμε στην ποιμαντική διακονία της οικογένειας με τους εξής τρόπους¹⁸⁰:

- **Μαρτυρία:** Να μεταδίδουμε την αλήθεια της Εκκλησίας. Είναι σημαντικό το κέντρο της προσοχής μας να εστιάζει στις νέες γενιές, σε σχέση με τη μετάδοση του μηνύματος της αξίας του γάμου και της οικογένειας.
- **Λατρεία:** Να τελούμε τις ιερές ακολουθίες του γάμου και του αρραβώνα σύμφωνα με την τάξη που ορίζει η Εκκλησία. Η υπακοή στη λειτουργική τάξη είναι σημαντική, καθώς αυτή έχει δομηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε η λατρευτική πράξη προς το Θεό να είναι παράλληλα στο «ὕψος τοῦ ἀνθρώπου»¹⁸¹. Επιπλέον καλούμαστε να καλλιεργούμε στις συνειδήσεις των οικογενειών, ότι το μυστήριο της λατρείας μπορεί να βιωθεί σε όλο το φάσμα της καθημερινότητας.
- **Κοινωνία-Επικοινωνία:** Να αναπτύσσουμε διαπροσωπικές σχέσεις με κάθε μέλος της οικογένειας και να διατηρούμε την επικοινωνία.
- **Διακονία:** Να συμπαραστεκόμαστε πνευματικά και υλικά σε όσους το έχουν ανάγκη.

¹⁷⁶ ό.π., σ. 30.

¹⁷⁷ ό.π., σ. 30.

¹⁷⁸ Μάρκ. θ' 35.

¹⁷⁹ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*, ό.π., σ. 30.

¹⁸⁰ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2008, σ. 166.

¹⁸¹ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, ό.π., σ. 166.

4.3.2. Τέσσερις αρχές

Οι αρχές του ποιμαντικού έργου αφορούν τις τέσσερις αρχές της Εκκλησίας που προαναφέραμε: Πρόσληψη, Συνεργασία, Εμπειρία, Φιλοκαλία.

Τις παραπάνω αρχές μπορούμε να τις εφαρμόσουμε στην ποιμαντική διακονία της οικογένειας με τους εξής τρόπους¹⁸²:

- Πρόσληψη: Να χρησιμοποιούμε γνώσεις, τεχνικές και μεθόδους, με τρόπο συμβατό και ανάλογο σε κάθε περίπτωση οικογενειακού προβλήματος. «Τὸ ἀπρόσληπτον καὶ ἀθεράπευτον»¹⁸³.
- Συνεργασία: Να συνεργαζόμαστε με τους επιστήμονες των διαφόρων ειδικοτήτων. Ο ανοιχτός και απευθείας διάλογος της Εκκλησίας με τους διάφορους επιστημονικούς τομείς είναι απόλυτα απαραίτητος για μία σύγχρονη, πολυδιάστατη ποιμαντική διακονία της οικογένειας. Είναι σημαντικό στη σχέση επιστήμης και Εκκλησίας να υπάρχει αλληλοσεβασμός, ο ένας θεσμός να δείχνει κατανόηση στα όρια του άλλου.
- Εμπειρία: Η εμπειρία πρέπει να αποτελεί οδηγό της ποιμαντικής της Εκκλησίας. Η εμπειρία της εξομολογητικής και τα πρότυπα των αγίων συζύγων και οικογενειών στην Ορθόδοξη παράδοση, λειτουργούν ως φάρος για την ποιμαντική πράξη.
- Φιλοκαλία: Η αρετή όπως αυτή αποκαλύφθηκε από το Θεό Λόγο, αποτελεί το μέσο μεταμόρφωσης και εξαγιασμού των συζύγων και της οικογένειας.

¹⁸² ό.π., σ. 167.

¹⁸³ ό.π., σ. 167.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΕΚΝΟΓΟΝΙΑ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

5.1. Η θέση της Ορθοδόξου Εκκλησίας για την τεκνογονία

Η τεκνογονία αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της έγγαμης ζωής και της συζυγικής πορείας. Η σπουδαία της αξία πηγάζει από το γεγονός ότι σχετίζεται άμεσα με τη διαιώνιση του ανθρώπου. Το ζεύγος εκπληρώνει την εντολή¹⁸⁴ «αύξάνεσθε και πληθύνεσθε»¹⁸⁵ και καθίσταται συνδημιουργός του Θεού.

Στο πλαίσιο της τεκνογονίας η ανατροφή και η διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι μέρη αναπόσπαστα και κύριες υποχρεώσεις του ζεύγους. Μέσω της απόκτησης παιδιών ικανοποιείται το αίσθημα της πατρότητας και της μητρότητας. Η ατεκνία δεν καθιστά τον έγγαμο βίο ανεπιτυχή. Η τεκνογονία στη βιβλική και πατερική παράδοση θεωρείται ως ένας κύριος σκοπός του γάμου, όχι όμως μοναδικός. Παρακάτω προσεγγίζεται η τεκνογονία μέσα από το πρίσμα της βιβλικής και πατερικής παράδοσης¹⁸⁶.

5.1.1. Η Αγία Γραφή για την τεκνογονία

Στη δημιουργική διήγηση της Γένεσης η Εύα είναι το θείο δώρο προς τον Αδάμ. Η τεκνογονία εμφανίζεται μετά την πτώση τους, αποτελώντας τρόπο αναπαραγωγής και παρηγοριά.¹⁸⁷

Ο απόστολος Παύλος στην Α΄ προς Τιμόθεον Επιστολή αναφέρει πως η τεκνογονία αποτελεί μέσο σωτηρίας για τη γυναίκα: «σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης»¹⁸⁸. Σύμφωνα με το Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ιερεμία Φούντα¹⁸⁹, στο παραπάνω χωρίο ο απόστολος Παύλος δεν αναφέρεται στο ότι ο αριθμός των παιδιών «θα διακαιώσει αὐτόματα τη μητέρα» ενώπιον του Θεού, αλλά στο ότι η τεκνογονία πρέπει παράλληλα να συνοδεύεται από την «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» διαπαιδαγώγηση και ανατροφή.

Επιπλέον, ο απόστολος Παύλος στην Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή συνιστά τη συζυγική συνουσία ως πρόληψη στην επιθυμία της μοιχείας: «μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ

¹⁸⁴ Φανάρα Β., *Η θέση των Ορθοδόξων και άλλων εκκλησιών και θρησκειών για τα θέματα της τεκνογονίας*, σ. 1.

¹⁸⁵ Γεν. α΄ 28.

¹⁸⁶ Φανάρα Β., «*Η θέση των Ορθοδόξων...*», ό.π., σ. 1.

¹⁸⁷ Φανάρα Β., *Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο, Ηθικά σχόλια και σύγχρονη έρευνα*, εκδ. Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 20.

¹⁸⁸ Α΄ Τιμ. β΄ 15.

¹⁸⁹ Αναφέρεται από το Φανάρα Β., «*Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...*», ό.π., σ. 28.

τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστεία καὶ τῇ προσευχῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν»¹⁹⁰.

5.1.2. Η θέση των αγίων Πατέρων για την τεκνογονία

Οι ἅγιοι Πατέρες υπογράμμισαν τη σημασία της τεκνογονίας για τον ἕγγαμο βίο. Η τεκνογονία, η σωστή διαπαιδαγώγηση και η μετάδοση εκκλησιαστικού ἠθους στα παιδιά θεωρείται ἕνας βασικός σκοπός του γάμου. Η συστηματική φυγοτεκνία θεωρείται πράξη κατακριτέα.

Στις τοποθετήσεις των αγίων Πατέρων για τον ἕγγαμο βίο τονίζεται κυρίως η πνευματική του αξία. Οι υλικές πτυχές της συζυγίας ἔχουν δευτερεύοντα ρόλο. Στο πλαίσιο του υλικού, παροδικού κόσμου υπάγεται και η τεκνογονία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο η τεκνογονία στην πατερική σκέψη θεωρείται βασικός σκοπός, ἀλλὰ ὄχι πρωτεύοντας.

Η τεκνογονία δε μπορεί να θεωρηθεῖ μοναδικός σκοπός του γάμου, καθὼς με αὐτὸν τὸν τρόπο θα θεωρούσαν ανυπόστατος ο γάμος στον οποιό επικρατεῖ στειρότητα στους συζύγους. Επίσης μία τέτοια προσέγγιση θα καθιστούσε ἀναίτια τη συζυγική επαφή μετὰ τη περίοδο της κλιμακτηρίου¹⁹¹. Ο ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος¹⁹² ἀποδοκιμάζει μία τέτοια τοποθέτηση, υπογραμμίζοντας πως η επαφή μέχρι τα γεράματα δεν εἶναι κατακριτέα, ἀντιθέτως θεωρεῖται «αὐτόνομη καὶ ἀναγκαία».

Ο ἱερός Πατὴρ ἐπίσης ἀναφέρει: «Δόθηκε βέβαια καὶ μέ σκοπὸ τὴν τεκνοποιῖα ὁ γάμος, πού ἀποτελεῖ ὕψιστο σκοπὸ καὶ ἰδιαίτερη εὐλογία, πολὺ περισσότερο ὅμως δόθηκε γιὰ νὰ σβῆσει τὴ φλόγα τῆς ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας, πού εἶναι μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση.

Και μάρτυρας εἶναι ὁ ἀπόστολος Παῦλος πού λέει: “Γιὰ τις σαρκικές σας ἀνάγκες ἄς ἔχει ὁ καθένας τὴ γυναῖκα του καὶ ἡ καθεμία τὸν ἄνδρα της” καὶ δεν εἶπε ἄς ἔχει τὴ γυναῖκα του ἢ τὸν ἄνδρα της γιὰ τὴν τεκνοποιῖα.

Συνεχίζει δὲ νὰ παραγγέλει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: “Καὶ πάλι νὰ ἔχετε συζυγικές σχέσεις”, ὄχι γιὰ ν' ἀποκτήσετε πολλὰ παιδιά, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ σᾶς πειράζει καὶ σᾶς παρακινεῖ σὲ ἐξωσυζυγικές σχέσεις ὁ σατανᾶς»¹⁹³.

Ο ἅγιος Μάξιμος ο Ομολογητὴς ἀναφέρεται στην παράχρηση της συζυγικής συνουσίας: «Οἶον ὡς ἐπὶ τῆς γυναικός, ἡ ὀρθὴ κρίσις τῆς συνουσίας, ὁ σκοπός ἐστὶ τῆς

¹⁹⁰ Α΄ Κορ., ζ΄ 5.

¹⁹¹ Φανάρα Β., «Τεκνογονία και ἀντισύλληψη στον ὀρθόδοξο γάμο...», ὁ.π., σ. 29-30.

¹⁹² Ἀναφέρεται ἀπὸ το Φανάρα Β., «Τεκνογονία και ἀντισύλληψη στον ὀρθόδοξο γάμο...», ὁ.π., σ. 30.

¹⁹³ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Το μυστήριον του γάμου στη θεολογία του ἁγίου Ἰωάννου του Χρυσοστόμου*, διὰσκουή - ἐπιμέλεια Διακουμάκου Η. Γ. (Πρωτοπρ.), 3^η ἐκδόση, ἐκδ. Παρρησία, Αθήνα, 2016, σ. 244-245.

παιδοποιίας. Ὁ οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ἀποβλεψάμενος, ἐσφάλη περὶ τὴν κρίσιν, τὸ μὴ καλὸν ὡς καλὸν ἠγησάμενος. Ὁ γοῦν τοιοῦτος, παραχρῆται γυναικί συνουσιαζόμενος»¹⁹⁴.

Κατὰ το Μέγα Βασίλειο ἡ ἐντονη σωματικὴ ἐπιθυμία γιὰ τὴν συζυγικὴ συνουσία εἶναι προορισμένη ἀπὸ το Θεό, ὥστε το ζεύγος νὰ δημιουργεῖ ἀπογόνους: «Οὐτε γὰρ τῆς τοῦ θήλεος ἐπιθυμίας ἀνδράσιν, ἢ γυναιξὶ τῆς τοῦ ἄρρένου σφοδροτέραν καὶ βιαιοτέραν εὖροι τις ἂν ἐγκειμένην τῇ φύσει τοῦ σώματος· καὶ μάλα γε εἰκότως, οἷα δὴ περὶ τὴν τῶν ἐκγόνων βλάστησιν συνίστασθαι πεφυκυῖαν»¹⁹⁵.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ θεολογικὴ τοποθέτηση τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς πολυτεκνίας¹⁹⁶. «χρειαζέται ἀρετὴ καὶ ὄχι πολυπαιδία. Καὶ ἄκουσε πῶς. Διότι λέγει κάποιος σοφός: “(...) Μὴ χαίρεσαι γιὰ τὰ παιδιὰ σου ὅταν πληθαίνουν, ἐάν δὲν σέβωνται τὸν Κύριο. Μὴ στηρίζεις σ’ αὐτὰ τὴν διαιώνισί σου καὶ μὴ βασίζεσαι στό πλῆθος τους, διότι εἶναι καλλίτερα ἓνα παρά χίλια. Καλλίτερα νὰ πεθάνης ἄτεκνος, παρά νὰ ἔχῃς παιδιὰ ἀσεβῆ»¹⁹⁷. Ἀλλὰ οἱ ἀναίσθητοι Ἰουδαῖοι, πού εἶχαν συγκεντρωμένο τὸ ἐνδιαφέρον τους στὴ σάρκα καὶ ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν ἀρετὴ ἔλεγον: “Τι ἄλλο ἐπιθυμεῖ ὁ Θεός... παρά νὰ ἀποκτηθοῦν ἀπόγονοι;”¹⁹⁸. Γιὰ νὰ δείξῃ λοιπὸν σε αὐτούς, ὅτι δὲν ζητεῖ αὐτὰ, ἀμέτρητες φορές τούς κατέστρεψε, ἐπειδὴ ἦταν γυμνοὶ ἀπὸ ἀρετῆ».

Στὴν ἀκολουθία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ἀποκαλύπτονται οἱ συγκεντρωμένες θεολογικὲς θέσεις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς τεκνοποιίας¹⁹⁹. Παρακάτω παραθέτονται ορισμένες εὐχές τοῦ χριστιανικοῦ γάμου που ἀναφέρονται στὴν τεκνογονία:

- «Ὑπὲρ τοῦ παρασχεθῆναι αὐτοῖς σωφροσύνην, καὶ καρπὸν κοιλίας πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν».
- «Ὑπὲρ τοῦ δωρηθῆναι αὐτοῖς εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν, καὶ ἀκατάγνωστον διαγωγὴν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν».
- «Εὐλόγησον τὸν γάμον τοῦτον, καὶ παράσχου τοῖς δούλοις σου τούτοις (...) ζωὴν εἰρηνικὴν, μακροήμερευσιν, σωφροσύνην, τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, σπέρμα μακρόβιον, τὴν ἐπὶ τέκνοις χάριν, τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον».

¹⁹⁴ Μαξίμου Ομολογητοῦ, *Περὶ ἀγάπης*, PG 90, 989.

¹⁹⁵ Μ. Βασιλείου, *Ἀσκητικαὶ διατάξεις, πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίῳ καὶ κατὰ μόνας ἀσκοῦντας*, PG 31, 1324.

¹⁹⁶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια καὶ τὰ προβλήματα τους, Χρυσοστομικός Ἄμβων Γ'*, ὑπὸ Βενεδίκτου (Ιερομον.), 16^η ἐκδοση, εκδ. Συνοδίας Σπυριδῶνος Ιερομονάχου, Ν. Σκῆτη Αγ. Ὁρους, 2019, σ. 166.

¹⁹⁷ Σοφ. Σειρ. 16, 1-3.

¹⁹⁸ Μαλαχ. 2, 15.

¹⁹⁹ Φανάρα Β., «Τεκνογονία καὶ ἀντισύλληψη στὸν ὀρθόδοξο γάμο...», ὁ.π., σ. 33.

- «Δὸς αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, καλλιτεκνίαν, ὁμόνοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων»²⁰⁰.

Η θεολογία της Εκκλησίας υπογραμμίζει πως σκοπός του ἔγγαμου βίου είναι να οδηγηθεί το αγαπητικά ενωμένο ζεύγος στην πνευματική πληρότητα που προσφέρει το μυστήριο της Εκκλησίας σε όλα τα μέλη της, στην αγιότητα. Η τεκνογονία θεωρείται ένας βασικός σκοπός του γάμου, ο οποίος επιτυγχάνεται μέσω της σαρκικής επαφής του ζεύγους²⁰¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο γάμος έχει ως σκοπό την αλληλοϋποστήριξη του ζεύγους και την τεκνογονία. Το στοιχείο της ηδονής που ενυπάρχει στη φύση της συζυγικής συνουσίας, έχει ως σκοπό την «ἐπίτευξη τῆς γονιμότητας». Οι παραπάνω σκοποί δηλαδή δε συγχέονται μεταξύ τους. Κατά το Βασίλειο Φανάρα αυτοί μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής:

- Οι σκοποί του γάμου.
- Οι σκοποί της τεκνογονίας, η οποία αποτελεί έναν κύριο σκοπό του γάμου.
- Οι σκοποί της συζυγικής συνουσίας, της οποίας ο ρόλος είναι αναπαραγωγικός, αγαπητικός και σωφρονιστικός²⁰².

5.2. Ποιμαντικές προσεγγίσεις της τεκνογονίας - Σύγχρονοι ποιμαντικοί τύποι

Το ζήτημα της τεκνογονίας ή κατά τον Βασίλειο Φανάρα το «πρόβλημα τῆς τεκνογονίας»²⁰³ αφορά θέματα όπως:

- Τεκνογονία.
- Φυγοτεκνία.
- Ρύθμιση γονιμότητας.
- Αντισύλληψη κ.ά.

Στα πλαίσια της σύγχρονης ποιμαντικής της συζυγικής ζωής δεν υπάρχει κάποια κοινή γραμμή πνευματικής καθοδήγησης. Η Εκκλησία έχει ως γνώμονα τη διάκριση των κληρικών με τη παράλληλη συνεργασία των ποιμενομένων. Η ελεύθερη επικοινωνία των συζύγων με τους κληρικούς απαιτεί την ανάλογη πνευματική και ποιμαντική σοφία και εμπειρία.

Στη ποιμαντική προσέγγιση της τεκνογονίας παρατηρούνται οι εξής τύποι:

- Η παραδοσιακή ποιμαντική γραμμή:
 - Αυστηρός ποιμαντικός τύπος.
 - Επιεικής ποιμαντικός τύπος.

²⁰⁰ Μικρόν Ευχολόγιον, *Ακολουθία του Γάμου*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2019, σ. 106, 108 και 111.

²⁰¹ Φανάρα Β., «Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...», ό.π., σ. 33.

²⁰² Φανάρα Β., «Η θέση των Ορθοδόξων...», ό.π., σ. 3.

²⁰³ Φανάρα Β., «Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...», ό.π., σ. 65.

- Νεωτερίζουσα ποιμαντική γραμμή.

Η διάκριση ανάμεσα στον αυστηρό και επιεική παραδοσιακό ποιμαντικό τύπο είναι «λεπτή».

Οι παραπάνω ποιμαντικοί τύποι εστιάζουν σε θέματα όπως τη τεκνογονία, τον έλεγχο των γεννήσεων, την αντισύλληψη, τη ρύθμιση της ανθρώπινης γονιμότητας και τον οικογενειακό προγραμματισμό²⁰⁴.

5.2.1. Η παραδοσιακή ποιμαντική γραμμή

5.2.1.1. Αυστηρός τύπος

Στον αυστηρό ποιμαντικό τύπο παρατηρείται η έλλειψη ενδιαφέροντος για την προσέγγιση των σύγχρονων δεδομένων. Οι όποιες αλλαγές στα κοινωνικά δεδομένα δε λαμβάνονται υπ' όψιν και κατ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει δυσκολία κατανόησης. Οι ακραίες θέσεις δεν μπορούν να προσφέρουν την απαιτούμενη διάκριση για την ποιμαντική των σύγχρονων ζητημάτων του έγγαμου βίου.

Η αυστηρότητα είναι συστατικό που ακολουθούν και κληρικοί με προοδευτικές θέσεις, όμως στον ποιμαντικό αυτό τύπο κυριαρχεί σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό αδιαλλαξία.

Χαρακτηριστικό αυτού του τύπου είναι ότι θέτει την πολυτεκνία ως αναγκαιότητα. Η προσκόλληση στην εντολή²⁰⁵ «αύξάνεσθε και πληθύνεσθε»²⁰⁶ υποβιβάζει τους άλλους σκοπούς του έγγαμου βίου. Κατ' αυτόν τον τρόπο σύμφωνα με το Βασίλειο Φανάρα η αυστηρή ποιμαντική θέση είναι μη αποτελεσματική.

Τα χαρακτηριστικά του αυστηρού ποιμαντικού τύπου είναι τα εξής:

- Η τεκνογονία αποτελεί τον κυρίαρχο σκοπό του γάμου. Η συζυγική συνουσία πρέπει να αποβλέπει στην αναπαραγωγή.
- Η φυγοτεκνία θεωρείται θανάσιμο αμάρτημα, ακόμα και για τις πολύτεκνες οικογένειες.
- Οι σύζυγοι δεν έχουν το δικαίωμα ρύθμισης της γονιμότητας και προγραμματισμού της οικογένειας.
- Σε περιπτώσεις όπου η ρύθμιση της γονιμότητας είναι αναγκαία, θα πρέπει να τηρηθεί αποχή.
- Ανοχή για τη συζυγική συνουσία κατά τις άγονες ημέρες.

²⁰⁴ ό.π., 66.

²⁰⁵ ό.π., 67 και 71.

²⁰⁶ Γεν. α' 28.

- Η αντισύλληψη επηρεάζει σημαντικά τη δυνατότητα συμμετοχής στη θεία ευχαριστία.
- Η συζυγική συνουσία είναι επιτρεπτή κατά το διάστημα της εγκυμοσύνης, εφόσον υπάρχει η συγκατάθεση του ιατρού.
- Η εγκύκλιος που εξέδωσε η Εκκλησία της Ελλάδος το 1937 θεωρείται γνήσια Εκκλησιαστική έκφραση για το ζήτημα της τεκνογονίας.
- Οι πολύτεκνοι σύζυγοι θεωρούνται η «*εύλογημένη τάξη*»²⁰⁷.

5.2.1.2. Επιεικής τύπος

Στον επιεική ποιμαντικό τύπο παρατηρείται αρκετό ενδιαφέρον για τα σύγχρονα θέματα που απασχολούν τον έγγαμο βίο. Στη γραμμή αυτή η ακρίβεια διατηρείται ως πρότυπο, ενώ παράλληλα κυριαρχεί το φρόνημα της διάκρισης, της αγάπης και της κατανόησης.

Η παραδοσιακή γραμμή εκφράζεται με επιείκεια σε αντίθεση με τον αυστηρό τύπο, όπου τηρείται στάση απόλυτη και αφοριστική. Οι κληρικοί ενστερνίζονται το γεγονός πως κάθε πιστός είναι μία ξεχωριστή προσωπικότητα με ιδιαίτερα δεδομένα. Ο κληρικός προσεγγίζει τον πιστό εξατομικευμένα και κατ' αυτόν τον τρόπο τη θέση της αυστηρότητας διαδέχεται η οικονομία. Παρατηρούνται κυρίως προσωρινές αποκλίσεις από την ακρίβεια για περιπτώσεις που παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα.

Η επιείκεια δε σημαίνει παράλληλα και την αποδοχή των αντισυλληπτικών μεθόδων ή ακραίων ποιμαντικών στάσεων. Σύμφωνα με το Βασίλειο Φανάρα στον επιεική τύπο αποφεύγεται η σχολαστικότητα στην πνευματική καθοδήγηση του ζεύγους και δεν εξετάζεται λεπτομερώς η «*σεξουαλική συμπεριφορά*».

Η γραμμή αυτή εφαρμόζεται από κληρικούς έγγαμους και άγαμους, και από ιερομονάχους σε μοναστήρια. Υπάρχει η προκατάληψη ότι οι πνευματικοί των μοναστηριών ανήκουν στους αυστηρούς εξομολόγους, όμως σύμφωνα με έρευνα υπάγονται στους επιεικείς που εφαρμόζουν την ποιμαντική οικονομία.

Τα χαρακτηριστικά του επιεικούς ποιμαντικού τύπου είναι τα εξής:

- Κύριος σκοπός του γάμου είναι η πνευματική πρόοδος και η διαρκής αύξηση του καρπού της αγάπης των συζύγων. Η τεκνογονία αποτελεί μία «*ξεχωριστή εύλογία*» στη ζωή του ζεύγους.
- Η φυγοτεκνία με τεχνητά μέσα δεν είναι αποδεκτή. Ο έλεγχος των γεννήσεων είναι επιτρεπτός μόνο σε περιπτώσεις που επιβάλλεται.

²⁰⁷ Φανάρα Β., «*Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...*», ό.π., σ. 71.

- Οι σύζυγοι μπορούν να ελέγχουν και να προγραμματίζουν τη γονιμότητα τους, με τον φυσικό τρόπο της αποφυγής της συζυγικής συνουσίας κατά τις γόνιμες ημέρες.
- Τα αντισυλληπτικά μέσα δεν είναι αποδεκτά. Η χρήση τους συνεπάγεται την αποχή από το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας ως επιτίμιο.
- Η συζυγική συνουσία είναι επιτρεπτή κατά το διάστημα της εγκυμοσύνης, εφόσον υπάρχει η συγκατάθεση του ιατρού.
- Η εγκύκλιος που εξέδωσε η Εκκλησία της Ελλάδος το 1937, είτε *«άγνοείται πλήρως»*, είτε θεωρείται ανεπαρκής για το ποιμαντικό έργο.
- Οι σύζυγοι πρέπει να προσεγγίζουν πνευματικά όλο το φάσμα του έγγαμου βίου τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ασκητική πρακτική της εγκράτειας πρέπει να μην εστιάζει μόνο στη σεξουαλική σχέση, αλλά να έχει χαρακτήρα σφαιρικό και να προσεγγίζει όλες τις συζυγικές πτυχές²⁰⁸.

5.2.2. Η νεωτερίζουσα ποιμαντική γραμμή

Στη νεωτερίζουσα ποιμαντική γραμμή ζητήματα τεκνογονίας, όπως η αντισύλληψη, η ρύθμιση της γονιμότητας και ο οικογενειακός προγραμματισμός δε θεωρούνται αποκλίσεις στη συζυγική ζωή.

Η ποιμαντική αυτή στάση δεν αφορά κάποια περίοδο συγκατάβασης προς τους ποιμενόμενους, καθώς δεν έχει ως πρότυπο την ακρίβεια. Κυριαρχούν εντελώς διαφορετικές προσεγγίσεις για τα διάφορα ζητήματα και κατ' αυτόν τον τρόπο οι θέσεις της δε χαρακτηρίζονται από οικονομία.

Η εμφάνιση αυτού του τύπου ποιμαντικής οφείλεται στην αντίδραση κάποιων κληρικών και θεολόγων για τις αυστηρές ποιμαντικές θέσεις, οι οποίες εμφάνιζαν δυσκολία στη προσέγγιση των διαφόρων ζητημάτων της συζυγίας. Οι κληρικοί αυτής της ποιμαντικής γραμμής ενστερνίζονται έναν προοδευτικό τρόπο σκέψης, μέσω του οποίου προσπαθούν να προσεγγίσουν τις σημερινές συζυγικές ανάγκες της πλειοψηφίας των μελών της Εκκλησίας.

Η ποιμαντική πράξη διατηρεί μία ξεκάθαρη απόσταση από τον παραδοσιακό ποιμαντικό τύπο, και ταυτόχρονα λειτουργεί επικριτικά απέναντι στην *«εύσεβιστική και άνακριτική αναφορά στα προβλήματα τοῦ ἔγγαμου βίου»*. Η αποστασιοποίηση από τον παραδοσιακό ποιμαντικό τύπο έχει κάποια θετικά αποτελέσματα. Όμως η αναθεωρητική αυτή προσέγγιση παραβλέπει σε ένα βαθμό τον ασκητικό χαρακτήρα του έγγαμου βίου. Σύμφωνα

²⁰⁸ ό.π., σ. 72, 76-77.

με το Βασίλειο Φανάρα στη νεωτερίζουσα στάση τα σεξουαλικά ζητήματα δεν «*ἀποτελοῦν κωλύματα γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία*».

Η καινοτόμα και αναπροσαρμοστική τοποθέτηση στα διάφορα ζητήματα συζυγίας είναι σημαντική, με την προϋπόθεση να εστιάζει στην ουσία της Ορθόδοξης θεολογίας. Το θεολογικό περιεχόμενο πρέπει να διατηρείται αναλλοίωτο. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο εκσυγχρονισμός πρέπει να αφορά τον τρόπο που εκφράζονται και προσφέρονται οι θεολογικές αλήθειες της Εκκλησίας στα μέλη της.

Τα χαρακτηριστικά της νεωτερίζουσας ποιμαντικής γραμμής ή «*ποιμαντικῆς γραμμῆς τῆς ἀνοχῆς τῆς ἀντισύλληψης*» είναι τα εξής:

- Η αγάπη και η αλληλοϋποστήριξη μέσα στη συζυγία αποτελεί πρωταρχικό σκοπό.
- Η τεκνογονία αποτελεί δευτερεύοντα σκοπό.
- Η τεχνητή αντισύλληψη δεν απορρίπτεται, εφόσον υπάρχει η σύμφωνη γνώμη και από τους δύο συζύγους.
- Οι σύζυγοι έχουν το δικαίωμα να ρυθμίζουν τη γονιμότητα τους και να προγραμματίζουν τον αριθμό των μελών της οικογένειας.
- Η τεχνητή αντισύλληψη δεν αποτελεί εμπόδιο για τη συμμετοχή του ζεύγους στη Θεία Ευχαριστία. Η δυνατότητα προσέλευσης στο μυστήριο εξαρτάται από τις διάφορες πτυχές του τρόπου ζωής των συζύγων.
- Η συζυγική επαφή κατά την περίοδο της κύησης «*θεωρεῖται ἀναγκαία καὶ ἐπιβάλλεται μὲ σύμφωνη ἰατρικὴ γνωμάτευση*».
- Η ασκητική πράξη της εγκράτειας δεν υποτιμάται, ούτε απορρίπτεται, εφόσον υπάρχει η συγκατάθεση και από τους δύο συζύγους.
- Η εγκύκλιος που εξέδωσε η Εκκλησία της Ελλάδος το 1937 θεωρείται αναχρονιστική που χρήζει αναθεώρησης, ώστε να προσαρμοστεί στα δεδομένα της σύγχρονης πραγματικότητας.
- Η αρμονία του ἔγγαμου βίου αποτελεί κεντρικό ζήτημα.
- Τα ζητήματα του οικογενειακού προγραμματισμού δε χρήζουν σχολαστικής εξέτασης²⁰⁹.

5.3. Οικογενειακός προγραμματισμός

Ο οικογενειακός προγραμματισμός ο οποίος είναι επιτρεπτός στην επιεική και νεωτερίζουσα ποιμαντική γραμμή, αποτελεί ένα ζήτημα τεκνογονίας που εμφανίστηκε στις

²⁰⁹ ό.π., σ. 77, 78 και 83.

σύγχρονες κοινωνίες. Η κίνηση αυτή ονομάστηκε Birth Control («κίνηση για τον έλεγχο των γεννήσεων»), εμφανίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις Η.Π.Α., και πρωτοστάτης υπήρξε η Margaret Sanger.

Ο οικογενειακός προγραμματισμός θεωρεί πως ο παράγοντας της ρύθμισης της γονιμότητας αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα, κυρίως των συζύγων. Χρησιμοποιείται το επιχείρημα, ότι εφόσον το άτομο ρυθμίζει τις δραστηριότητες του, αντιστοίχως πρέπει να μπορεί να ρυθμίζει και τη γονιμότητα του²¹⁰. Ο Fred Sai²¹¹ στο πόνημα του «*Some Ethical Issues in Family Planning*» αναφέρει: «*Ο οικογενειακός προγραμματισμός αυτός καθ' αυτός είναι δίκαιος σε όλες τις περιπτώσεις και αποτελεί θεμελιακό ανθρώπινο δικαίωμα και εργαλείο για την προστασία της οικογενειακής υγείας και εφήμερίας*».

Παρακάτω παραθέτονται οι θέσεις και τα επιχειρήματα για την εφαρμογή του οικογενειακού προγραμματισμού:

- Ιατρικό επιχείρημα: Στους ιατρικούς λόγους εντάσσονται οι περιπτώσεις όπου η εγκυμοσύνη μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την υγεία της γυναίκας.
 - Η αναπαραγωγική ηλικία σχετίζεται άμεσα με την υγεία της γυναίκας. Η κύηση πριν την ηλικία των 20 ετών, καθώς και μετά την ηλικία των 35 ετών μπορεί να επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην υγεία. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο παράγοντας του οικογενειακού προγραμματισμού μπορεί να εφαρμοστεί, ώστε να ρυθμίζεται η τεκνογονία κατά την ομαλή βιολογικά περίοδο.
 - Επιπρόσθετα, η ρύθμιση του χρονικού διαστήματος ανάμεσα σε διαδοχικές εγκυμοσύνες είναι σημαντική. Σύμφωνα με έρευνες το χρονικό διάστημα των τριών ετών θεωρείται ασφαλές για την υγεία της μητέρας και του παιδιού. Κατά την περίοδο αυτή ολοκληρώνεται ο θηλασμός, ένα βασικό επίπεδο ψυχοσωματικής ανάπτυξης που επιτρέπει την προσαρμογή του παιδιού στο οικογενειακό περιβάλλον, καθώς και η «*ανάρρωση της μητέρας από τις επιδράσεις της εγκυμοσύνης, προτού αρχίσει ή επόμενη*».
- Ευγονικό επιχείρημα: Όταν υπάρχουν φυσιολογικές αδυναμίες οι οποίες μπορούν να μεταδοθούν στο παιδί, σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιείται αντισύλληψη. Η ρύθμιση της γονιμότητας θεωρείται αναγκαία σε περιπτώσεις όπου υπάρχει η πιθανότητα να εμφανιστούν σοβαρές παθήσεις στο παιδί.

²¹⁰ ό.π., σ. 54 και 56.

²¹¹ Αναφέρεται από το Φανάρα Β., «*Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...*», ό.π., σ. 56.

- **Οικονομικό επιχείρημα:** Το επιχείρημα του οικογενειακού προγραμματισμού λόγω οικονομικών παραγόντων είναι ιστορικά το πιο σύνηθες. Αξιοσημείωτη υπήρξε η θέση του Thomas Robert Malthus. Υποστήριζε τον περιορισμό των γεννήσεων μέσω της σεξουαλικής αποχής, καθώς και τη σύναψη γάμου σε μεγάλες ηλικίες. Σύμφωνα με τις μελέτες του, η αύξηση του πληθυσμού έχει γεωμετρική πρόοδο κατά 1, 2, 4, 8, 16, 32, ενώ η αριθμητική αύξηση των μέσων συντήρησης έχουν ρυθμό πρόοδου κατά 1, 2, 3, 4, 5, 6. Κατά αυτόν τον τρόπο πρότεινε «θετικούς περιορισμούς» για την πληθυσμιακή οριοθέτηση, ώστε να γίνει εφικτή η άμβλυνση αυτών των διαφορών.
- **Ηθικό επιχείρημα:** Το ηθικό επιχείρημα αφορά το πλαίσιο των υποχρεώσεων και των ευθυνών που έχουν οι γονείς για τα παιδιά τους. Είναι δικαίωμα κάθε παιδιού να είναι επιθυμητό από τους γονείς του. Με τον τρόπο αυτό στον οικογενειακό προγραμματισμό θεωρείται σημαντική η δυνατότητα να μπορεί να αποφευχθεί μία εγκυμοσύνη, όπου το παιδί δεν είναι επιθυμητό ή οι οικογενειακές συνθήκες δεν θα ήταν κατάλληλες για τη σωστή ανάπτυξη του. Επιπλέον θεωρείται πως η καθυστέρηση της πρώτης σύλληψης αποτελεί θετικό στοιχείο για τη γυναίκα. Η αύξηση του ορίου ηλικίας σύναψης γάμου, της επιτρέπει να επιλέξει τον κατάλληλο σύζυγο, ώστε να μην οδηγηθεί στη δημιουργία οικογένειας υπό κατάσταση πίεσης.

Απαραίτητο στοιχείο στον οικογενειακό προγραμματισμό είναι η ομόφωνη γνώμη των συζύγων για την εφαρμογή του ή όχι. Η ομοφωνία στη σχέση του ζεύγους αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ισορροπία του έγγαμου βίου²¹².

5.4. Όταν οι σύζυγοι περιμένουν το πρώτο τους παιδί

Ο ερχομός του πρώτου παιδιού αποτελεί ένα ορόσημο σημαντικών αλλαγών στη ζωή του ζεύγους. Είναι μία μεταβατική πορεία των συζύγων από τη δυάδα στην τριάδα, που δημιουργεί μεγάλες και πολυδιάστατες αλλαγές.

Η γονικότητα αποτελεί μία υψηλή αποστολή που καλούνται οι σύζυγοι να εκπληρώσουν. Στο πλαίσιο αυτό οι γονείς οφείλουν να δείχνουν ενδιαφέρον στις παρακάτω μεταβλητές κοινωνικές διαδικασίες²¹³:

- Φροντίδα.

²¹² Φανάρα Β., «Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο...», ό.π., σ. 56-59.

²¹³ Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις των προβλημάτων του γάμου και της οικογένειας, Ίδρυμα Ποιμαντικής Επιμορφώσεως, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Αθήνα, 2014, σ. 3.

- Αγωγή.
- Κοινωνικοποίηση των παιδιών.

Ο πολυδιάστατος και πολυσύνθετος χαρακτήρας του γονικού ρόλου συνδέεται άμεσα με τους εξής παράγοντες²¹⁴:

- Δημογραφικές αλλαγές.
- Ιστορικά γεγονότα.
- Πολιτιστικοί κανόνες.
- Κοινωνικές αξίες.

Το χρονικό αυτό σημείο της πορείας των συζύγων, δηλαδή της προετοιμασίας τους να υποδεχθούν το νέο μέλος χαρακτηρίζεται ως «μετάβαση». Κατ' αυτόν τον τρόπο προσδιορίζεται η εντελώς νέα πορεία που ανοίγεται μπροστά στο ζεύγος, η μετάβαση τους στον οικογενειακό βίο.

Η μετάβαση αυτή έχει μεγάλη βαρύτητα για τους εξής τέσσερις λόγους:

1. Η νέα οικογένεια καλείται να αντιμετωπίσει τις όποιες προκλήσεις και δυσκολίες εμφανιστούν. *«Ο τρόπος που η νέα οικογένεια θα σταθεί στις εξελίξεις αυτές, (...) είναι καθοριστικός για τον εμπλουτισμό του συζυγικού και για την οικείωση του ρόλου του γονέα»*²¹⁵.
2. Αποτελεί το ορόσημο για την ποιοτική εξέλιξη της μετέπειτα πορείας του νέου μέλους.
3. Αποτελεί το πρώτο άνοιγμα της οικογένειας προς τον κόσμο. Η αγάπη των συζύγων που ευλογήθηκε από την Εκκλησία, ανοίγεται από τα στενά όρια του «εγώ» και του «εσύ» στο «εμείς». Η ολοκλήρωση της ιερής μεταξύ του ζεύγους αγάπης σφραγίζεται με το άνοιγμα τους στη διεύρυνση της κοινωνίας του «εμείς» με το νέο μέλος της οικογένειας, το παιδί, δηλαδή με την κοινωνική προέκταση της πυρηνικής οικογένειας των συζύγων έξω από τον εαυτό της.
4. Γιατί λαμβάνει χώρα στη ζωή του ζεύγους σε μία χρονική περίοδο που εμφανίζει δύο σημαντικές παραμέτρους:
 - Η ηλικία της συζύγου είναι κατά μέσο όρο 29-32 έτη και του άνδρα 32-37 έτη. Οι ηλικίες αυτές συνήθως αποτελούν αφετηρία της επαγγελματικής σταδιοδρομίας, η οποία εμφανίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κατά τη σημερινή εποχή τα οποία επηρεάζουν σημαντικά τη συζυγική ζωή.

²¹⁴ «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 3.

²¹⁵ ό.π., σ. 3-4.

- Επιπλέον σύμφωνα με στατιστικές μελέτες, το ζεύγος περιμένει το πρώτο του παιδί όταν συνήθως ο γάμος διανύει τα 0-4 έτη. Δηλαδή το ζεύγος βρίσκεται στο στάδιο της συζυγικής προσαρμογής, που αν συνδυαστεί με τον παράγοντα της ρευστότητας των σύγχρονων οικογενειακών σχέσεων ενισχύεται σημαντικά η δυσκολία προσαρμογής του ζεύγους.

Οι παραπάνω παράγοντες²¹⁶ έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη χρονική αυτή στιγμή των συζύγων. Η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και το επάγγελμα μέσω του οποίου βελτιώνονται οι όροι διαβίωσης, επιδρούν ενισχυτικά στην επιθυμία τους να αποκτήσουν παιδί.

Το στάδιο αυτό είναι εξαιρετικά ωφέλιμο για τους συζύγους, καθώς ωριμάζει η προσωπικότητα της συζυγικής δυάδας²¹⁷ ως «σάρκα μίαν»²¹⁸. Κατά το στάδιο της περιόδου της συζυγικής ωρίμανσης ελλοχεύει ο κίνδυνος να παρουσιαστούν δυσκολίες στη συζυγική σχέση.

Η γονικότητα αποτελεί μία εμπειρία ζωής. Κατά τη μεταμόρφωση της δυάδας σε τριάδα συμβαίνουν σπουδαίες και μεγάλες αλλαγές. Όταν το ζεύγος υποδέχεται το νέο μέλος, καλείται να του προσφέρει χώρο ώστε να αναπτυχθεί φυσιολογικά. Η δημιουργία χώρου για το νέο μέλος, λειτουργεί βοηθητικά για την ανάπτυξη οικειότητας στη συζυγία. Το ενδιαφέρον των συζύγων για τη γονική ευθύνη που οφείλουν να αναλάβουν, ενισχύει την αυτοεκτίμηση τους ως γονέων.

Το ενδιαφέρον τους για τη φροντίδα του βρέφους έχει μεγάλη επίδραση στη διαπροσωπική τους σχέση, καθώς απαιτείται μία υγιής σχέση επικοινωνίας μεταξύ τους για την διεκπεραίωση των γονικών τους υποχρεώσεων.

Η ποιότητα της συζυγικής σχέσης επηρεάζει άμεσα και την ποιότητα της σχέσης του γονέα με το παιδί. Η σχέση γονέα-παιδιού εξαρτάται από τις γονικές προσδοκίες και από τις κοινωνικές επιδράσεις του στενού αλλά και ευρύτερου περιβάλλοντος.

Για να μπορέσουν οι νέοι γονείς να προσφέρουν φροντίδα και αγάπη, ώστε να δημιουργηθεί ο κατάλληλος χώρος υγιούς ανάπτυξης του παιδιού, πρέπει οι ίδιοι να τρέφουν συναισθήματα αγάπης μεταξύ τους²¹⁹.

5.4.1. Η μέλλουσα μητέρα

²¹⁶ ό.π., σ. 4-5.

²¹⁷ ό.π., σ. 5.

²¹⁸ Μαρκ. ι' 7.

²¹⁹ «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 5-6.

Στο μεταβατικό αυτό στάδιο η γυναίκα λόγω της εγκυμοσύνης βιώνει πιο έντονα συναισθήματα σε σχέση με τον άνδρα. Τα πρωτόγνωρα αυτά συναισθήματα επιφέρουν δυσφορία στη σύζυγο, καθώς δυσκολεύεται να τα διαχειριστεί.

Επιπλέον πραγματοποιούνται ποικίλες σωματικές αλλαγές. Η σωματική κατάσταση της εγκύου έρχεται σε αντίθεση με το γυναικείο πρότυπο ομορφιάς που προωθείται στις σύγχρονες κοινωνίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο το βίωμα της εγκυμοσύνης, εξαρτάται σημαντικά από τη σχέση της γυναίκας με τη μητρότητα και τη θηλυκότητα. Αν η σωματική της κατάσταση στο στάδιο αυτό θεωρηθεί ως πρόβλημα, τότε η κυοφορία και η μητρότητα δημιουργούν αντιφατικά συναισθήματα. Τα κοινωνικά στερεότυπα, όπως τα γυναικεία πρότυπα ομορφιάς, σε πολλές περιπτώσεις λειτουργούν ως ενισχυτικός παράγοντας τέτοιων αντιφατικών συναισθημάτων.

Οι εσωτερικές αλλαγές που παρατηρούνται κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης είναι²²⁰:

- Εσωτερική ένταση.
- Αμφιθυμία.
- Διαταραχές άγχους.
- Κόπωση.

Παρατηρείται ότι η ψυχολογία της εγκύου επηρεάζεται αρνητικά από εξωτερικούς παράγοντες. Αυτοί αφορούν τη πίεση του κοινωνικού περιβάλλοντος, το οποίο προβάλλει υψηλές προσδοκίες για τη μητρότητα προσπερνώντας τις ουσιαστικές ανάγκες. Οι φοβίες και το άγχος για το «*απόλυτο νέο*» μειώνουν την αυτοεκτίμηση της εγκύου.

Επίσης παρατηρείται ότι λόγω της εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης των σύγχρονων κοινωνιών, η ανησυχία των γονέων για τη σωματική υγεία του παιδιού τους που κυριαρχούσε στα παλαιότερα χρόνια αντικαταστάθηκε με την ανησυχία τους για τη ψυχολογική του υγεία.

Επιπλέον η κοινή γνώμη των κοινωνιών παρουσιάζει υπεύθυνη τη μητέρα για τις όποιες αποκλίνουσες συμπεριφορές και σφάλματα του παιδιού. Με τη θέση αυτή συμπλέουν σε ένα βαθμό τα ιδεολογικά πρότυπα του χώρου της ψυχολογίας. Οι ανάγκες της μητρότητας είναι διαφορετικές από τη ρομαντική εικόνα που προωθείται στη σημερινή κοινωνία. Το πρότυπο αυτό λειτουργεί φορτικά για το ρόλο της συζύγου-μητέρας, καθώς παρουσιάζει την επίπλαστη εικόνα πως πρέπει να «*προλαβαίνει τα πάντα*» και ταυτόχρονα να βρίσκεται διαρκώς σε γαλήνια κατάσταση. Επιπρόσθετα το μητρικό ρόλο φορτίζει η «*άνιση μεταχείριση*

²²⁰ ό.π., σ. 6.

που υφίσταται από τις ασκούμενες πολιτικές για την οικογένεια», καθώς και η αγωνία της για επαγγελματική καταξίωση²²¹.

5.4.2. Ο μελλοντικός πατέρας

Η πατρότητα για πολλά χρόνια είχε οδηγηθεί στο περιθώριο της οικογενειακής ζωής. Αυτή η θεώρηση ήταν αποτέλεσμα σε μεγάλο βαθμό του φεμινιστικού κινήματος των προηγούμενων δεκαετιών.

Στη σημερινή εποχή λόγω της προόδου της βιοτεχνολογίας, η τεκνοποίηση είναι δυνατή χωρίς τη παρουσία του πατέρα. Ο βιολογικός πατέρας μπορεί να θεωρηθεί πατέρας μόνο όταν το επιτρέψει η μητέρα. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κύρια αιτία περιθωριοποίησης της πατρότητας είναι ότι δεν «προσδιορίζεται από την ίδια βιολογική αμεσότητα» της μητρότητας²²².

Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως στη σημερινή εποχή επαναπροσδιορίζονται τα κοινωνικά δίκτυα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την επαναξιολόγηση της αξίας της πατρότητας, της σημαντικότητας δηλαδή της σχέσης ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί.

Χαρακτηριστικό της σημερινής εποχής είναι πως προωθείται η εικόνα του «άνδρα-κουβαλητή, ένα όν που είναι καταναλωτικό»²²³. Προωθείται δηλαδή ως μία προσωπικότητα που η μέριμνα του είναι οι αγορές (μετοχών, αυτοκινήτου κ.ά.), που δεν εκφράζει τα συναισθήματα του, καθώς και το ότι είναι τέλειος στα πάντα. Η επίπλαστη αυτή εικόνα του προτύπου του σημερινού άνδρα, «θυμίζει μηχανή και πολύ λιγότερο άνθρωπο»²²⁴.

Αυτή η καταπίεση της συναισθηματικής έκφρασης, δημιουργεί σημαντικές δυσκολίες για την εκδήλωση των πατρικών συναισθημάτων. Για την έκφραση της πατρότητας δεν απαιτείται ούτε παντογνωσία, ούτε χρήματα, ούτε τελειότητα. Το παιδί αυτό που ζητάει είναι αγάπη, να μπορεί ο πατέρας να συμπορευθεί μαζί του²²⁵.

Κατά τη Θάλεια Δραγώνα²²⁶ η πατρότητα εξελίσσεται σταδιακά ως εξής:

- Από το στάδιο της εγκυμοσύνης: Διαδικασία συνειδητοποίησης.
- Μέχρι το στάδιο μετά την εγκυμοσύνη: Συναισθήματα αυτοπεποίθησης.

²²¹ ό.π., σ. 6-7.

²²² ό.π., σ. 7-8.

²²³ ό.π., σ. 8.

²²⁴ ό.π., σ. 8.

²²⁵ ό.π., σ. 7-8.

²²⁶ Αναφέρεται στο «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 8.

Σύμφωνα με τον Θεόδωρο Παραδέλλη²²⁷ η έννοια της πατρότητας έχει τις εξής μορφές:

- Στο οικογενειακό δίκαιο η πατρική εξουσία έχει αντικατασταθεί από τη γονική μέριμνα.
- Διακρίνεται σε πατρότητα βιολογική και κοινωνική. Η διάκριση αυτή συναντάται κυρίως στις περιπτώσεις μεθόδων τεχνητής αναπαραγωγής.
- Στις σύγχρονες μορφές οικογένειας, όπως στη μονογονεϊκή η έννοια της πατρότητας αποκτά διαφορετική σημασία.

Στη σημερινή εποχή ο ρόλος του πατέρα έχει επανέλθει δυναμικά στο επίκεντρο του οικογενειακού και κοινωνικού πλαισίου.

Η χρονική διάρκεια της εγκυμοσύνης είναι ωφέλιμη για το σύζυγο, καθώς μπορεί να επαναπροσδιορίσει τη σχέση με τη σύζυγο του. Είναι επίσης σημαντικό να αναγνωριστούν οι προσπάθειες και οι αγωνίες του συζύγου. Η σύζυγος πρέπει να αποτελεί παραστάτη του και μαζί να προσπαθούν να αποβάλλουν τις τάσεις πλεονεξίας, την οποία προωθούν οι σύγχρονες καταναλωτικές κοινωνίες. Ο σύζυγος-πατέρας οφείλει να καλλιεργεί το βίωμα της πατρότητας και όχι τον οικονομικό *«χαρακτήρα που έχει δοθεί στο ρόλο του»*²²⁸.

²²⁷ Αναφέρεται στο *«Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...»*, ό.π., σ. 8.

²²⁸ *«Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...»*, ό.π., σ. 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ - Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

6.1. Οι γονείς μετά τη γέννηση του παιδιού

6.1.1. Οι γονείς μετά τη γέννηση του παιδιού

Το συγκλονιστικό γεγονός της γέννησης ενός παιδιού αποτελεί κατά το Δημήτριο Καραγιάννη μία «υπαρξιακή επανάσταση»²²⁹. Στην ενότητα «Όταν οι σύζυγοι περιμένουν το πρώτο τους παιδί» του προηγούμενου κεφαλαίου, περιγράψαμε τις αλλαγές που βιώνουν οι σύζυγοι κατά το στάδιο της προετοιμασίας τους να υποδεχθούν το νέο μέλος της οικογένειας.

Το βρέφος κατά τους πρώτους μήνες είναι απόλυτα εξαρτημένο από τη μητέρα του, γεγονός που της αυξάνει τη σωματική κόπωση. Παρατηρείται ότι κατά το πρώτο χρονικό διάστημα συνήθως οι γονείς βρίσκονται σε μία κατάσταση απομόνωσης από τον έξω κόσμο, καθώς και ότι οι αλλαγές και η κόπωση δημιουργούν μία συναισθηματική απομάκρυνση ανάμεσα στους.

Η μητέρα εστιάζει την προσοχή της στο παιδί, το οποίο αποκτά την κύρια προτεραιότητα της. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο σύζυγος στη φάση αυτή παύει να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της. Ο σύζυγος οφείλει να συμπαρασταθεί στη σύζυγο του με κάθε δυνατό τρόπο, ώστε να εκπληρώνουν ενωμένοι τα στάδια αυτής της ιερής αποστολής, της ανατροφής του παιδιού.

Η βρεφική ηλικία αφορά τα δύο πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού. Στο αρχικό στάδιο της περιόδου αυτής, το παιδί βρίσκεται σε κατάσταση πλήρους αδυναμίας αυτοεξυπηρέτησης και άσκησης ελέγχου πάνω στο σώμα του. Σταδιακά αποκτά δεξιότητες και συνήθειες που του παρέχουν αυτονομία. Με τον τρόπο αυτό αποκτά τη δυνατότητα να στέκεται όρθιο και να περπατάει κατά βούληση. Μπορεί να πιάνει και να χρησιμοποιεί αντικείμενα, να τρώει στερεά τροφή, να χρησιμοποιεί λέξεις και να συνθέτει προτάσεις κατανοητές από το περιβάλλον του²³⁰.

Για να μπορέσει το ζευγάρι να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα χωρίς να επηρεαστεί η αγαπητική του σχέση, πρέπει η αγάπη τους να μη «ζητεί τὰ ἐαυτῆς»²³¹.

²²⁹ Αναφέρεται στο «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις των προβλημάτων του γάμου και της οικογένειας», Ίδρυμα Ποιμαντικής Επιμορφώσεως, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Αθήνα, 2014, σ. 13.

²³⁰ ό.π., σ. 13.

²³¹ Α' Κορ. ιγ' 5.

6.1.2. Ποιμαντική προσέγγιση των γονέων μετά τη γέννηση του παιδιού

Ο κληρικός είναι ποιμένας και πατέρας του ποιμνίου. Το έργο της ποιμαντικής του διακονίας έχει ως αφετηρία το πρωταρχικό του έργο, την προσφορά της Θείας Ευχαριστίας και τον αγιασμό των μετεχόντων στη θεία Λατρεία. Ο ποιμένας καλείται να νοηματοδοτεί τη ζωή των πιστών και να στέκεται συνοδοιπόρος τους.

Η γέννηση του παιδιού αποτελεί κορυφαίο γεγονός στη ζωή των συζύγων. Ο σύγχρονος ποιμένας πρέπει να το προσεγγίζει σφαιρικά, και να μπορεί να διακρίνει τις ανακατατάξεις που θα επακολουθήσουν στη ζωή των νέων γονέων²³².

Κατά τον Δημήτριο Καραγιάννη²³³ η γέννηση του παιδιού απαιτεί νέες δεξιότητες από τους συζύγους και αποτελεί αφύπνιση της κρυμμένης παιδικής τους ηλικίας. Η διαδικασία αναζήτησης για να προσφέρουν το ιδανικότερο στα παιδιά τους, αποτελεί ευκαιρία για να επουλωθούν τα παιδικά τους τραύματα.

Κατά τη μετάβαση των συζύγων στη γονικότητα, δίδεται η ευκαιρία στον ποιμένα να τους συναντήσει 7-8 φορές²³⁴:

- Ενδέχεται να τον καλέσουν για να διαβάσει την ευχή της πρώτης ημέρας.
- Ενδέχεται επίσης να τον καλέσουν για να διαβάσει την ευχή της ογδόης ημέρας.
- Επιπλέον υπάρχει πιθανότητα να κληθεί για την ακολουθία του Σαραντισμού του βρέφους.
- Μετά από ένα ορισμένο διάστημα, οι γονείς θα συναντηθούν με τον ιερέα για να ορίσουν την ημερομηνία της βάπτισης. Παρατηρείται ότι η επίσκεψη αυτή συνήθως περιορίζεται στην τυπική διαδικασία, κάτι που πρέπει να αποφευχθεί.
- Κατά την ημέρα του Μυστηρίου του Βαπτίσματος. Η φάση αυτή αποτελεί μία σημαντική ευκαιρία ανάπτυξης επικοινωνίας και σχέσης ανάμεσα στον ποιμένα και τους συζύγους.

Κατά τις συναντήσεις αυτές ο ποιμένας καλείται να εστιάζει και να αναδεικνύει τις όμορφες στιγμές της περιόδου αυτής. Η χρονική αυτή φάση προσφέρει στους νέους γονείς την ευκαιρία της αλληλοστήριξης για να ανταπεξέλθουν στα νέα δεδομένα και να βιώσουν τη χαρά του ρόλου τους ως γονείς.

²³² «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 14.

²³³ Αναφέρεται στο «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 14.

²³⁴ «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 14-15.

Ο ιερέας της εποχής μας καλείται να αξιοποιεί οποιαδήποτε μέθοδο και τακτική κρίνει ως ωφέλιμη²³⁵, εφαρμόζοντας τον λόγο του αποστόλου Παύλου «*τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω*»²³⁶.

6.2. Το παιδί κατά τη νηπιακή και την παιδική ηλικία

6.2.1. Το παιδί κατά το στάδιο της νηπιακής ηλικίας

Η νηπιακή ηλικία ξεκινάει από 3 ετών και τελειώνει στα 6. Κατά την ηλικία αυτή το παιδί αποκτά σταδιακά την αυτονομία του. Βρίσκεται στη φάση του αποθηλασμού, του ελέγχου του σώματος του και του περιβάλλοντός του. Ενισχύεται ο λόγος του και το βάδισμα του στο χώρο²³⁷.

Αναπτύσσεται η νόηση του, καθώς διέρχεται στη λεγόμενη προσυλλογιστική σκέψη. Η νηπιακή φάση χωρίζεται στις εξής δύο χρονικές περιόδους²³⁸:

- Της προεγνωστικής σκέψης (3-4 ετών).
- Της διαισθητικής σκέψης (5-6 ετών).

Ο Ιωάννης Παρασκευόπουλος στο πόνημα του «*Εξελικτική Ψυχολογία*» αναφέρει²³⁹, πως το παιδί της νηπιακής φάσης μπορεί να εστιάζει σε μία διάσταση ενός δεδομένου κάθε φορά, βάσει της προσωπικής τους ανάπτυξης και αντίληψης.

6.2.2. Το παιδί κατά το στάδιο της παιδικής ηλικίας

Η παιδική ή σχολική ηλικία ξεκινάει από 6 ετών έως 11 ετών για τα κορίτσια και από 6 ετών έως 13 ετών για τα αγόρια. Η ηλικία λήξης της παιδικής ηλικίας, είναι η ηλικία έναρξης της εφηβείας. Παρακάτω προσεγγίζονται τα στάδια της παιδικής ηλικίας²⁴⁰.

Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Κοσμόπουλο²⁴¹ στη πρώτη περίοδο (πρώιμη παιδική ηλικία) το παιδί αναπτύσσεται και διαμορφώνει βαθμιαία της μόνιμες σωματικές του αναλογίες. Εξερευνά διαρκώς τον περιβάλλοντα χώρο, αναζητά απαντήσεις από τους ενήλικες για απορίες που του δημιουργούνται σχετικά με τον εξωτερικό και εσωτερικό του κόσμο. Δημιουργεί φιλικούς δεσμούς με συνομήλικα παιδιά και εντάσσεται σε ομάδες.

²³⁵ ό.π., σ. 15.

²³⁶ Α΄ Κορ., θ΄ 22.

²³⁷ «*Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...*», ό.π., σ. 15.

²³⁸ ό.π., σ. 15.

²³⁹ Αναφέρεται στο «*Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...*», ό.π., σ. 15.

²⁴⁰ «*Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...*», ό.π., σ. 16.

²⁴¹ Αναφέρεται στο «*Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...*», ό.π., σ. 16.

Η υποχρεωτική εκπαίδευση, η οποία εισάγει το παιδί στο σχολικό περιβάλλον αποτελεί μία έξοδο από την οικογένεια του. Στις σύγχρονες κοινωνίες η έξοδος αυτή λαμβάνει χώρα ήδη από τον παιδικό σταθμό και το νηπιαγωγείο, καθώς το δεύτερο τα τελευταία χρόνια είναι υποχρεωτικό.

Κατά τη δεύτερη περίοδο της παιδικής ηλικίας (6-8 ετών), παρατηρείται ότι το παιδί επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Κατά αυτόν τον τρόπο η επίδραση του δασκάλου ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου είναι μεγάλη.

Το παιδί ανοίγεται διαρκώς τον εξωτερικό κόσμο, δημιουργώντας φιλικές σχέσεις στο σχολείο, καθώς και σε άλλες δραστηριότητες. Στους φιλικούς αυτούς κύκλους ευπρόσδεκτα είναι άτομα ίδιου φύλου, με κοινά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς.

Το άνοιγμα του παιδιού επιπλέον εστιάζει στη γνώση, η οποία ικανοποιεί την αυξημένη περιέργεια του για τον κόσμο που τον περιβάλλει.

Κατά την τρίτη περίοδο της παιδικής ηλικίας (9-12 ετών) το παιδί δείχνει έντονο ενδιαφέρον για τους ανθρώπους και τα δεδομένα που τον περιβάλλουν, και παράλληλα αρχίζει να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στον εαυτό του σε σχέση με τις φιλικές συναναστροφές.

Κατά την περίοδο αυτή το παιδί αντιλαμβάνεται την αξία της έννοιας του καθήκοντος, και αρχίζει να λαμβάνει πρωτοβουλίες και να κερδίζει εμπιστοσύνη και αυτονομία²⁴².

6.2.3. Επισημάνσεις σχετικά με τη σχέση γονέων και παιδιών

Παρακάτω παραθέτονται κάποια βασικά ζητήματα σχετικά με τη σχέση γονέων και παιδιών²⁴³:

- Ψηφιακός αναλφαβητισμός των γονέων: Η εξέλιξη της τεχνολογίας στη σύγχρονη εποχή είναι ραγδαία. Το παιδί λαμβάνει πληθώρα πληροφοριών από τα σύγχρονα ψηφιακά μέσα (υπολογιστής, κινητό τηλέφωνο κ.λπ.). Αν αυτή η έκθεση των παιδιών στα ποικίλα δεδομένα είναι ανεξέλεγκτη, κατά τον Βασίλειο Θέρμο, «ισοδυναμεί με το να τα αφήνουμε να περιφέρονται στην πόλη ολομόναχα...μέσα στη νύχτα!»²⁴⁴.
- Ενώ είναι κοινή η πεποίθηση ότι η κοινωνία οφείλει να προσφέρει ό,τι καλύτερο μπορεί στα παιδιά, η κοινωνική κατηγορία των παιδιών βρίσκεται σε κατάσταση

²⁴² «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 16.

²⁴³ ό.π., σ. 17-18.

²⁴⁴ Αναφέρεται στο «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 17.

υψηλού δείκτη φτώχειας. Αυτό μπορούμε να το συμπεράνουμε από το γεγονός, ότι η κοινωνία συμβάλλει ελάχιστα στις δαπάνες της ανατροφής τους.

- Επιπλέον υποβαθμίζονται βασικά ζητήματα, όπως:
 - Ο αριθμός των παιδιών που είναι μετανάστες ή παιδιά μεταναστών.
 - Ο αριθμός των παιδιών που επηρεάζονται από την αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας.
 - Η εργασιακή κατάσταση των γονέων.
 - Ανεργία στην οικογένεια.
 - Για ποιό λόγο κάποια παιδιά δε φοιτούν στο σχολείο; Πού πηγαίνουν κατά τις σχολικές ώρες;
 - Ποιές είναι οι σχολικές ώρες που απασχολούνται τα παιδιά; Ποιές είναι οι σχολικές συνθήκες;
 - Ποιες είναι οι δραστηριότητες του παιδιού;
 - Παράνομη παιδική εργασία.
 - Ποιοτικός ελεύθερος χρόνος που αφιερώνεται στο παιδί.

6.2.4. Οι γονείς με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας

Η ζωή των συζύγων αλλάζει σημαντικά με τον ερχομό του παιδιού. Οι νέοι γονείς υιοθετούν νέες συνήθειες, καθώς προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα.

Σύμφωνα με έρευνες οι γονείς κάνουν ενέργειες για τα παιδιά τους (της νηπιακής και παιδικής ηλικίας), οι οποίες συνδέονται με τις προσδοκίες του και όχι με τις πραγματικές του ανάγκες.

Οι γονείς πρέπει να θέτουν στο νήπιο όρια κατά την ανατροφή του. Για την εφαρμογή των ορίων χρειάζεται διάκριση, ώστε να μην υπάρχει υπερβολική ελευθερία ή ανούσιες απαγορεύσεις. Η αντιληπτική αυτή ικανότητα φανερώνει παράλληλα την ποιότητα του συζυγικού δεσμού.

Επιπλέον ενώ οι γονείς βιώνουν μία κατάσταση προσαρμογής στις ηλικιακές ανάγκες του νηπίου, έρχεται η στιγμή να αναπροσαρμοστούν σε νέα δεδομένα, στην φοίτηση του παιδιού τους στην Α΄ δημοτικού.

Κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας παρατηρείται παρουσία άγχους στους γονείς, καθώς ανησυχούν για την πρόοδο των παιδιών τους. Η γονική ανησυχία ενισχύεται στις παιδοκεντρικές οικογένειες, όπου το παιδί βρίσκεται στο επίκεντρο και η γονική σχέση υπερτερεί της συζυγικής.

Κατά αυτόν τον τρόπο το ενδιαφέρον των παιδοκεντρικών οικογενειών εστιάζει στη σχολική πρόοδο του παιδιού, γεγονός που μπορεί εύκολα να αποτελέσει «πηγή ενδεχομένων προβλημάτων»²⁴⁵.

Τα κύρια προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει αυτή η έντονη εμπλοκή των γονέων με τη σχολική πρόοδο των παιδιών τους είναι τα εξής²⁴⁶:

- Τους γονείς απασχολεί περισσότερο η βαθμολογική πρόοδος του παιδιού από την προσωπική σχέση μαζί του. Μία υγιής ανησυχία των γονέων σε σχέση με τη σχολική πρόοδο των παιδιών τους πρέπει να εστιάζει σε ερωτήματα όπως: Θα αγαπήσει το παιδί μου τη γνώση και το σχολείο; Μπορεί το παιδί μου να μελετήσει χωρίς τη βοήθεια μου;
- Οι γονείς προωθούν στα παιδιά τη λανθασμένη αντίληψη της αγάπης του αποτελέσματος και όχι της προσπάθειας.
- Υποτιμάται η προσωπική υγιής επικοινωνία ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά.

6.2.5. Ποιμαντική προσέγγιση των οικογενειών με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας

Οι συνηθισμένες χρονικές φάσεις ποιμαντικής προσέγγισης οικογενειών με παιδιά νηπιακής και παιδικής ηλικίας είναι²⁴⁷:

- Η περίοδος του Βαπτίσματος.
- Η περίοδος που το παιδί ξεκινάει τις κατηχητικές δραστηριότητες. Η ηλικία του παιδιού στο στάδιο αυτό είναι 9 ετών.

Πολλές είναι οι ενορίες οι οποίες έχουν εντάξει στο πρόγραμμα τους κατηχητικές δραστηριότητες και για τη νηπιακή ηλικία. Επίσης σημαντικός είναι ο αριθμός των μητροπόλεων που διοργανώνουν κατασκηνωτικά προγράμματα.

Είναι κρίσιμο οι ποιμένες να δίνουν κίνητρα στις νέες οικογένειες να βρίσκονται σε επαφή με τα μυστήρια της Εκκλησίας, ώστε το χρονικό διάστημα ανάμεσα στις παραπάνω δύο περιόδους να μη γίνει αιτία απομάκρυνσης τους από την Εκκλησία.

Η ποιμαντική προσέγγιση και αγωγή των γονέων αποτελεί γεγονός μεγάλης σημασίας, καθώς από τους ίδιους εξαρτάται η υγιής λειτουργικότητα των οικογενειών τους²⁴⁸.

²⁴⁵ «Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις...», ό.π., σ. 18-19.

²⁴⁶ ό.π., σ. 19.

²⁴⁷ ό.π., σ. 19.

²⁴⁸ ό.π., σ. 20.

6.3. Οι διαστάσεις της αγωγής κατά τον Ιερό Χρυσόστομο

Κατά τον Ιερό Χρυσόστομο μία ισορροπημένη και ολοκληρωμένη αγωγή έχει τις εξής διαστάσεις: σωματική, νοητική και θρησκευτικο-ηθική²⁴⁹.

6.3.1. Σωματική αγωγή

Οι Πατέρες της Εκκλησίας δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην αξία του σώματος. Προσεγγίζοντας τους λόγους του Ιερού Χρυσοστόμου μπορούμε να διακρίνουμε το θαυμασμό του για τις ασκήσεις γυμναστικής. Θεωρεί πως εκτός από την ενδυνάμωση των μελών του σώματος των παιδιών, ενισχύει σημαντικά τη θέληση τους. Στα έργα του παρατηρείται η χρήση πολλών παραλληλισμών από αθλητικούς αγώνες και γυμναστική, όπως ο αγώνας δρόμου.

Ο ιερός Πατήρ θεωρεί πως το σώμα που βρίσκεται σε δραστηριότητα και κίνηση αποκτά υγεία και ομορφιά. Η ραθυμία επιφέρει αρνητικές συνέπειες στο σώμα, όπως η σκουριά στο σίδηρο. Κατά αυτόν τον τρόπο καταλήγει πως η χειρωνακτική εργασία σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ντροπή, όπως θεωρούσαν οι ειδωλολατρικοί λαοί.

Ο άγιος επίσης αναφέρεται στην αξία της διατροφής στους νέους ανθρώπους, υπογραμμίζοντας πως η τροφή πρέπει να λαμβάνεται με βάση την ανάγκη. Η μη αναγκαία κατανάλωση τροφής είναι περιττή²⁵⁰.

Η έλλειψη εγκράτειας καθιστά αναίσθητη την ψυχή στην αισθητική ευχαρίστηση και οδηγεί στη φυσική, αλλά και στην ηθική ζημιά: «Ὅσῳ γὰρ ἂν τὸ σῶμα λιπαίνεται καὶ παχύνεται, τοσούτῳ μᾶλλον ἐκείνη (ἡ ψυχὴ) κατισχνοῦται καὶ ἀσθενεστέρα γίνεται»²⁵¹.

Τα ευεργετικά αποτελέσματα μίας ισορροπημένης διατροφής σύμφωνα με τον ιερό παιδαγωγό είναι²⁵²:

- Η φυσική ομορφιά.
- Η υγιής κράση.
- Ο βαθύς αναζωογονητικός ύπνος.
- Η καλλιέργεια των αισθήσεων.
- Η αίσθηση ευθυμίας.

²⁴⁹ Pasquato O., *Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο στην Εκκλησία, στην οικογένεια και στην πόλη*, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 181.

²⁵⁰ ό.π., σ. 181-183.

²⁵¹ Pasquato O., «*Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο...*», ό.π., σ. 183.

²⁵² ό.π., σ. 183.

- Η ενίσχυση της ικανότητας του πνεύματος να αντιληφθεί το όμορφο και το ιδανικό και να εναντιωθεί στις αρνητικές επιδράσεις.

6.3.2. Νοητική και θρησκευτικο-ηθική αγωγή

Κατά τον Ottorino Pasquato η στάση του ιερού Χρυσοστόμου σε σχέση με τη φιλολογική και τεχνική παιδεία έχει πορεία εξελικτική. Ο άγιος οριστικά καταλήγει να αποδέχεται την ταυτόχρονη ηθική αγωγή από την οικογένεια και την εκπαίδευση από το σχολείο.

Ο ιερός Πατήρ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη χριστιανική αγωγή και εκπαίδευση από τους γονείς. Επίσης τονίζει πως ο εύπλαστος χαρακτήρας της πρώτης παιδικής ηλικίας, καθιστά αναγκαία την πρόωμη χριστιανική διαπαιδαγώγηση.

Προσεγγίζοντας τις παιδαγωγικές μεθόδους του ιερού Χρυσοστόμου, παρατηρούμε ότι βασικό άξονα στην αγωγή θεωρεί την αδιάλειπτη παρουσία των γονέων ανάμεσα στα παιδιά και τη διαρκή επιτήρηση τους. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να εντοπιστούν ευκολότερα οι κλίσεις τους, καθώς και να προφυλαχτούν από αποκλίνουσες συμπεριφορές. Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η ηλικία της εφηβείας. Στην ηλικιακή αυτή φάση οι κακές συνήθειες μπορούν εύκολα να παγιωθούν και να επιφέρουν τα ανάλογα ψυχικά πάθη.

Ο ιερός παιδαγωγός παράλληλα επιδοκιμάζει τον έπαινο. Η διακριτική ενίσχυση της αυτοπεποίθησης, είναι ένας σημαντικός παράγοντας βελτίωσης της ηθικοπνευματικής προόδου του παιδιού.

Ο φιλότιμος αγώνας των γονέων για την ενάρετη ανάπτυξη των παιδιών τους, δημιουργεί γλυκούς και ωφέλιμους καρπούς στις ψυχές των παιδιών. Καρπούς τους οποίους απολαμβάνουν τα παιδιά τους, αλλά και οι ίδιοι, ως ανταμοιβή των προσπαθειών τους²⁵³. *«Ακούσατε ταῦτα, πατέρες καὶ μητέρες, ὡς οὐκ ἄμισθος ὑμῖν ἔσται ἡ παιδοτροφία. (...) Οὐ γάρ ἐστι τοῦτο μικρόν τὸ τὰ δοθέντα παιδιά παρὰ Θεοῦ, ταῦτα τῷ Θεῷ ἀνατιθέναι»*²⁵⁴.

²⁵³ ό.π., σ. 188-189, 192-193.

²⁵⁴ Αναφέρεται από τον Pasquato O., «Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο...», ό.π., σ. 200.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΔΙΑΖΥΓΙΟ:

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

7.1. Η κρίση στο γάμο και στην οικογένεια σήμερα

7.1.1. Η κρίση στην οικογένεια

Παρατηρείται ότι ο γάμος και η οικογένεια διέρχονται κρίση. Δύο σημαντικότεροι λόγοι είναι η αύξηση των διαζυγίων, και η αυξητική τάση της αποφυγής της συμβίωσης και από τα δύο φύλα.

Παρακάτω παρατίθενται οι λόγοι της κρίσεως της οικογένειας σήμερα²⁵⁵:

- Ο άνθρωπος έχει αποκτήσει περισσότερες συναισθηματικές απαιτήσεις.
- Ο έρωτας και η σεξουαλικότητα αναπτύσσεται νωρίτερα σε σχέση με το παρελθόν, για λόγους κοινωνικούς, πολιτικούς, πολιτισμικούς, οικονομικούς και επαγγελματικούς.
- Η σύγχρονη κοινωνία του θεάματος, μέσω της οποίας εντείνεται η «φαντασιακή καταφυγή μέσα από την πρόσβαση στις ζωές άλλων ἐγγάμων».
- Η άγνοια του θεολογικού βάθους του γάμου και της οικογένειας.
- Η διαφοροποίηση των οικονομικών ισορροπιών του οικογενειακού βίου, λόγω της εισόδου της γυναίκας στην αγορά εργασίας.
- Οι πολιτισμικές αλλαγές. Αυτές αφορούν τις ίσες ευκαιρίες μόρφωσης και των δύο φύλων, καθώς και τη διαρκώς αυξανόμενη μοναχική διασκέδαση και ψυχαγωγία.
- Ο περιορισμός του παιδαγωγικού ρόλου της οικογένειας.
- Η δυσκολία στη συζυγική συμβίωση.
- Η ασυμβατότητα της οικογενειακής ζωής με τρόπους βιωτής που προωθούν την απουσία δέσμευσης, τον ατομισμό, τον καταναλωτισμό, τον εύκολο πλουτισμό και την άμεση ικανοποίηση των επιθυμιών.

7.1.2. Η κρίση της οικογένειας στην ελληνική κοινωνία

Αισιοδοξία προκαλεί το γεγονός ότι βάσει πρόσφατων ερευνών, στην ελληνική κοινωνία, οι νέοι δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο θεσμό της οικογένειας και αναπτύσσουν

²⁵⁵ Νικολόπουλου Δ. Π., *Η μετάλλαξη της οικογένειας, Οι νέες οικογενειακές σχέσεις και η ποιμαντική της εκκλησίας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2011, σ. 9-11 και 13.

συμπεριφορές που εμπνέονται από τις οικογενειακές αξίες, όπως ο αμοιβαίος σεβασμός και η αλληλοϋποστήριξη²⁵⁶.

Παρά το γεγονός αυτό η οικογένεια στην Ελλάδα διέρχεται κρίση. Οι βασικότεροι λόγοι της κρίσης αυτής εντοπίζονται στις κοινωνικές μεταβολές και τάσεις, όπως η μείωση των γάμων, η αύξηση των διαζυγίων και των μονογονεϊκών οικογενειών, η υπογεννητικότητα, η «συρρίκνωση της οικογενειακής ομάδας» και οι αλλαγές στη δομή της συζυγίας.

Ο πρώτος βασικός λόγος της κρίσης της οικογένειας στην Ελλάδα είναι η μείωση των γάμων. Η μείωση αυτή δεν πηγάζει από κάποια τάση απαξίωσης του γάμου, καθώς η συγκατοίκηση προοδευτικά οδηγεί συνήθως στο γάμο και κατ' επέκταση στη δημιουργία οικογένειας. Συνδέεται κυρίως με την αναβλητικότητα των νέων γενεών να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια, γεγονός που οφείλεται στην αύξηση της διάρκειας σπουδών, καθώς και της ανεργίας.

Ο δεύτερος βασικός λόγος είναι η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων. Προσεγγίζοντας τα διαζύγια στην Ελλάδα παρατηρούμε ότι σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες κυριαρχεί μία αυξητική τάση στον αριθμό τους, η οποία παράλληλα συνοδεύεται με τη μείωση της μέσης διάρκειας της γαμήλιας συμβίωσης. Σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες η συχνότητα αύξησης τους είναι ιδιαίτερα χαμηλή. Οι λόγοι διαζυγίου στην ελληνική κοινωνία συνδέονται με κοινωνικοοικονομικούς και κοινωνικοπολιτικούς λόγους.

Ο τρίτος λόγος είναι η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών, ιδιαιτέρως, αυτών όπου ο σύζυγος είναι άγαμος ή διαζευγμένος. Στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας είναι σε μεγάλο βαθμό αυξημένο σε σύγκριση με την Ελλάδα. Οι οικογένειες αυτές ενισχύονται σημαντικά από τη πολιτεία, κυρίως οι άγαμες μητέρες που υπάγονται στις ευάλωτες ομάδες. Αντίθετα στη Νότια Ευρώπη η βοήθεια από την πολιτεία είναι ελάχιστη, με αποτέλεσμα οι γονείς που δεν περνάνε στο συμβατικό σχήμα να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα, σε σημείο κοινωνικού αποκλεισμού για τους ίδιους και τα παιδιά τους²⁵⁷.

Ο τέταρτος λόγος είναι η μείωση της γονιμότητας. Η μείωση αυτή οφείλεται στην προσαρμογή των οικογενειών στις νέες συνθήκες, όπως αυτές διαμορφώνονται από τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα. Παρακάτω προσεγγίζονται οι κύριοι λόγοι²⁵⁸:

²⁵⁶ Νικολόπουλου Δ. Π., «Η μετάλλαξη της οικογένειας...», ό.π., σ. 14-15.

²⁵⁷ Μουσούρου Λ., *Κρίση της οικογένειας και αξιακός προσανατολισμός της Ελληνικής οικογένειας*, σ. 1-5.

²⁵⁸ Μουσούρου Λ., «Κρίση της οικογένειας...», ό.π., σ. 5-7.

- Το κόστος εξασφάλισης κοινωνικής και οικονομικής ένταξης των παιδιών. Οι γονείς των οικογενειών της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, δίνουν σημαντική βαρύτητα στην ικανοποίηση των αναγκών και επιθυμιών των παιδιών τους.
- Οι δυσκολίες που προκύπτουν όταν εργάζονται και οι δύο γονείς. Η επαγγελματική απασχόληση και των δύο γονέων είναι σημαντική για την οικονομική ενίσχυση της οικογένειας. Ταυτόχρονα όμως δημιουργούνται κάποια ζητήματα, όπως οι συναισθηματικές επιπτώσεις της γονικής απουσίας και το κόστος φύλαξης των παιδιών.
- Η αυξητική πορεία των μονογονεϊκών οικογενειών και των διαζυγίων.
- Ο ατομικισμός. Οι σημερινοί γονείς είναι σε θέση να προσφέρουν το καλύτερο για τα παιδιά τους, όμως παράλληλα δύσκολα θυσιάζουν την προσωπική τους ποιότητα ζωής.

Ο πέμπτος βασικός λόγος σχετίζεται με τη *«συρρίκνωση της οικογενειακής ομάδας»*. Αυτή οφείλεται στον περιορισμό του αριθμού των παιδιών και των σχέσεων, μέσω των οποίων προσδιορίζεται η οικογενειακή ομάδα. Η περιοριστική τάση των σχέσεων οφείλεται στη χαλάρωση των δεσμών με τους συγγενείς, στη γεωγραφική κινητικότητα, στις απαιτήσεις της σημερινής πραγματικότητας, στην προστασία των μελών της οικογένειας από διάφορους εξειδικευμένους φορείς.

Τέλος, ο έκτος λόγος αφορά στις μεταβολές της δομής της συζυγίας. Οι μεταβολές αυτές εστιάζουν στους ρόλους των γενεών και των φύλων στη σύγχρονη οικογένεια. Σε σχέση με το ρόλο των γενεών, οι σχέσεις έχουν διαφοροποιηθεί εξαιτίας της αύξησης του μέσου όρου ζωής, της μείωσης της τεκνοποίησης και των κοινωνικοπολιτισμικών αλλαγών.

Σύμφωνα με πολλούς αναλυτές η κρίση των γενεών, γονέων και παιδιών, στο μέτρο που εμφανίζεται, πηγάζει από τις μεταβολές που προκύπτουν στη κάθε γενεά. Όμως θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η κρίση οφείλεται σε ένα σημαντικό βαθμό στην έλλειψη ενδιαφέροντος για κατανόηση και νηφάλια προσέγγιση των αναγκών των σύγχρονων σχέσεων²⁵⁹.

7.1.3. Η κρίση της οικογένειας ως παγκόσμιο φαινόμενο

Η κρίση στο θεσμό της οικογένειας συναντάται σε όλο τον κόσμο, με τα οικογενειακά ζητήματα να διαφοροποιούνται ανά κοινωνία. Συγκεκριμένα²⁶⁰:

²⁵⁹ ό.π., σ. 7-9.

²⁶⁰ Νικολόπουλου Δ. Π., *«Η μετάλλαξη της οικογένειας...»*, ό.π., σ. 11-12.

1. Στην Ιαπωνία μεγάλο ποσοστό γυναικών αποφεύγουν το γάμο λόγω της ανισότητας των φύλων. Αντίθετα, αρκετοί Καναδοί πιστεύουν ότι η κρίση της οικογένειας οφείλεται στην υπερβολική ισότητα των φύλων.
2. Στη Ισπανία το 50% των γυναικών ηλικίας 25 έως 29 ετών είναι άγαμες. Στην Τσεχία αυτό αποτελεί θετικό στοιχείο, καθώς θεωρούν ότι συμβάλλει στη μείωση των διαζυγίων.
3. Στην Κίνα η κρίση της οικογένειας οφείλεται στο μειωμένο αριθμό των γυναικών. Στην Ινδία, στη Σιγκαπούρη, στο Αφγανιστάν και στην Αφρική παρατηρείται ότι η οικογενειακή κρίση σχετίζεται με τη μικρή ηλικία των έγγαμων γυναικών.
4. Στις ΗΠΑ κυριαρχεί η ανησυχία για τις γεννήσεις εκτός γάμου. Στη Γερμανία και την Ιαπωνία η αύξηση των γεννήσεων είναι αναγκαία, ανεξαρτήτως της μορφής οικογένειας που θα ανατραφούν τα παιδιά.
5. Στην Ιταλία το ένα τρίτο των ανδρών ηλικίας 30 έως 35 ετών είναι ανύπαντροι και κατοικούν μαζί με τους γονείς τους.

Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, στις κοινωνίες που υπάρχει κρίση στην οικονομία αυξάνεται το ποσοστό των γάμων. Τέτοιες συνθήκες ενισχύουν την ανάγκη για συντροφικότητα και αλληλοϋποστήριξη.

Τέλος προσεγγίζοντας ιστορικά την κρίση της οικογένειας, παρατηρούμε ότι σε κάθε περίοδο ως πρόβλημα αντιμετωπιζόταν η αλλαγή του σκοπού του έγγαμου βίου. Πριν από το 19^ο αιώνα, «στόχος του γάμου ήταν η απόκτηση συγγενών για να ενισχυθεί ή οικονομική έμβλεια της οίκογένειας». Από το τέλος του 18^{ου} αιώνα μέχρι το 1960 αναπτύχθηκε σταδιακά η αντίληψη, ότι για τη σύναψη γάμου είναι θεμιτή η αγαπητική έλξη ανάμεσα στους μελλοννυμφους²⁶¹.

7.2. Η κρίση στην οικογένεια σήμερα: Διαζύγιο

7.2.1. Διαζύγιο

Ένα ζήτημα των σύγχρονων κοινωνιών είναι η αύξηση των διαζυγίων, γεγονός που οδηγεί στην παράλληλη ανάπτυξη νέων μορφών οικογενειακών σχέσεων.

Σύμφωνα με παλαιότερη έρευνα, κατά τις προηγούμενες δεκαετίες οι συνηθέστεροι λόγοι που οι σύζυγοι οδηγούνταν στο διαζύγιο ήταν οι εξής²⁶²:

- Η διάψευση των οικονομικών προσδοκιών.

²⁶¹ ό.π., σ. 12.

²⁶² ό.π., σ. 69-70.

- Η δυσαρμονία στη σεξουαλική σχέση.
- Οι διαφωνίες σχετικά με την τεκνοποίηση.
- Η μόρφωση των γυναικών, η οποία οδηγούσε στην ανατροπή των ρόλων των φύλων.
- Η επίδραση του συγγενικού περιβάλλοντος.
- Η διαφορά κοινωνικής προέλευσης των συζύγων.
- Η διαφορά ηλικίας.
- Η ανωριμότητα του ενός ή και των δύο συζύγων.
- Η ανεπαρκής προετοιμασία για το γάμο και το στάδιο της συμβίωσης.
- Οι διαφορές στους χαρακτήρες των συζύγων.

Σήμερα δεν εντοπίζονται εύκολα οι λόγοι διαζυγίου, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών είναι συναινετικά. Μέσω της εμπειρικής παρατήρησης και των διηγήσεων των διαζευγμένων ζευγαριών, μπορούμε να συλλέξουμε τα απαιτούμενα δεδομένα των αιτιών διαζυγίου. Οι κύριοι λόγοι είναι οι εξής²⁶³:

- Η ανεπαρκής προετοιμασία για το γάμο και το στάδιο της συμβίωσης:

Οι μελλοντικοί συνήθως αγνοούν τη βαρύτητα της συμβίωσης, η οποία απαιτεί αφοσίωση και επίγνωση των μεγάλων αλλαγών που επέρχονται στις προσωπικές-ατομικές συνήθειες των συζύγων.

- Η ένταση και οι συγκρούσεις στην οικογενειακή ζωή:

Οι συγκρούσεις δεν πρέπει να φοβίζουν τους συζύγους. Μία σχέση αγάπης αναπόφευκτα συνοδεύεται από κάποιες συναισθηματικές δυσκολίες. Είναι σημαντικό οι διαφωνίες να αντιμετωπίζονται χρονικά άμεσα, ώστε η παρουσία των αρνητικών συναισθημάτων να είναι σύντομη. Σε τέτοιες περιστάσεις πρέπει να περιφρονείται η επιθυμία της δικαίωσης, και το λόγο πρέπει να αναλαμβάνει η σιωπή.

- Η ανωριμότητα των συζύγων:

Η μη ανάληψη ευθυνών των συζύγων διαταράσσει τη σχέση ανάμεσα τους και με τα παιδιά τους.

- Το συγγενικό περιβάλλον:

Η ανάμειξη των στενών συγγενών και ιδιαιτέρως των γονέων, συνήθως επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην οικογένεια. Κυρίως προβλήματα παρατηρούνται στους συζύγους που παραμένουν προσκολλημένοι στην πατρική οικογένεια.

²⁶³ ό.π., σ. 70-72.

- Καριέρα και οικογενειακή ζωή:

Στις περιπτώσεις των οικογενειών, όπου οι σύζυγοι θέτουν τη μεγαλύτερη βαρύτητα στην επαγγελματική καριέρα (επιστημονική, καλλιτεχνική κ.ά.), είναι αυξημένες οι πιθανότητες διαζυγίου.

- Οικονομικά ζητήματα:

Σχετίζονται με τις διαφορετικές αντιλήψεις των συζύγων για την οικονομική διαχείριση και την περιουσία.

7.2.2. Ποιμαντική προσέγγιση του διαζυγίου

Οι ποιμένες συμβουλεύουν στην αποφυγή του διαζυγίου, εκτός αν πρόκειται για περιπτώσεις που δέχεται η Εκκλησία. Τέτοιες είναι η μοιχεία, η διγαμία, η επιβουλή της ζωής, η κακόβουλη εγκατάλειψη, η αδυναμία για γαμική κοινωνία και η επιλογή μοναχικού βίου.

Στη σημερινή εποχή πολλά ζευγάρια καταφεύγουν στο συναινετικό διαζύγιο, για διάφορους λόγους, όπως αυτούς που αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα. Το γεγονός αυτό μαρτυρά μία ανάγκη που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην ποιμαντική διακονία της Εκκλησίας.

Οι συγκρούσεις των συζύγων και τα αδιέξοδα μία έγγαμης πορείας, δεν μπορούν πάντοτε να αντιμετωπιστούν πνευματικά, μέσω μίας διαρκούς ανοχής και υπομονής. Συχνά οι σύζυγοι οδηγούνται στο διαζύγιο μετά από μακροχρόνια πορεία ψυχικής εξουθένωσης των ίδιων, αλλά και των παιδιών τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η υπομονή του ενός συζύγου δε βοηθάει στη διόρθωση των λανθασμένων συμπεριφορών του υπαίτιου, καθώς ο δεύτερος συνεχίζει να διατηρεί την πεποίθηση πως οι ενέργειες του δεν αποκλίνουν από το ορθό. Επίσης ο σύζυγος που δείχνει την ανοχή οφείλει να έχει επίγνωση και των δικών του ενεργειών, ώστε να μπορεί να διακρίνει αν οι δικές του πράξεις γίνονται αιτία των αρνητικών αντιδράσεων του ετέρου συζύγου.

Οι πνευματικοί καλούνται να εξετάζουν την κάθε περίπτωση εξατομικευμένα, καθώς οι έτοιμες συνταγές δε μπορούν να συμβαδίσουν με τα μεταβλητά δεδομένα των κοινωνιών και της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Πρέπει να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν ζητήματα όπως τα παραπάνω, είτε με τη λύση τους, είτε με το να δεχτούν το διαζύγιο ως μία έσχατη, αλλά και «πνευματικά προσφορότερη λύση»²⁶⁴.

²⁶⁴ Νικολόπουλου Δ. Π., «Η μετάλλαξη της οικογένειας...», ό.π., σ. 99-102.

Στην ποιμαντική των διαζυγίων αποτελεί ανάγκη ο κάθε σύζυγος να συνειδητοποιήσει το λάθος του, και να οδηγηθεί σε μετάνοια ανάλογη με την ένταση του τραύματος που δημιούργησε στο δεσμό της αγάπης τους²⁶⁵.

²⁶⁵ ό.π., σ. 102.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στη συζυγική ζωή διενεργείται μία «*πάλη για τήν πίστη διά τῆς ἀγάπης*»²⁶⁶, η οποία αυξάνει την αγάπη ανάμεσα στους συζύγους και την αγάπη τους για το Χριστό. Ο ιερός αυτός αγώνας προσδίδει στη σχέση των συζύγων και κατ' επέκταση της οικογένειας χαρακτήρα δημιουργικό, μία υπόσταση ζωντανού έργου τέχνης που διαρκώς τελειοποιείται.

Σκοπός των συζύγων είναι να ζήσουν την πληρότητα της αγάπης τους και να κατευθυνθούν στην εν Χριστώ οντολογική τους τελείωση, στην αγιότητα²⁶⁷.

Ο αγιασμός ως σκοπός της συζυγίας εκφράζεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας, όπως τον άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, το Μέγα Βασίλειο, τον άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης, τον άγιο Ιωάννη το Δαμασκηνό, τον άγιο Γρηγόριο το Ναζιανζηνό και τον άγιο Κλήμη Αλεξανδρείας. Συνεπώς, η τεκνογονία δεν είναι αποκλειστικός σκοπός του γάμου²⁶⁸.

Η παρουσία των παιδιών στην οικογένεια είναι ένα δώρο του Θεού, το οποίο αποτελεί καρπό του προαναφερομένου θεμελιώδους σκοπού της συζυγίας. Κατά αυτόν τον τρόπο η συζυγία δεν προϋποθέτει την τεκνογονία, όμως η τεκνογονία προϋποθέτει τη συζυγία.

Η αγάπη των συζύγων οφείλει να είναι η όντως κινητήριος δύναμη της επιθυμίας τους να υποδεχτούν ένα νέο μέλος στην οικογένεια τους. Διαφορετικά η ιερότητα του συζυγικού έρωτα, της αναπαραγωγής, μεταβάλλεται σε πράξη επιφανειακή, «*για τήν διατήρηση τῆς νομιμότητος τοῦ γάμου ἢ τήν ἐπίτευξη τῶν συζυγικῶν συμβιβασμῶν*»²⁶⁹. Η συζυγία ως έργο τέχνης εξυψώνεται πάνω από τις ατομιστικές και επιφανειακές επιδιώξεις.

Η αξία της οικογένειας δεν πρέπει να εξαντλείται μέσα στα όρια κάποιων κοινωνικών αναγκών, όπως της βιολογικής αναπαραγωγής των κοινωνιών ή της διαίωσης του οικογενειακού δέντρου.

Στο μυστήριο του βαπτίσματος συνηθίζεται το όνομα του παιδιού να επιλέγεται βάσει του ονόματος του παππού ή της γιαγιάς, ως ένα στοιχείο διαίωσης του οικογενειακού δέντρου. Η εστίαση στην ονοματοδοσία υποτιμά το σκοπό του μυστηρίου του βαπτίσματος, ο οποίος κατ' ουσίαν αφορά την ένταξη του παιδιού στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία²⁷⁰.

Το παραπάνω παράδειγμα φανερώνει με τρόπο καταφανή την αναγκαιότητα της ποιμαντικής επεμβάσεως της Εκκλησίας στον καταρτισμό των οικογενειών.

²⁶⁶ Καρδαμάκη Μ. Σ. (Πρεσβ.), *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα, 2004, σ. 263.

²⁶⁷ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 263.

²⁶⁸ Νικολόπουλου Δ. Π., «*Η μετάλλαξη της οικογένειας...*», ό.π., σ. 91.

²⁶⁹ Καρδαμάκη Μ. Σ., *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, ό.π., σ. 265.

²⁷⁰ ό.π., σ. 268.

Στο πλαίσιο της γονικότητας το σπουδαιότερο παράγοντα αποτελεί η αλληλοσυμπληρούμενη αγάπη του πατέρα και της μητέρας, από την οποία τρέφεται και αναπτύσσεται ο ψυχοσυναισθηματικός κόσμος του παιδιού.

Ο βασικός ρόλος της μητέρας είναι η παροχή συναισθημάτων ασφάλειας και σιγουριάς. Η μητέρα καλείται να ενεργεί διακριτικά και να δίνει τον απαιτούμενο χώρο στο παιδί για την ωρίμανση του. Να μην αγωνιά και του μεταδίδει την ανασφάλεια της. Οφείλει να επιθυμεί το παιδί της γίνει ικανό να αποκτήσει την ανεξαρτησία του.

Ο ρόλος του πατέρα καλείται να είναι καθοδηγητικός και διδακτικός. Συγκεκριμένα καλείται να εκφράζει την αγάπη του, να δείχνει υπομονή και επιείκεια αποφεύγοντας τις αυταρχικές ενέργειες. Να καλλιεργεί στο παιδί τη συναίσθηση της ικανότητας, ώστε μελλοντικά να αποκτήσει την αυτονομία του²⁷¹.

Σκοπός της ποιμαντικής της οικογένειας είναι το άνοιγμα των μελών της, γονέων και παιδιών, στην Εκκλησία. Η οικογένεια ως μικρή Εκκλησία καλείται να ανοιχτεί στις διαστάσεις της Μεγάλης Εκκλησίας. Ως μικρογραφία της Εκκλησίας «*μεταβάλλεται σε μεταμορφωμένη οίκογένεια*», όπως η Εκκλησία «*μεταβάλλεται σε μεταμορφωμένο κόσμο*»²⁷².

Η εξελικτική πολυμορφία του σύγχρονου κοινωνικού περιβάλλοντος, απαιτεί δυναμικές ποιμαντικές προσεγγίσεις της οικογένειας. Τα χαρακτηριστικά που φέρει η πολυμορφία αυτή, μπορούν να ενταχθούν και να αξιοποιηθούν στις ενέργειες της Εκκλησίας για την ποιμαντική των οικογενειών.

Ο διαρκώς διαμορφούμενος πολύπλευρος χαρακτήρας της ποιμαντικής δε συνεπάγεται στην αλλοίωση της διδασκαλίας της Εκκλησίας, η οποία οφείλει να θέτει το μέτρο της πνευματικής ζωής²⁷³.

Η ποιμαντική πράξη οφείλει να ανοίγεται στην ευρύτητα των επιλογών της και με την υιοθέτηση «*καί ἄλλων προτύπων ἢ τύπων*», διατηρώντας παράλληλα ακέραιο το κεντρικό της πρότυπο, το Χριστό.

Η παράλληλη αξιοποίηση περισσότερων προτύπων δημιουργεί ένα χώρο ελευθερίας στο διάλογο με διάφορα επιστημονικά πεδία. Ένας τέτοιος διάλογος είναι εφικτός, όταν τεθεί ως γνώμονας η πρόσληψη, η συνέργια, η φιλοκαλία και η εμπειρία. Οι αρχές αυτές διασφαλίζουν την ηθικοπνευματική σταθερότητα των ποιμαντικών ενεργειών, περιορίζοντας τις τάσεις εκκοσμικεύσεως.

²⁷¹ ό.π., σ. 267.

²⁷² Αναφέρεται από το Σταυρόπουλο Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2008, σ. 164.

²⁷³ Νικολόπουλου Δ. Π., «*Η μετάλλαξη της οικογένειας...*», ό.π., σ. 105-106.

Επίσης την εγκυρότητα του διαλόγου διασφαλίζει η μέθοδος, την οποία στοιχειοθετούν τα εξής δεδομένα:

- Η συγκρότηση της θεωρίας με βάση τις ανάγκες του ποιμαντικού έργου.
- Η διερεύνηση των πτυχών του ποιμαντικού έργου.
- Η κατάρτιση των στελεχών του ποιμαντικού έργου.
- Η ποιμαντική πράξη.

Η ποιμαντική μεθοδολογία σε συνδυασμό με το διάλογο με τις επιστήμες, προωθεί μία ρεαλιστική ποιμαντική, μία ποιμαντική με πρόσωπο ανθρώπινο²⁷⁴.

Η ποιμαντική σήμερα καλείται να διαθέτει μία υψηλή αίσθηση διακρίσεως, ώστε να ξεχωρίζει τα καλά στοιχεία της εξελικτικής πορείας των κοινωνιών και να τα καθιστά εν δυνάμει σωτηριολογικά εργαλεία.

²⁷⁴ Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 1997, σ. 57.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο΄, Επιστημονική Επιμέλεια Prof. D. Dr. Alfred Rahlfs, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι, 1981.

Nestle - Aland, Novum Testamentum Graece, Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.

Προφήτη Δαβίδ, Ψαλτήριον Δαβίδ του Προφητάνακτος μετά των εννέα ωδών και της ερμηνείας όπως χρή στιχολογείσθαι εν όλω τω ενιαυτώ το Ψαλτήριον, εκδ. Εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκή, Βενετία, 1846.

Μικρόν Ευχολόγιον, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2019.

Μ. Βασιλείου, *Άσκητικάί διατάξεις, πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίῳ καὶ κατὰ μόνας ἀσκοῦντας*, PG 31, Ανακτήθηκε από:

https://greekdownloads3.files.wordpress.com/2014/09/constitutiones_asceticae.pdf

Μαξίμου Ομολογητού, *Περὶ ἀγάπης*, PG 90, Ανακτήθηκε από:

<https://greekdownloads.wordpress.com/2014/08/31/%ce%ac%ce%b3%ce%b9%ce%bf%cf%82-%ce%bc%ce%ac%ce%be%ce%b9%ce%bc%ce%bf%cf%82-%ce%bf-%ce%bf%ce%bc%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b7%cf%84%ce%ae%cf%82-maximus-the-confessor-pg-90-91/>

L. Pelt & H. Rheinwald, *Homuliarium Patristicum*, εκδ. Bibliotheca Concionatoria, Βερολίνο, 1829, Ανακτήθηκε από:

https://books.google.gr/books?id=T2M9AAAACAAJ&pg=PA411&lpg=PA411&dq=%22%E1%BC%84%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BD+%E1%BC%84%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%BD,+%CF%84%CF%8C+%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CF%8E%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BD%22&source=bl&ots=--Np3vOqbK&sig=ACfU3U3cyCLHxnVBHItBtSUNWRbzBz_H2w&hl=el&sa=X&ved=2ahUK

EwjViK7ono7qAhV8XRUIHbZgALIQ6AEwAHoECAMQAQ#v=onepage&q=%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9C%CE%91%CE%9D&f=false

Prokop von Gaza, *Eclogarum in libros historicos Veteris Testamenti epitome, Teil 1: Der Genesiskommentar*, pub. Walter de Gruyter, Berlin/München/Boston 2015, Ανακτήθηκε από: <https://books.google.gr/books?id=cBxfCAAQBAJ&printsec>

B. ΜΕΛΕΤΕΣ

Αθανασίου Δ. (Πρωτοπρ.), *Η χριστιανική οικογένεια, Προσεγγίζοντας ποιμαντικά την «μικρά Εκκλησία»*, εκδ. Μύρτος, Αθήνα, 2016.

Γαβριηλίας Μοναχής, *Η ασκητική της αγάπης*, επιμέλεια Γεωργίου Δ., εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα, 1998.

Γιανναρά Χ., *Σχόλιο στο Άσμα Ασμάτων*, εκδ. Δόμος, Αθήνα, 2008, Ανακτήθηκε από: <https://yannarasbooks.files.wordpress.com/2015/10/sxolio-asma-asmaton.pdf>

Γιασανακοπούλου Μ., Τέσση Δ. Κ., & Τραγουδάρα Χ., *Συμβουλευτική οικογένειας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού*, Πάτρα, 2015, Ανακτήθηκε από:

<http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3967/%CE%A3%CE%A5%CE%9C%CE%92%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%95%CE%A5%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91%CE%A3%20%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9D%20%CE%A0%CE%A1%CE%A9%CE%A4%CE%9F%CE%92%CE%91%CE%98%CE%9C%CE%99%CE%91%20%CE%95%CE%9A%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%95%CE%A5%CE%A3%CE%97%20%CE%9A%CE%91%CE%99%20%CE%9F%20%CE%A1%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A3%20%CE%A4%CE%9F%CE%A5%20%CE%9A%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%A9%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A5%20%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%9F%CE%A5..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Δασκάλου Β., Η παρουσίαση της οικογένειας στην κοινωνική και πολιτική αγωγή. Έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια από την εισαγωγή του μαθήματος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ως σήμερα, Ιωάννινα, 2017, Ανακτήθηκε από:

file:///C:/Users/---

/Downloads/%CE%9C.%CE%95.%20%CE%94%CE%91%CE%A3%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%9F%CE%A5%20%CE%92%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%97%202017.pdf

Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ο γάμος, η οικογένεια και τα προβλήματα τους*, Χρυσοστομικός Άμβων Γ', υπό Βενεδίκτου (Ιερομον.), 16^η έκδοση, εκδ. Συνοδίας Σπυρίδωνος Ιερομονάχου, Ν. Σκήτη Αγ. Όρους, 2019.

Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Το μυστήριο του γάμου στη θεολογία του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, διασκευή - επιμέλεια Διακουμάκου Η. Γ. (Πρωτοπρ.), 3^η έκδοση, εκδ. Παρρησία, Αθήνα, 2016.

Καλαντζάκη Σ. Ε., *Η θεολογία της Δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη*, εκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2016.

Καλλιακμάνη Ι. Β. (Πρωτοπρ.), *Γάμος και οικογενειακή ζωή*, 2^η έκδοση, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2017.

Καρδαμάκη Μ. Σ. (Πρεσβ.), *Ο γάμος μυστήριο μέγα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα, 2004.

Μουσούρου Λ., *Κρίση της οικογένειας και αξιακός προσανατολισμός της Ελληνικής οικογένειας*, Ανακτήθηκε από:

<https://docplayer.gr/1793023-Krisi-tes-oikogeneias-kai-axiakos-prosanatolismos-tes-ellinikes-oikogeneias-1-se-oles-tis-syghrones-koinonies-ta-paradosiaka.html>

Νικολόπουλου Δ. Π., *Η μετάλλαξη της οικογένειας, Οι νέες οικογενειακές σχέσεις και η ποιμαντική της Εκκλησίας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2011.

Νιζαρλίδου Ε., *Μονογονεϊκές οικογένειες: Ποιμαντικοψυχολογική θεώρηση*, Θεσσαλονίκη, 2012, Ανακτήθηκε από:

<https://ikee.lib.auth.gr/record/131652/?ln=en>

Pasquato O., *Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο στην Εκκλησία, στην οικογένεια και στην πόλη*, Θεσσαλονίκη, 2006.

Παϊσίου Αγιορείτου, *Λόγοι Δ΄, Οικογενειακή Ζωή*, εκδ. Ιερόν Ησυχαστήριο Μοναζουσών Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, Θεσσαλονίκη, 2018.

Σταθόπουλου Ν., *Λεξικό συνωνύμων αντωνύμων της νέας ελληνικής*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2011.

Σταυρόπουλου Α. Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 1997.

Σταυρόπουλου Α. Μ., *Η γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας με τον σύγχρονο άνθρωπο, Ημερίδα: «Εις απολογία του Ευαγγελίου (Φιλ. 1,17) - Απαντήσεις σε σύγχρονες προκλήσεις»*, 2010, Ανακτήθηκε από:
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/worship/glossa_anthropos.pdf

Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ορθόδοξη συμβουλευτική ποιμαντική*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2012.

Σταυρόπουλου Α. Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογένειας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα, 2008.

Σύγχρονες ποιμαντικές προσεγγίσεις των προβλημάτων του γάμου και της οικογένειας, Ίδρυμα Ποιμαντικής Επιμορφώσεως, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Αθήνα, 2014, Ανακτήθηκε από:
<https://docplayer.gr/34145535-Agias-filotheis-19-21-athina-til-fax-ekpaideytiko-yliko.html>

Φανάρα Β., *Η θέση των Ορθοδόξων και άλλων εκκλησιών και θρησκειών για τα θέματα της τεκνογονίας*, Ανακτήθηκε από:
<https://docplayer.gr/1711603-Vasileios-g-fanaras-didaktor-theologias-a-p-th.html>

Φανάρα Β., *Τεκνογονία και αντισύλληψη στον ορθόδοξο γάμο, Ηθικά σχόλια και σύγχρονη έρευνα*, εκδ. Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2004,
Ανακτήθηκε από:

https://www.academia.edu/35437611/_%CE%97_%CF%84%CE%B5%CE%BA%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7_%CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B7_%CE%BF%CF%81%CE%B8%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CE%BE%CE%B7_%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_1992_._%CE%88%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7_%CE%BC%CE%B5_%CF%84%CE%AF%CF%84%CE%BB%CE%BF_%CE%A4%CE%B5%CE%BA%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%BF%CF%81%CE%B8%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CE%BE%CE%BF_%CE%B3%CE%AC%CE%BC%CE%BF._%CE%97%CE%B8%CE%B9%CE%BA%CE%AC_%CF%83%CF%87%CF%8C%CE%BB%CE%B9%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B7_%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1_%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CE%A4%CE%BF_%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CF%88%CE%B7%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7_2004_ISBN_960-7814-23-1_%CE%9A%CF%89%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85_%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CE%95%CF%8D%CE%B4%CE%BF%CE%BE%CE%BF_24999